

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV KULTURÁLNÍCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**REPREZENTACE NACIONALISMU VE VYBRANÉM TISKU
DRUHÉ REPUBLIKY (1938-1939)**

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Vladimír Papoušek, CSc.

Autor práce: Bc. Gabriela Bošková
Studijní obor: Literárně-historická studia
Ročník: třetí

2015

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 1.prosince 2015

Bc. Gabriela Bošková

Děkuji kolegyni Bc. Daniele Polákové za gramatické a stylistické korektury, kolegovi Bc. Davidovi Nachlingerovi za jeho stylistická doporučení a prof. PaedDr. Vladimíru Papouškovi, CSc. za odborné vedení této práce.

Anotace

Diplomová práce sleduje vybraná dobová periodika v období druhé republiky a jejich přístup k palčivým dobovým tématům především skrze bezprostřední názory a vyjádření jejich nejvlivnější či nejvýraznější osobnosti. V úvodu práce je krátce shrnuté dobové společensko-politické klima a nejdůležitější témata, jimiž se práce zabývá v další části. Práce je rozdělena na několik částí, přičemž nejzásadnější je část střední, v níž se objevuje analýza několika vybraných médií a jejich pohled na dobu, její vývoj a její největší události, témata a osobnosti. V závěru jsou jednotlivá periodika porovnána a zhodnocena.

Annotation

This thesis follows few selected periodicals of the „second republic“ era and their approach to acute problems of that time. It analyses the problems mainly through direct opinions and proclamations of their most influential or most important personas. The introduction includes a brief summary of the social and political atmosphere of the period and its most important issues that are analysed in following chapters of the thesis. Thesis is divided into several chapters, where crucial is the central part that includes the analysis of the selected media and their view of the time period, the way it was evolving and its important moments, topics and persons. The final chapter compares individual periodicals.

Obsah

Anotace.....	4
Úvod.....	7
Výběr materiálů.....	12
1. Právo lidu jako zástupce levicového tisku.....	15
Zahraniční dopisovatel z Francie Gustav Winter.....	16
Americký pohled Josefa Martínka.....	21
2. Nestranický tisk v druhé republice.....	26
Ferdinand Peroutka v Lidových novinách a Přítomnosti.....	28
Mluvčí doby Milena Jesenská.....	34
Politik Jaroslav Stránský.....	39
3. Národní politika – pohled do zahraničí.....	45
Radikální Stanislav Nikolau.....	46
Konzervativní historik František Bauer.....	50
4. Agrární Venkov – nejvlivnější deník druhé republiky.....	56
Vývoj Rudolfa Halíka.....	56
Smířlivý nesouhlas Ferdinanda Kahánka.....	61
5. Fašizují časopis Znova.....	67
Židovská otázka na stranách Znova.....	68
Pohled časopisu Znova na politiku národního egoismu.....	72
Závěr.....	78
Obrazová příloha.....	82
Seznam použité literatury.....	84

Úvod

Doba¹, jíž se tato práce zabývá, je v mnoha ohledech velmi pohnutá a není jednoduché z ní vyvozovat jednoznačné závěry. Ačkoli se jedná pouze o šest měsíců trvající období českých dějin, je nutno se jí zabývat z mnoha důvodů. Jeden z nich uvedl v rozhovoru pro Českou televizi v roce 2008 Jan Rataj, který je spolu s Janem Kuklíkem a Janem Gebhartem, jedním z nejvýznamnějších historiků, který se zabývá tímto obdobím. „*Druhá republika je specifická tím, že to byl jediný případ v našich dějinách, kdy se krajní pravice, reprezentovaná radikálními konzervativci a částečně českými fašisty, chopila moci.*”² Po stránce historické je toto období možná probádané, ale po stránce mediální či literární se ukazuje jedním z období, která jsou opomíjena. Během psaní této práce jsem pochopila proč. Zůstat objektivní a nesoudit tuto dobu a její mediální projevy je více než obtížné.

Slovo *národ* se stalo pro toto období zcela specifickým, objevovalo se téměř v každém dobovém článku a nebylo možno natrefit na jedno vydání novin, v němž by se toto slovo neobjevilo aspoň v některé své podobě. Avšak národ jako takový byl v druhé republice velice vágně definován. V otázce židovství se uplatňoval klíč sčítání lidu z roku 1910 – kdo se v této době hlásil k českému národu, mohl být za Čecha považován i v roce 1939. Přiléhání k národu od tzv. Čechů-árijců bylo dobrovolné, založené na lidském cítění, ale nikde jsem nenašla pokus o definici toho, kdo je ještě Čechem a kdo již tuto nálepkou ztrácí ve prospěch jiného světového národa. Abych našla odpověď na tuto otázku, musela jsem hledat v externích zdrojích, avšak ani v těchto jsem nenalezla jednoznačnou odpověď. Názor na to, co je nebo není národ, jakým způsobem vzniká a kdo k němu přináleží se zásadně liší a definice tohoto termínu je vesměs složitá. Arnošt Gellner nachází zdroj nacionalismu a tedy i zrod potřeby národa v počátcích průmyslové společnosti, kdy se vzdělání stalo unitárními pro všechny žijící na určitém ohraničeném území. Tato uniformita se později přeměnila do nacionalismu, jelikož až v této době existovalo něco objektivní, co měli lidé žijící na jednom území opravdu společné. Unifikované vzdělání je základem pro vznik kultury, a v tomto bodě Gellner nachází jednu z možných definic pojmu nacionalismus. Chápe jej jako prosazování

1 Mluvíme o době od 1. října 1938 do 14. března 1939 (přičemž toto koncové datum je sporné a jsou často uváděna všechna tři klíčová data, která vedla k Protektorátu Čechy a Morava – 14., 15. a 16. října). V prezidentském postu se během tohoto období vytrýdily dvě osobnosti, Edvard Beneš, který po podepsání Mnichovské dohody abdikoval, a Emil Hácha, který byl zvolen prezidentem v listopadu 1938. Nová vláda byla sestavena generálem Janem Syrovým, po zvolení Emila Háchy za prezidenta byl sestavením vlády pověřen Rudolf Beran, předseda Strany národní jednoty (SNJ). SNJ a Národní strana práce byly od listopady 1938 až do března 1939 jedinými politickými stranami.

2 Druhá republika česko-slovenská. *Historie.cs*. TV, ČT 2. 14.2.2008, 21:00. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400007/titulky>

vysoké kultury a nahrazování kultury nízké, která dříve v mnoha oblastech života „lidových“ vrstev vyplňovala značnou část. Nicméně jak sám Gellner dále podotýká, nacionalismus nemůže přebírat veškeré staré či nízké kultury, jelikož by tím sám sebe oslaboval. Přejímá tedy jen určité prvky či kultury, které vyhovují jeho vizi. Proto je vždy těžké nalézt společný historický základ některých národů, zvláště pak těch evropských, jejichž území je vytvořeno uměle, např. válečnými reparacemi (případ Polska, Československa a dalších východoevropských států, které se osamostatnily po první světové válce).

Podobně se na problematiku nacionalismu dívá například Benedict Anderson ve své knize *Představy společenství*. Anderson ve své publikaci nabízí velice komplexní teorii chápání nacionalismu a jeho vzniku. Nicméně vychází především z náboženství a z toho, jak tyto velké filozofie položily základ národnímu (či regionálnímu) citění. Každé náboženství na svém počátku fungovalo na rozumění znakům (posvátným jazykům), ne na rozumění kultuře, či společných zvycích (nevycházejících z náboženské praxe). Anderson ovšem toto pojetí znaku vysvětluje zcela jinak, než jak jsme zvyklí tento pojem chápat z hlediska dnešní sémiotiky založené na pojetí znaku Ferdinanda de Saussura: „*Reálný charakter těchto zjevení nicméně závisel na pojetí znaku, které je současnému západnímu myšlení z velké části cizí: znak totiž nebyl nahodilým. Ideogramy čínštiny, latiny či arabštiny byly emanací skutečnosti, a nikoli její náhodně vymyšlenou reprezentací.*”³ Postupem času – a zlomovým bodem pro tento proces je pro Andersona vynález knihtisku – tyto posvátné jazyky, soubory společných znaků, začínají upadat a začínají je nahrazovat jazyky regionální, na jejichž základě se začíná rozdělovat i dosud rozsáhlé a víceméně homogenní společenství. Zaměříme-li se na Andersonovu teorii vzniku nacionalismu, pak není divu, že v době druhé republiky můžeme pozorovat zcela nebývalý návrat ke křesťanství a křesťanským hodnotám, které na českém území byly tak dlouhodobě popírány a upozadovány. Příkladem tohoto oživení starých náboženských tradice je v českém prostředí především využívání českého baroka. Stejně jako tradice českého, značně katolického, baroka, jejíž manifest proběhl v rámci rozsáhlé výstavy *Umění v Čechách XVII. a XVIII. století. Pražské baroko 1600-1800*. Tato výstava probíhala v Praze v krizovém období od května do září 1938 a měla se stát „obranou přítomnosti i příslibem pro budoucnost”. Tento návrat a znovu nalezení českého katolictví vyvažovaly ony marxistické a „levičácké” ideály, které přijala první republika za své. Zcela jiným případem je pak tradice svatováclavská, která ač vycházela z křesťanství, byla do značné míry zmanipulována a osobnost svatého Václava se stala předobrazem loajálního leníka německé,

3 ANDERSON, Benedict. *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum. 2008, s. 30.

vyšší kultury. Svatému Václavu byla paradoxně odňata ona aura národního hrdiny a stal se prototypem konformního státníka druhé republiky⁴. Tuto manipulaci se starou českou tradicí vystihuje Jan Rataj v rozhovoru pro Českou televizi, kdy na otázku, co měla dělat česká garnitura por Mnichovu, odpovídá: „*Rozhodně neměli dezinterpretovat starou českou svatováclavskou tradici, která se rozešla se suverénní svatováclavskou tradicí z 28.září za první republiky a zdůrazňovala naši poplatnost Němcům. Setkáváte se i s tím, že novináři okolo Berana, Rudolf Halík a ostatní, vysvětlují české veřejnosti, že žijeme na starém německém sídelním prostoru a že jsme tu vlastně v geopolitickém podnájmu, takže si musíme uvědomit, že mezi Němci a námi nemůže být žádná rovnost.*“⁵

V tomto bodě se lehce stýkají obě teorie nacionalismu Ernesta Gellnera i Benedicta Andersona. Vysoká kultura náboženské filozofie, onen posvátný, nepřístupný a nedotknutelný jazyk byl nahrazen vysokou kulturou regionální, která vyvěrá z kultury „lidové“. „*Jestliže nacionalismus vzkvétá, vyřazuje cizí vysokou kulturu, ale nahrazuje ji starou místní nízkou kulturou; oživuje, nebo vynalézá vlastní „místní“ kulturu, ačkoli podle obecného názoru kulturu mající jistá spojení s dřívějšími lidovými styly a dialekty.*“⁶ Ovšem žádný stát, který se snaží zaštitovat národ, není zcela jednolitou masou. Odlišný základ se projevuje u každého příslušníka kultury žijícího v jednom státě. A právě ona snaha vytvořit homogenní masu, národ se stejnou kulturou, na území, které je obýváno příslušníky několika různých kultur, je pro nacionalismus jednak elementem oslabujícím, jednak elementem, který je zásadní pro jeho radikální výbuch.

Dalším zcela zásadním pojmem pro dané období, a to nejen v českém prostředí, je znovu se objevující židovská otázka, která intenzivně trápila evropský kontinent už od roku 1898, kdy ve Francii vypukla ona nechvalně známá Dreyfusova aféra, následovaná na počátku 20. století Hilsneriádou v zemích českých. Ovšem hned na začátku je zásadní urovnat pojmy antisemitismus a antijudaismus, které jsou velmi často zaměňovány jako zcela rovnocenné. V případě antijudaismu se jedná o nenávist zacílenou pouze k náboženské praxi jedince, ne k jeho příslušnosti národní. K pohasnutí vlny antijudaismu stačilo v dobách předcházejících konci 19. století konvertovat ke křesťanství. Antisemitismus již nebere v potaz pouze náboženské vyznání člověka, ale jeho národní, či sociální příslušnost. „*Tradiční náboženská intolerance byla vystřídána tvrdým sociálně-nacionálním odporem vůči Židům, jež byli českou společností vnímáni nejen jako schopná hospodářská konkurence, ale*

4 MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia. 2010, s. 133.

5 Druhá republika česko-slovenská. *Historie.cs*. TV, ČT 2. 14.2.2008, 21:00. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/208452801400007/titulky>

6 GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal. 1993, s. 68.

zejména jako nositelé germanizace.“⁷ Právě z toho rozporu vyrůstá ono radikálními periodiky často užívané spojení Čech-árijec. Český antisemitismus druhé republiky pramenil především z domněnky, že většina Židů žijících na českém území se v době první republiky nehlásila k české národnosti a začali tak činit až v době, kdy Německo prosazovalo rasové zákony a Československo se chtělo zbavit „přebytečných“ obyvatel po zabrání Sudet. Proto právě označení Čech-árijec, které vyjadřovalo čistou, nefalšovanou příslušnost k jedinému národu. Podobně se řešila i otázka demokratických Němců na území druhé republiky, kteří se s nadšením nehrnuli do Německa a nepřisahali věrnost „tisícileté“ Říši. Z počátku se zdálo, že tento problém byl vyřešen zabráním pohraničních území a jejich německou správou. Národnostní problém státu měl být tímto aktem zažehnán a druhá republika neměla mít zapotřebí toto nadále řešit. „*Druhá republika byla (...) vlastně státem národním, vždyť Němců zůstane v Českých zemích jen hrstka. Budou si žít pěkně mezi sebou, nikdo jim nebude překážet v jejich rozvoji, a dokonce ani ne v jejich nacionálně socialistickém názoru. Budou mít tolik práv, kolik jim náleží podle jejich legislativního zakotvení a kolik práv budou mít Češi v Říši.*“⁸ Nicméně již po krátké době bylo jasné, že zvyšující se nezaměstnanost obyvatel odsunutých z pohraničních území, hospodářská a politická nestabilita státu, nebudou této umírněné myšlenky přát a stejná nenávist, která stíhala Židy, se začala projektovat i do demokratických Němců. V této práci můžeme zahlédnout jen jeden hlas, který byl ochoten se jich v oficiálním tisku zastat, a tím byla Milena Jesenská v *Přítomnosti*.

Ačkoli všechna tato témata hýbala dobovým životem, jedním z nejdůležitějších, které se objevovalo na stranách tisku ještě před podepsáním Mnichovské dohody, bylo téma politické přestavby státu. Největším pojmem této přestavby se stala tzv. politika národního egoismu. Tento pojem je pro tuto dobu velice specifický a svým způsobem i vše zaštiťující. Lze pod ním hledat snahu nacházet viníky mnichovské tragédie, v čele s Edvardem Benešem nebo Karlem Čapkem. Lze pod něj zahrnout vytváření dualistického stranického systému, v němž jedna strana měla tvořit pouze loajální opozici a vyplňovat funkci zdánlivého zachování demokratického režimu, zatímco stát se uchyloval spíše cestou autoritativní. Lze pod tento pojem zahrnout i změnu zahraniční politiky, která se stala výlučně zaměřená na německé zájmy, případně se zaměřovala na nový vztah českých zemí vůči východu, tudíž zcela opustila směřování předchozích dvaceti let. Hned od počátku se jednotlivé osobnosti v periodikách uvedených v této práci vyjadřovaly k této problematice a vyjadřovaly svou

7 MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia. 2010, 84.

8 GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha a Litomyšl: Paseka. 2004, s. 143.

podporu vybudování nového vzoru pro česko-slovenskou zahraniční politiku. Pod politiku národního egoismu lze zahrnout i ožehavou slovenskou otázku, která se skloňovala ve všech dobových médiích a téměř každý autor měl na ni svou vlastní odpověď. Politika národního egoismu je pojem zaštiťující celé nové politické směřování druhé republiky. Zároveň se stává odpovědí na otázku demokratických Němců na českém území nebo vzrůstajícího antisemitismu. Národní egoismus byl alfou a omegou dobového myšlení a v mnoha výkladech (viz především Rudolf Halík ve *Venkovu*) se stal obměnou hesla „*kdo nejde s námi, jde proti nám*“. Stal se jednoduchým klíčem na rozlišování mezi přáteli a nepřáteli. Výstižnou definici poskytuje Jan Rataj: „*Režim druhé republiky se hlásil ke kontinuální návaznosti na liberální demokracii první republiky. Ve veřejnosti tak posiloval dojem, že připravovaná totalitarizace bude pouze jakousi opravou s akcentem na kázeň a řád. Nehovořil o zavádění základních atributů fašistických režimů.*“⁹ Od toho se odvíjel i vývoj druhé republiky a její politické a společenské reformy, které zahrnovaly tiskovou cenzuru, snahu o zavedení trestní odpovědnosti novinářů, znovu pověšení křížů do škol místo obrazu prezidenta republiky, jazykový purismus, který začínal na potřebě počestit jména oněch Čechů-árijců, aby byli odlišitelní od Němců nebo Židů, kteří si nechali změnit svá jména a tak se snažili uniknout veřejné nenávisti. Avšak tento purismus nezasáhl pouze vlastní jména občanů, ale i veřejný prostor v až absurdní míře. „*Na základě nařízení magistrátu hlavního města Prahy se musely odstraňovat „obchodní nápisy přičící se duchu českého jazyka“, ale dokonce i takové, které dávno zdomácněly, jako například autodílny, radioobchody a fotosalony.*“¹⁰ Jak dále uvádí Gebhart a Kuklík ve své monografii, název nepřičící se „duchu českého jazyka“ byl ten, který demonstroval svou *českost* co největším počtem diakritických znamének.

Ačkoli se může z tohoto popisu zdát doba druhé republiky zcela frustrující a bezvýchodná, analýza jednotlivých médií přináší zcela jiný pohled na tuto problematiku a ukazuje jedinečné osobnosti, které se nenechaly strhnout dobovým „obrazoborectvím“, stejně tak jako výjimečné osobnosti, které odpovídají dobové náladě a novou atmosféru si berou za svou. V obojím případě lze najít ojedinělý pohled na jedinečnou dobu, která je mnohdy neprávem opomíjena, ačkoli má pro dnešní diskurz a pro aktuální události zcela výjimečný význam.

9 RATAJ, Jan. Krize českého politického myšlení za druhé republiky. In: RATAJ, Jan, Antonín KLIMEK a Zaltica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ. *Z druhé republiky*. Praha: Historický ústav Armády České republiky – Památník odboje, 1993, s. 19.

10 GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha a Litomyšl: Paseka. 2004, s. 184.

Výběr materiálů

Ve své analýze dobového diskurzu vycházím z několika periodik – *Lidové noviny*, *Přítomnost*, *Venkov*, *Znova*, *Národní politika*, *Právo lidu*, *Národní práce*. Jsem si vědoma toho, že v dané době v československém mediálním prostoru vycházelo a aktivně se vyjadřovalo mnoho dalších listů, které v této práci uvedeny nejsou. Je tudíž nutné, abych objasnila způsob, jakým selekce materiálu pro tuto práci probíhala. Základem byla snaha nechat promluvit každý hlas rozmanitého politického spektra přetrvávajícího z první republiky. Vzhledem k tomu, že dobový tisk byl především stranický, byl tento klíč nasnadě. Ovšem ani v tomto případě není práce zcela celistvá. Zásadní roli v tomto bodu hraje rozsah materiálu, který by bylo potřeba analyzovat.

Základním zdrojem informací pro selekci materiálu pro mě představovala publikace *Dějiny českých médií*, která mi nabídla nejedno vodítko. Na jejím základě byla do práce zařazena *Národní politika*, jakožto nejčtenější deník doby. Jde-li o její jedinečnost v kontextu této práce, pak je to především umírněnost, kolidující s některými radikálními příspěvky, které se začaly množit v roce 1939. *Národní politika* v první republice fungovala z velké části jako deník informující o zahraniční situaci, a tato funkce jí částečně zůstala i v období republiky druhé. Právě pro zaměření na zahraniční politiku jsem vybrala tento deník a ne známější *Národní listy*, které se zaměřovaly více na domácí politickou scénu, která je v této práci shrnutá všemi ostatními periodiky. Tato dvě periodika jsou si v mnohém podobná hlavně díky tomu, že vycházela obě pod hlavičkou Pražské akciové tiskárny a jediným velkým rozdílem mezi nimi je zaměření na domácí nebo zahraniční politiku. Proto bylo přirozeně potřeba vybrat pouze jeden z těchto deníků a z výše uvedených důvodů se jím stala *Národní politika*.

Deník *Venkov* byla zařazen do práce především proto, že se v druhé republice stal tiskovým orgánem vládní Strany národní jednoty a zastával názory konzervativní pravice. Ačkoli i na této straně politického spektra bylo možno vybírat z několika dalších periodik (*Národní myšlenka*, *Večer*, *České slovo*), *Venkov* se zdál být logickou volbou především kvůli osobě Rudolfa Halíka, který byl svou rétorikou a prudkým názorovým vývojem během šesti měsíců trvání druhé republiky velmi jedinečný a neopominutelný. I v dalších jmenovaných periodikách bychom našli zajímavé novinářské osobnosti, avšak *Venkov* se stal nejvlivnějším periodikem druhé republiky a jeho strmý a radikální vývoj v tomto období slouží jako dokonalá ilustrace doby, jejích nálad a názorových zvrátů.

Liberální tisk je jako jediný reprezentovaný dvěma periodiky, *Lidovými novinami* a *Přítomností*, a to z důvodu neoddělitelnosti těchto periodik. Pokud jsem chtěla vybrat z těchto periodik významné osobnosti, které promlouvaly k událostem druhé republiky,

nemohla jsem opomenout Ferdinanda Peroutku, a provádět analýzu jeho vyjádření odděleně by jen sotva mohlo podat celistvý obraz jeho názoru. Na otázku, proč jsem tedy nezvolila pouze jedno z těchto periodik, je snadná odpověď: *Přítomnost* jsem ponechala součástí analýzy kvůli Mileně Jesenské, která je v této práci jedinou zastoupenou ženou. Právě tento fakt mne donutil ponechat *Přítomnost* součástí práce. Milena Jesenská byla zcela jedinečným novinářským charakterem a díky svému odlišnému pohledu dodává této práci nový rozměr.

Z levicového politického spektra mělo být původně součástí analýzy *Rudé právo*, ale to bylo 20. října 1938 spolu s KSC postaveno mimo zákon, tudíž jedinou logickou volbou zůstalo *Právo lidu* (později přejmenováno na *Národní práci*), které bylo v československém mediálním prostředí jediným čistě levicovým periodikem, ačkoli od jisté doby fungovalo bez napojení na komunistickou stranu. Levicové názory byly v době druhé republiky velmi nepopulární a zatracované kvůli politickému směřování garnitury první republiky. Z tohoto hlediska se levice nedala opomenout a nebylo-li možné použít základní stavební kámen českého komunismu, pak *Právo lidu* bylo jedinou zbývající možností, aby byla zachována názorová pluralita.

Nesnadnému problému jsem čelila i v případě snahy získat pro svou práci reprezentanta dobového fašistického tisku. Přirozeně logickou volbou se zdála *Brázda*, která je pokládána za nejradikálnější pravicový list té doby. Ovšem svazky zahrnující výtisky téměř celých 30. let byly zničeny při povodních a jsou uloženy do poškozeného fondu v Hostivaři, a do budoucna se počítá s jejich digitalizací. Dalšími možnostmi byly ještě listy *Říšská stráž* nebo *Stěžeň*, avšak tyto listy bohužel není možné sehnat, stejně jako další radikální periodikum *Řád*. Tudíž nezbývalo než sáhnout po poslední možnosti, časopisu *Znova*, který si svou rétorikou s krajní pravicí nezadal. Sice nebyl nejvlivnějším pravicovým periodikem, ovšem jeho dosah nebyl zanedbatelný a díky své radikální rétorice slouží v této práci aspoň jako ilustrativní příklad dobového fašizujícího tisku.

Zásadně v této práci chybí zástupce katolické radikální pravice, který by podal zcela ucelený obraz tehdejší mediální komunikace. Zcela logicky se zpočátku jevilo vybrat jako tohoto zástupce *Národní obnovu*. Ačkoli v této době nebyla *Národní obnova* jediným katolickým periodikem, její dosah byl jednoznačně největší a vzhledem k počtu citací tohoto periodika ve všech sekundárních historických materiálech týkajících se druhé republiky, bylo prakticky nemožné chtít toto periodikum opomenout. Nicméně *Národní obnova* byla na začátku sběru materiálů pro tuto práci v Národní knihovně v Praze dlouhodobě nedostupná z důvodu její rekatologizaci a postupné digitalizaci, která byla prováděna kvůli jejímu poškození. Do doby dokončení této práce je *Národní obnova* kompletně stále nedostupná a lze

se dostat jen k některým číslům, které již byly digitalizovány. Podařilo se mi ovšem najít diplomovou práci, která se zabývá výlučně *Národní obnovou* v druhé republice. Nicméně ani tento zdroj jsem nepovažovala za dostatečný, abych z něho utvořila materiál pro tuto práci. Vedle velkých periodik jako byl *Venkov*, *Lidové noviny* nebo *Právo lidu* jsem nepovažovala za adekvátní dosadit jediný katolický magazín, k němu jsem získala přístup, *Tak*. V druhé republice vyšlo tohoto magazínu jen několik čísel a ačkoli se objevuje jako jeden ze zdrojů v Medově monografii *Literární život ve stínu Mnichova*, jeho dosah byl minimální a jeho rétorika oproti *Národní obnově* spíše umírněná.

1. *Právo lidu* jako zástupce levicového tisku

Právo lidu bylo v druhé republice nejsilnějším zástupcem levicového tisku v Československu. V první republice působilo samozřejmě ještě *Rudé právo*, to bylo ovšem spolu s komunistickou stranu 20. října 1938 postaveno mimo zákon a dále nevycházelo. *Právo lidu* se proto stalo jediným silným hlasem pracujícího a dělnického lidu. *Právo lidu* bylo tiskovým orgánem Československé strany sociálně demokratické, která se ještě v na počátku první republiky hlásila k socialistickým myšlenkám, avšak v průběhu 30. let ve straně došlo k názorovým sporům a část se přetvořila na Komunistickou stranu Československa se svým vlastním tiskovým orgánem. Od té doby fungovalo *Právo lidu* jako levicový deník, ale bez napojení na Moskvu a radikální komunistické ideje a rétoriku. Protože se ČSSD po Mnichovu stala zakládající stranou pro vládní loajální opozici – Národní stranu práce – od 1. ledna 1939 se *Právo lidu* přejmenovalo na deník *Národní práce*, který působil po celé období druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava a po osvobození v roce 1945 začal znovu vycházet pod původním názvem *Právo lidu*. Po převratu v roce 1948 se část redakce přesunula do *Rudého práva* a deník zanikl.

Stejně jako *Venkov* i *Právo lidu* fungovalo jako tiskový orgán jedné strany, tudíž jeho reflexe doby je kvůli tomu značně omezená. Avšak oproti *Venkovu* se *Právo lidu* vyjadřuje neporovnatelně méně radikálně o minulých poměrech, neprojevuje se tak „budovatelsky“ jako *Venkov* (a především Rudolf Halík). Pomnichovské období jednoznačně označuje za tragickou dobu na všech úrovních národního života – hospodářské, politické a kulturní. I přes svou stranickost má *Právo lidu* v druhé republice mnohem blíže k liberálním periodikům než k *Venkovu*, ačkoli oba dva listy hájily zájmy nově se ustavujících vládních stran. V *Právu lidu* nenajdeme tak časté narážky na zúčtování s bídnou minulostí a její politickou reprezentací, která přivedla stát a národ na pokraj obrovské katastrofy. Ačkoli hájí vlastní vznikající Národní stranu práce, nepřiklání se tak nadšeně k vizi autoritativní demokracie a spolupráci alespoň dvou stran považuje za nutnost pro zachování demokracie, jelikož se list „ve svých podzimních apologiích demokracie odvolával na přirozeně především na demokratickou národní mentalitu, hovořil přitom přímo o nemožnosti nastolení otevřeného autoritativního režimu v českých poměrech s ohledem na zdejší politickou tradici.“¹¹ V tomto směru se *Právo lidu* shoduje především s vizemi Ferdinanda Peroutky zejména na stranách *Přítomnosti*, který nejednou odpovídá na výzvy k vytvoření totalitního režimu tím, že pro Čechy tento režim

11 VEČEŘA, Pavel. Tři deníky v období pomnichovské a druhé republiky. In: *Sociální studia 4. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 136.

nemůže fungovat z mnoha rozdílných důvodů, přičemž jedním z nich je absence opravdu silné vůdčí osobnosti. Tento rys nebyl jediným, který spojoval *Právo lidu* spíše s linií liberálního českého tisku. Stejným způsobem se *Právo lidu* postavilo i k řešení židovské otázky, jejímuž komentování se taktně vyhýbalo, ačkoli motivace k tomuto obcházení byla odlišná od materiální a existenční motivace *Lidových novin*. *Právo lidu* nedokázalo útoky na židovské obyvatelstvo odsoudit, ani se jich nezastávalo, tudíž zůstalo stát někde mimo tuto diskuzi a zvolilo strategii tichého, pasivního pozorovatele. Trochu rozdílný postoj pak zaujalo *Právo lidu* k otázce Slovenska, kdy se odhodlalo ke kritice režimu, který se na Slovensku počal ustavovat krátce po uzavření Žilinské dohody. Tento totalitarizující režim jedné strany byl v plném rozporu s aspoň zdánlivou snahou o zachování demokracie dvou vládnoucích stran na českém území. Klerikalizace, která na Slovensku probíhala, byla sice mnoha redaktorům nejen *Práva lidu* trnem v oku, nicméně stejné tendence existovaly i na českém území, především po schválení školské reformy, která měla přinést náboženství do základních a středních škol. Avšak především v době těsně předcházející rozpadu Československé republiky se *Právo lidu* (v té době již fungující po názvem *Národní práce*) zastává myšlenky jednotného Československa jako federativního státu. Tento rys je jedním z mála, který spojuje několik názorově rozdílných frakcí obyvatelstva.

V případě *Práva lidu* nebylo tak jednoduché vybrat několik konkrétních osobností, jejichž prací by stálo za to se zabývat. V tomto deníku není žádný autor tak privilegován, jako tomu bylo například u *Venkova*, kde jednoznačnou vůdčí osobností byl Rudolf Halík. Stejně tak v *Právu lidu* nefiguruje žádná z velkých literárních osobností, což je nespornou výhodou pro *Lidové noviny* nebo *Přítomnost*. Avšak i přes tento prvotní problém se dá v *Právu lidu* najít několik velmi výrazných a svérázných osobností dobové žurnalistiky. Jako jeden z mála deníků mělo *Právo lidu* velmi aktivního zahraničního zpravodaje v Paříži, který se skrýval pod zkratkou „tr“. Pod touto šifrou lze nalézt novináře a odbojáře Gustava Wintera. Na tomto autorovi je především specifický jeho styl – nepodává pouze strohé zprávy, ale otevřeně polemizuje s francouzským tiskem a oddává se ostré, jízlivé kritice postoje západní Evropy vůči Československu. Dalším výjimečným autorem byl redaktor Josef Martínek, který velkou část svého profesního i osobního života strávil ve Spojených státech a zkušenosti z tohoto mediálního, politického, ale i životního prostoru přenášel do prostoru českého. Naneštěstí tyto zkušenosti zůstaly českými médii a společností nepovšimnuty.

Zahraníční dopisovatel z Francie Gustav Winter

Jedním z nejvýraznějších autorů *Práva lidu* byl sociálnědemokratický novinář, francouzský

dopisovatel Gustav Winter¹², který na stranách *Práva lidu* vystupuje pod zkratkou „-tr.“. Gustav Winter byl činný v českém zahraničním odboji, dokud v roce 1943 nezahynul v Londýně. Jeho působení v tomto deníku se projevuje mnohem více v roce 1938, jelikož v *Národní práci* již nebyl tolik aktivní. V tomto období do března 1939 vyšly v *Národní práci* pouze dva články pod jeho jménem, které reflektují neúčinnost anglo-francouzské diplomacie v bolestivých otázkách a situacích, které se rozvíjely po celé Evropě. Jednak se zaměřil na postup Francových vojsk ve Španělsku, jejichž náporu na počátku roku podlehl všechna velká města, která se celé tři roky snažila odporovat – Barcelona, Valencie, Girona, ke konci března 1939 už bylo celkem jasné, že padne i poslední republikánská bašta – Madrid. Winter se k tomuto tématu nevyjadřuje sám. Dalším příspěvatelem, který řeší otázku francouzské budoucnosti po pádu Barcelony, je i Artur Závodský vystupující pod zkratkou „od“¹³. Oba dva rozvíjejí síť hypotéz o tom, jak bude dále Francie fungovat vedle Španělska, jemuž bude v čele stát silný spojenec italského režimu Francisco Franco, zejména když Itálie již dlouhou dobu usilovala o některá francouzská území přiléhající k italské hranici. Není divu, že právě při reflexi těchto událostí tak důležitých a rozhodujících pro francouzskou suverenitu se oba autoři uchylují k úvahám o opravdovém efektu Mnichovské dohody a k vznešeným prohlášením o zachráněném evropském míru. Winter se začíná vyjadřovat k neefektivnímu jednání Francie a Británie ze září 1938 už v lednu následujícího roku, ale nikoli ve spojitosti se španělskou občanskou válkou, ale ve spojení se zasahováním Spojených států do konfliktů mezi Japonskem a Čínou. Na čínském území se už v roce 1937 rozhořela druhá čínsko-japonská válka, k níž se ovšem evropské státy příliš nevyjadřovaly, vzhledem k vyostřeným vztahům, které Evropu sužovaly. Avšak Spojené státy nebyly zainteresovány v evropských událostech, tudíž měly kapacitu zapojit se do řešení tohoto konfliktu. USA se postavily na stranu Číny ve víře, že suverénním státům nesmí být ubíráno právo na pevné a neměnné hranice. V této době bylo nejen v Evropě vcelku jasné, že se schyluje k většímu konfliktu, který se nebude týkat pouze jedné části světa. Na tento stav Winter reaguje ve svém článku z 8. ledna 1939: *„Ve chvíli, kdy Amerika už začíná jednat, ve chvíli, kdy situace nutí ministerského předsedu [Nevilla Chamberlaina], aby prováděl inspekci francouzského opevnění v samé Sahaře, je už v politických kruzích francouzských celkem jeden názor*

12 Gustav Winter (1889-1943) byl vystudovaný novinář židovského původu. Byl aktivním členem České sociálně demokratické strany. Od roku 1926 do 1938 byl aktivním zahraničním zpravodajem *Práva lidu* v Paříži. Překládal z několika jazyků, přičemž nejdůležitější jsou jeho překlady děl Karla Čapka do francouzštiny.

13 Antonín Závodský byl literární historik a kritik, vedoucí katedry Slovanské literatury a katedry Divadelní a filmové vědy na Filozofické fakultě na Masarykově univerzitě v Brně.

o prospěšnosti Daladierovy a Bonnetovy politiky před Mnichovem.“¹⁴

Závodský se vrací znovu k problematice španělské občanské války, přičemž k ní říká, že obsazení Barcelony Francovými vojsky není tak zásadním krokem pro Španělsko jako spíše právě pro Francii, „*kteřá nyní má možnost, aby uvažovala o tom, zda a do jaké míry v zájmu míru musí být tak „šlechtná“ jako Československo, a sama svolit k obětem, aby zachránila mír.*“¹⁵ Tento článek není jediným, v němž je silně cítit vlna zadostiučinění, které situace, v níž se Francie ocitla, přináší Československu. Ačkoli v ostatních denících a periodikách se o španělské válce a jejím průběhu příliš nemluví, v čemž je *Právo lidu*, potažmo *Národní práce* výjimkou, v každé nalezené zmínce nechybí notná dávka jízlivosti adresované Francii. Především se tak dělo, že se v daný moment Francie dostala do postavení velice podobného tomu, které zaujímalo Československo o půl roku dříve – ze všech stran byla obklíčena režimy, které z ní chtěly urvat aspoň malý kousek, a Anglie se zdála zaujmout velice pasivní postoj k francouzské situaci.

Ačkoli je zřejmé, že pozice, v níž se bývalý československý spojenec ocitl, přinesla Československu značné uvolnění, Závodský i Winter si uvědomovali situaci, s níž se muselo nyní poprat Španělsko. Především jeho přestavbu a nutnost postavit se po (ne ještě skončené, ale končící se) tři roky trvající válce zpět na vlastní nohy. Španělsko mělo jistou výhodu v přímé podpoře nového režimu z Německa a Itálie, které v této době patřily beze sporu k hospodářsky stabilním zemím, na rozdíl od většiny států západní Evropy, jejichž postavení se den ode dne zhoršovalo. A právě postavení jednotlivých států zmenšovalo dosah jejich diplomacie, kterou Winter považoval za improvizovanou a tvrdil, že „*ona bude vlastně příčinou, proč likvidace občanské války ve Španělsku nebude ani tak rychlá, jak by mohla být. (...) Zápas ve Španělsku bude vystřídán zápasem o Španělsko. To bude asi drama letošního jara.*“¹⁶ Winter zde upozorňuje na to, že právě různé vlivy, které tři roky zápasily ve Španělsku o hegemonii v Evropě, jsou silnější než právě umírající anglo-francouzská diplomacie, která nedokázala prosadit ani záruky občanských svobod nebo bezpečného opuštění Španělska pro Francovy odpůrce. Ostatně i Závodský k tomuto má co říct v jedné ze svých polemik. Závodský především pochybuje o možném stabilizování Španělska v zrcadle událostí, které každodenně mění rozložení sil v Evropě. Tyto pochyby vychází ze stejného přesvědčení jako Winterovy – z přesvědčení o nemožnosti západní diplomacie, která však nemůže nechat Španělsko italsko-německému vlivu, jelikož by to znamenalo katastrofu pro

14 -tr. Paříž a Amerika. *Národní práce*. 1939, roč. 1, č. 8, s. 7.

15 -od. Francie po pádu Barcelony. *Národní práce*. 1939, roč. 1, č. 28, s. 1.

16 -tr. Co bude po Azaňově demisi. *Národní práce*. 1939, roč. 1, č. 63, s. 2.

suverénní Francii. Za jediné řešení této patové situace tedy Závodský pokládá stav, kdy by „Španělé sami vybojovali svůj těžký vnitřní boj a pak aby byli ponecháni, aby sami obnovili, co v tomto bratrovražedném boji bylo zničeno. A nejtragičtější je, že Španělsko bylo zničeno pro cizí zájmy...“¹⁷

Působení Gustava Wintera v Národní práci a předtím v *Právu lidu* je věnováno především této problematice reflexe chování Velké Británie a Francie vedoucí k Mnichovské dohodě. Ačkoli v roce 1939 vyšly Winterovi pouze dva relevantní články na toto téma, *Právo lidu* v roce 1938 je Winterových reflexí plné. Již od konce září 1938 Winter psal jeden článek za druhým, v nichž kritizoval postoj západních evropských velmocí a jejich heroizaci v domácím prostředí. Dostává se například i ke kritice tehdy velice populárních zahraničních sbírek na pomoc hospodářsky zdecimovanému Československu. Zatímco britské sbírky, které přinášely do Československa až statisícové částky na podporu hospodářství i nezaměstnaných, odsunutých obyvatel, považuje za relevantní zdroj aspoň mírné satisfakce, francouzské sbírky považuje za uklidnění svědomí. Britské sbírky byly podníceny z dělnických hnutí, ale francouzské vycházejí z lidové iniciativy, „z kruhů, které se stydí za to, co Francie provedla, a nemohou to napravit, chtějí aspoň svou nepatrnou hřivnou přispět ke zmírnění neštěstí“¹⁸. Není výjimkou ve Winterových člancích, že považuje Francii za slabou, bývalou evropskou velmoc, která v Mnichově nedokázala nic jiného, než že je pouhým vazalem silnější Británie, na níž nyní záleží francouzské bezpečí. Tento fakt je ostatně ověřitelný i v předchozí části zabývající se španělskou problematikou, kde záleželo pouze na schopnostech britské diplomacie, zda Francie zůstane celistvá, či nikoli.

Gustav Winter se nejednou uchyluje i k úsměvnému sarkasmu na adresu francouzských politických elit, zvláště pak v případech, kdy mluví o nenápadném „uklizení“ úředníků a dalších veřejně činných osob, které si po Mnichovu dovolili nesouhlasit s francouzským postupem. Je pravda, že *Právo lidu* dávalo v této době prostor ojedinělým autorům, jejichž rétorika nebyla o nic méně útočnější než rétorika *Venkova*, ale zásadním rozdílem zde je především způsob vyjadřování těchto útoků. Winter si ani na moment nebere servítky, avšak nemá potřebu se uchýlovat k vulgarismům, stačí mu pouze dostatečně cynický tón na to, aby Francii zcela zesměšnil. Mluví-li o těchto „uklizených“ osobnostech, vytváří ve svém článku karikaturu francouzské politické praxe, když říká, že největším proviněním těchto osob je, že „jdou tak daleko ve své absurdnosti, že věří, že státy mají dodržovat smlouvy, jež podepisují, zejména prohlásily-li několikrát, že je považují za ,neochvějně

17 -od. Rozhodující chvíle ve Španělsku. *Národní práce*. 1939, roč. 1, č. 17, s. 2.

18 -tr. Sbírký pro Československo. *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 246, s. 3.

a posvátné'.¹⁹ Winter je v nejednom ze svých článků doslova znechucen politikou Francie, která na jednu stranu oslavuje dosažený a zachráněný mír, na druhou stranu se schovává před řešením jakýchkoli otázek, netýkajících se přímo jejího území a utváří si v evropském prostoru jakýsi izolovaný ostrov, na němž doufá přežít. V jednom ze svých článků z kraje října 1938 dokonce Winter mluví o pozvolném povstávání obyvatelstva vůči francouzským praktikám, jelikož i tito obyčejní lidé s „neširokým politickým horizontem“ vidí, že mír, který byl ve Francii a Anglii prezentován jako zachráněný, doopravdy zachráněn nebyl. Že hrozbě války se neuniklo, právě naopak. Že Francie svým slabým vystupováním na sebe tuto hrozbu o to více přivolává.

Na počátku všech těchto úvah stojí ovšem ta jediná. Tou je právě loajalita Francie vůči Velké Británii, jelikož Francie pomalu, už od září 1938 ztrácela schopnost samostatné a nezávislé existence v prostoru, kde byla ze dvou stran obklíčena fašistickými státy a na třetí straně ležel nestabilní region, v němž se sváděl boj o jeho konečnou podobu. Zde začíná Winterovo vidění Francie jako slabého, neduživého mladšího nohsleda Anglie, který není schopen vlastního, nezávislého rozhodování ve věcech zahraniční politiky. Tento článek, kterým paradoxně končím analýzu působení Gustava Wintera v *Právu lidu*, vyšel 5. října, tedy bezprostředně po podepsání Mnichovské dohody. Winter je přesvědčen, že tento krok bude mít pro Francii nedozírné následky, jelikož právě ztratila silného spojence a stává se figurkou v šachové partii mezi Anglií, Německem a Itálií. „*Bezpečnost Francie závisí nyní pouze na dobré vůli Anglie – takové služby se platí, a to draze, a už se v Paříži ptají, jak a čím bude Francie platit tento protektorát. Zatím však se hlásí ke slovu Mussolini a mluví způsobem rozkazovacím. Poněvadž Francie zlikvidovala své spojenecké svazky ve střední Evropě a na východě, co jí brání teď dohodnout se s Itálií.*“²⁰ Nicméně ani k tomuto kroku nemohlo dojít, jelikož Itálie si vytvářela nárok na nemalá francouzská území, přičemž to by se jistě stalo součástí případné dohody. Francie se tedy sama ocitla v patové situaci, když zpřetrhala vazby, na nichž byla postavena československá víra v zahraniční politiku první republiky.

Gustav Winter byl jedním z mála natolik aktivních zahraničních dopisovatelů, aby se stal součástí této práce. Nicméně nešlo pouze o jeho aktivní přispívání, důležitý pro můj výběr byl zejména jeho specifický uštěpačný styl, který zcela novým způsobem reflektuje soudobou situaci a náladu v Československu. Artura Závodského jsem v tomto oddíle uvedla právě proto, že fungoval v *Národní práci* a věnoval se stejnému tématu jako Gustav Winter v době,

19 -tr. Nejsme jedinou obětí. *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 247, s. 3.

20 -tr. První kletba zlého činu. *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 234, s. 3.

kdy už Winter nebyl dostatečně aktivní, aby pouze z jeho článků šla vytvořit uspokojivá analýza daného problému.

Americký pohled Josefa Martínka

Další výraznou osobností *Práva lidu* byl redaktor Josef Martínek²¹, který mimo jiné vystupoval také pod zkratkou „Ariz.“. Vzhledem k tomu, že se jednalo o česko-amerického novináře, který po válce působil výhradně ve Spojených státech, kde vedl socialistický časopis v americkém Clevelandu. Josef Martínek působil pouze coby redaktor a editor *Práva lidu*, po přejmenování a reorganizaci tohoto deníku na *Národní práci* se jeho články již téměř neobjevují. Avšak v *Právu lidu* vystupoval velmi aktivně jak pod svým jménem, tak pod zkratkou, a v obou případech se projevoval velmi nekompromisně. Jeho názory jsou striktní, mnohdy diskutabilní, avšak podávány natolik sebevědomě, že jen neochotně ponechávají prostor k diskuzi. Martínek se na stranách *Práva lidu* zabývá mnoha tématy, avšak hned z počátku se vyjadřuje především k nutnosti začít budovat nový stát, což v dané situaci a diskurzu nebylo nijak překvapujícím krokem. Avšak Martínkova deviza spočívá v tom, že ihned začíná klást otázky, které možná byly v této době samozřejmé, nicméně nikdo z osobností, jež jsem podrobila této analýze, se nepokoušel je položit a zodpovědět. Martínek sice nepředpokládá hned o začátku, že nastolený evropský mír nebude mít dlouhého trvání, ale předjímá, že „*Mnichov vytáhl stavidla proudu, jenž se sotva zastaví u našich hranic. Dříve či později budeme jistě svědky dalších přesunů a přemísťování i jiných hraničních mezníků*“²². Je už vcelku patrné, že žádný z redaktorů zmíněných v této práci nevěřil tezi o zachráněném míru a všichni předpokládali, že Mnichov bude teprve začátkem událostí, které změni mapu Evropy.

Avšak toto předjímání situace v Evropě bylo pouze malou částí Martínkovy tvorby v *Právu lidu*. Jeho první reakce na Mnichovskou dohodu byly v zásadě standardní, avšak jiná byla Martínkova odezva na prvotní útoky ostatních politických frakcí a jejich tiskových orgánů na předchozí politickou garnituru. Ve svém článku *Zadržte!*, který vyšel hned 2. října, se zaměřuje konkrétně na levici, jejíž francouzská větev vyjadřuje obrovskou úlevu po Mnichově. Martínek se snaží přimět *Národní noviny* k zřeknutí se rozporů mezi levicí a pravicí nejen na mezinárodní úrovni, ale i na té národní. Argumentuje tím, že stejně jako na

21 Josef Martínek byl česko-americký novinář a básník. Žil střídavě ve Spojených státech a v Čechách.

Podle dostupných informací působil v americkém státě Ohio, stejně tak v Arizoně, kde lze dohledat jeho žijící rodinu. K státu pravděpodobně odkazovala i jím užívaná zkratka „Ariz.“

22 Ariz. S čím začít ihned? *Večerník Práva lidu*. 1938, roč. 26, č. 232

českém území, i v zahraničí se na stranu Československa, proti Mnichovské dohodě postavili lidé ze všech politických směrů. Není tedy potřeba rozbíjet tuto jednotu jen proto, že národ má momentální potřebu nalézt viníka neutěšené situace. „*Čeho teď třeba především je národní kázeň a ta platí pro všechny z nás: nacionalisty, socialisty, komunisty i katolíky, zejména vidí-li a musí vidět i slepý tu radostnou skutečnost – jedinou radostnou skutečnost těchto strašných dní – že všechny skupiny a tábory našeho lidu bez rozdílu spojuje žhavá láska k národu a pohotovost na obranu bité vlasti jako nikdy předtím.*“²³ Podle Martínka by bylo zásadní chybou, kdyby se tento moment pospolitosti promarnil kvůli hledání obětí beránek. Avšak je skutečností, že tato heroizace národa a jeho počínání během dní bezprostředně následujících Mnichov vydržela mnohým pouze omezenou dobu a po nějaké době se i tito proroci pospolitosti uchýlili k hledání viníků. Ovšem Martínek je právě jednou z výjimek, která ani po čase nepropadla této skepsi a udržela si střízlivý pohled na svět. Byl i jedním z těch, kteří se po abdikaci a emigraci Edvarda Beneše otevřeně postavili za jeho osobu a jeho fungování v úřadě. Martínek věřil v demokratický základ, který Beneš spolu s Masarykem položili za posledních dvacet let a věřil, že si toto smýšlení dokáže stát a národ udržet i přes nepřízeň okolního světa. K tomuto tématu dodává, že byl-li „*nám vzat kus živého těla, bude pokus vzít nám i duši a koupit ji za misku čočovice.*“²⁴ Naráží tak na fenomén, o němž jsem se zmínila v předešlé kapitole o Gustavu Winterovi, který psal o zahraničních sbírkách, jejichž výtěžky měly putovat do Československa. Ačkoli měly tyto sbírky být šlechetným gestem zemí, které Československo nechaly napospas Německu, v českých zemích byly vehementně kritizovány. Ne ani tak kvůli samotnému aktu, ale spíše kvůli pokrytectví jednotlivých zemí, které reprezentovaly. Ostatně i Winter sám se na adresu těchto sbírek vyjádřil dosti kriticky. Martínek na toto téma naráží hned z kraje druhé republiky, 7. října, kdy již předjímá, že vzniknou iniciativy, které se dost možná budou snažit koupit loajalitu a přízeň Československa zpět. Ovšem ono přesvědčení o potřebě jednoty národy a snahy vydržet a udržet si své postavení a hrdost navzdory vnějším okolnostem se u Martínka projevovala nejen voláním po nutnosti zapomenout na politiku, ale především se stal jedním z mála, kdo se postavil za německé demokraty žijící v Čechách, jejichž zbožným přáním nebylo se připojit k nacistickému Německu. Ne nadarmo zde často spojují *Právo lidu* s liberálním tiskem, ačkoli *Právo lidu* bylo očividně stranické a mnohem angažovanější, ale právě postoj jeho autorů k těmto problémům byl podobného ražení, jako například v případě Mileny Jesenské, která se nejednou na stranách *Přítomnosti* vyjadřovala k zachování

23 Ariz. Zadržte! *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 230, s. 4.

24 Ariz. Duši nedáme a neprodáme. *Večerník Práva lidu*. 1938, roč. 26, č. 235, s. 1.

emocemi nezkalené objektivitu vůči demokratickým Němcům. Stejný postoj zaujímá i Martínek, který se nebojí vyjádřit své zděšení nad tím, že mnoho jeho kolegů a veřejných činitelů chce „*hodit tyto lidi přes palubu. Tedy zradit, když my sami jsme byli zrazeni...*“²⁵ Zmiňuje v tomto článku snahu české zahraniční diplomacie o poskytnutí zahraničního azylu osobám, jež by se mohly zdát německému režimu z jakéhokoli důvodu nepohodlné. Ovšem neomezuje se zde pouze na německou či jinou emigraci u nás, ale zastává se i těch Čechů, kteří žijí za hranicemi a nemohou sice s národem přímo prožívat ony tragické chvíle, ale zastávají se přesvědčení o nespravedlivém soudu Československa na mezinárodní půdě.

Jako u všech ostatních i u Martínka vystřídal tuto euforii z budování nového státu a systému vystřízlivění, zvláště v podobě nutnosti vyřešit problém nové vlády. Vzhledem k tomu, že *Právo lidu* se ve své změně podobě v roce 1939 stalo mluvčím opoziční vládní strany, bylo jeho oficiálním názorem již od počátku potřeba založení nové vlády na principu dipartity. Avšak hned od počátku řešení této otázky je Martínkovi zcela jasné, že hlavním otazníkem zůstává především v politických kruzích panující rozpor – demokracie nebo totalita? Ačkoli hned v začátcích se většina přikláněla pouze k demokracii, která však musí být uzpůsobená novým poměrům, postupem času se ukázalo, že mnoho lidí (a ne jeden figuruje i v této práci) se začíná stále více ztotožňovat s myšlenkou totality, která se bude snažit tvářit jako demokracie. Pro toto zřízení byl nalezen termín „autoritativní demokracie“ – vláda sjednoceného lidu či národa pod vedením jedné, jednotné strany, která byla stvořena, ne zvolena. Martínek ve svém článku poukazuje především na specifický dobový fenomén týkající se těchto politických hlasatelů. Martínek tento fenomén nazývá myšlenkovým zmatkem, „*jenž zavládl a který roste tím více, čím více obtíží se vyskytuje na cestě tohoto občanského soustředění, kde skupiny, jejichž tisk nejdříve a nehlasitěji volal po naprosté jednotě a proti dosavadním politickým stranám, nejdéle se snaží udržet v staré své podobě a formě.*“²⁶ Poukazuje zde právě na běžnou dobovou praxi brojení proti vytvoření druhé, opoziční, avšak loajální strany, která by měla za úkol pouze vyvažovat přání obyvatelstva. Ovšem tímto odmítáním dvou politických stran se celý proces ustavování nové vlády zdržoval a paradoxně v prozatímní vládě Jana Syrového měli stále svůj vliv bývalí političtí činitelé. Tuto myšlenku Martínek pak dále rozvíjí ve svém dalším článku, v němž se zastává myšlenky utvoření dvou vládních stran, jelikož pouze tak se může fakticky udržet demokratický režim, i když od počátku bylo zřejmé, že Národní strana práce bude splňovat pouze úkol loajální opozice bez praktické opoziční moci. Na otázku *Proč do druhé strany?*, která je i názvem

25 Ariz. Věrnost těm, co nehradili. *Večerník Práva lidu*. 1938, roč. 26, č. 233, s. 1.

26 MARTÍNEK, Josef. Demokracie nebo totalita? *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 258, s. 1.

tohoto úvodníku, odpovídá Martínek celkem rozsáhle, ale již v druhém odstavci se zmiňuje o nutnosti vyslyšet a nechat promlouvat hlas obyvatelstva. Ostatně říká, že „*umlčení tohoto by znamenalo konec veškeré lidovlády, neboť v jedné straně věcná, veřejná kritika a kontrola, bez nichž není demokracie, je vždy nejvýš omezena*“²⁷. Martínek samozřejmě považuje tuto stranu za nezbytně důležitou i proto, že shromažďuje veškerý pracující lid a pracující inteligenci, které jsou základní složkou každého národa. Zcela v souladu s jeho přesvědčením sociálního demokrata tedy pro něj neexistuje jiné východisko a možnost než zařídit existenci této straně. Martínek do tohoto článku přináší okrajově i hledisko třídního rozvrstvení obyvatelstva druhé republiky, přičemž předpokládá, že majetnější vrstvy jsou soustředěny ve Straně národní jednoty. A v tom nachází další relevantní a zásadní důvod proč zachovat alespoň zřízení dipartitní, jelikož je třeba „*vyvážit a korigovat vliv majetných vrstev měst a venkova*“²⁸. Ale ačkoli se Martínek stal velkým zastáncem dvou politických stran, jeho dlouholeté fungování v zámoří ho přivedlo i k dalším úvahám o tomto zřízení, o nichž nikdo další neuvažoval. Navzdory svým sympatiím vůči tomuto kroku upozorňuje na možnou politickou lhostejnost, s níž se každoročně setkávají politici ve Spojených státech. V tomto období se na území Spojených států dle jeho slov nedostavuje k volbám ani polovina registrovaných voličů, což je opačný extrém, než kterého se obávaly veřejně činné osobnosti v Československu: „*Krajnosti přepolitování odpovídá na druhé straně krajnost lhostejnosti politické.*“²⁹ Český politický prostor neměl dostatek času na to zjistit, jakým způsobem by zde tato forma vlády fungovala, nicméně uvádím zde tento názor jako další relevantní, avšak opomenutý příspěvek ve veřejné diskuzi.

Martínek se v *Právu lidu* krátce vyjádřil i k problematice nezaměstnanosti a jejím možným řešením. Těchto řešení v soudobém politickém diskurzu cirkulovalo několik, přičemž jedním z nich bylo zřizování pracovních táborů. Avšak pro tuto praxi bylo nutné zvolit ten správný vzor, pokud možno jiný vzor, než jaký zavedlo Německo. Martínek přichází se vzorem ze Spojených států, kde pracovní tábory fungují a zaškolují mladé nezaměstnané, které posléze posílají zpět na pracovní trh bohatší o reálné pracovní zkušenosti. Právě tento vzor má podle něj být funkční i pro Československo, které potřebuje pracovní sílu k výstavbě nového státu a národa. Avšak řešení tohoto problému představuje pro Martínka další krok, týkající se zaměstnanosti aspoň jednoho v každé rodině, potažmo zaměstnanosti žen. Nařízení ohledně propouštění vdaných žen bylo v dané době přijímáno

27 MARTÍNEK, Josef. Proč do druhé strany? *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 274, s. 1.

28 Tamtéž.

29 MARTÍNEK, Josef. Přednosti i vady nové soustavy. *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 292, s. 3.

s rozpaky, nicméně se jevílo jako nezbytnost. Avšak v Martínkově pojetí se toto nařízení stává ještě kontroverznějším – jeho návrh spočívá nejen v přerozdělení pracovních míst, ale i v přerozdělení majetku: „*Jsou ministerští radové a bohatí právníci, kteří jsou velikými vlastníky půdy, po níž volá tolik zemědělců, kteří se vrátili ze zabraných území. Proč i tady neudělat hned inventuru?*“³⁰ Existuje zde jistá možnost, že Martínek toto myslí jako nadsázku, nicméně vzhledem k mnoha podobným kontroverzím doby a ne zcela jasnému vyznění článku, zůstává tato hypotéza pouze v hlavách čtenářů.

Právo lidu a *Národní práce* vystupuje v této práci jako jediný zástupce levicově a lidově zaměřeného periodika. Všichni tři jmenovaní redaktoři tohoto deníku byl zaujímali zcela jedinečný pohled na dobovou situaci. Avšak analýza *Práva lidu* v této práci je specifická především jejím zaměřením na redaktory, kteří se dívali na události v Československu z pohledu svých vlastních životů nebo zkušeností v zahraničí, a právě díky je v jejich článcích znatelná míra nadhledu. *Právo lidu* nebylo periodikem, které by se záměrně vyhýbalo některým palčivým či kontroverzním tématům. Například Winterovy vhledy do svědomí britské a francouzské společnosti jsou velmi nevybíravé, avšak specifické právě onou dávkou jadrnosti a autenticity. Na stranách *Práva lidu* se lze setkat i s řešením otázek odtržení Slovenska nebo řešením židovské otázky, avšak toto médium se vyhýbá radikálním řešením a jeho postoj vůči těmto problémům je spíše racionální, nezmítaný emocemi, jako je tomu v jiných radikálnějších tiskovinách druhé republiky. A pokud se na stranách *Práva lidu* setkáme s nějakým emočně podbarveným textem, pak je v něm cítit značná dávka sakrasmu, ne však patetičnosti.

30 Ariz. Proti dvojímu lokti. *Právo lidu*. 1938, roč. 47, č. 260, s. 3.

2. Nestranický tisk v druhé republice

„Tento časopis nikdy nevedl své čtenáře tak, aby hořkovali, jestliže by jednoho dne bylo u nás politických stran méně. Vedl je naopak vždy tak, aby nesrůstali se stranami a aby se nedali stranickým rozdělením tak zaslepit, že by už neviděli společné věci státní a národní. Má tedy tento časopis nyní, méně příčin k melancholii než většina listů jiných. Čímž se nepraví, že není vůbec žádných příčin k melancholii.“³¹

Ačkoli původním plánem bylo rozdělit nestranický (někdy také nazývaný liberální) tisk podle jeho dvou nejvýznamnějších zástupců dané doby, do dvou samostatných kapitol: *Přítomnost* a *Lidové noviny*, je celkem zjevné z úvodního citátu, že tato dvě periodika oddělit dobře nelze. Ačkoli tento citát je psaný Ferdinandem Peroutkou³², vyšel v *Lidových novinách*, což už naznačuje, že tato dvě periodika jsou natolik provázána nejen svými myšlenkami a názory, ale především osobnostmi, které se na jejich stranách objevují, že logicky nelze říci, že stály v jakékoli opozici, či že působily jako dvě na sobě nezávislá média.

Ať už mluvíme o těch nejvýznačnějších a nejsilnějších hlasech Karla Čapka nebo Ferdinanda Peroutky, nebo se zastavíme u dalších jmen, která se přidávala postupem času. Právě trend postupného prolínání těchto dvou periodik je v tomto případě zcela specifickým jevem československého mediálního prostoru dané doby. Každé z dalších periodik, jež zmiňuji v této práci, je více či méně samostatným orgánem, a to především kvůli charakteristickému rysu médií první republiky – jejich stranickosti. V případě těchto dvou periodik tento typický fenomén fungoval trochu odlišně: *„Lidové noviny a zčásti i Peroutkova Přítomnost byly v uplynulém předmnichovském dvacetiletí vnímány, i přes svou nestranickost, jako jakýsi tiskový orgán Hradu, tedy T.G.Masaryka a Edvarda Beneše, jejichž politiku podporovaly a pomáhaly intelektuálně dotvářet.“³³* Právě díky této nezávislosti, která dovoľovala autorům vyjadřovat stranicky neodvislé názory, bylo umožněno toto názorové a osobnostní prolnutí dvou nejvýznamnějších zástupců liberálního československého tisku. Toto prolínání se významně začíná projevovat až v době po ustavení druhé republiky, tedy po

31 PEROUTKA, Ferdinand. Vůdce se představuje. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 585, s.1.

32 Ferdinand Peroutka (1895-1978) byla významným českým novinářem, politickým komentátorem a spisovatelem. V průběhu první republiky patřil do uzavřeného kruhu tzv. Pátečníků, což byly kulturní a politické osobnosti kolem Karla Čapka a T.G.Masaryka. V době druhé republiky se vyjadřoval k vznikajícímu režimu kriticky, nebyl sympatizantem nacismu ani komunismu. Během protektorátu odmítal psát pronacisticky, za což byl posléze zatčen a vězněn na několika různých místech – Dachau, Buchenwald, Pankrác. Po válce byl poslancem za ČSSD do roku 1946. Po únorovém převratu v roce 1948 odešel nejprve do Velké Británie, později do New Yorku, kde i zemřel.

33 MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia. 2010. Novověk. s. 180.

zabrání Sudet. Ve velké míře je pak znatelné v následujícím roce 1939. Hned v prvních několika číslech *Přítomnosti* se objevují články Karla Poláčka a Eduarda Basse, jejichž základní platformou do této doby byly právě téměř výlučně *Lidové noviny*.

Stále zde samozřejmě figurují osobnosti, které působily především (ne však výlučně) v jednom z těchto periodik, jako například Milena Jesenská³⁴ nebo Jaroslav Stránský³⁵. Po analýze jejich příspěvků ovšem nelze říci, že by právě tyto dvě postavy reprezentovaly natolik odlišná názorová pole, která by vedla k nutnosti odloučit tato dvě periodika do samostatných kapitol.

Pokud bychom se zastavili u jasných rozdílů mezi *Lidovými novinami* a *Přítomností*, pak samozřejmě zásadní najdeme, ale spíše formální než-li obsahové. Zcela zjevným rozdílem je periodicita, jelikož *Lidové noviny* vycházely denně, zatímco *Přítomnost* jednou týdně. S tím souvisí i další rozdílnost, a tou je rozsah článků a reakční doba. *Lidové noviny* pracují s daným mediálním prostorem jako deník, tedy poskytují prostor pro okamžitou reakci. Základní premisou *Lidových novin* je především informovat, ačkoli se zde samozřejmě nachází i prostor pro zhodnocování situace a názorové polemiky, které v této době byly pro český mediální prostor zcela typické. Tudíž na titulní straně se vedle informací o zásadních událostech, především vnitřní politiky, objevují i krátké úvodníky, poskytující prostor pro vyjádření názoru významnými osobnostmi deníku jako byli Ferdinand Peroutka, Jaroslav Stránský nebo Arne Novák či Eduard Bass. Tyto sloupky zabírají pouze čtvrtinu strany, avšak přesto sehrávají zásadní roli při analýze jednotlivých tiskovin (a to i v případě dalších periodik). Hlavní články na titulní straně jsou většinou publikovány bezejmenně, nebo jde o články přebrané ze zahraničních tiskových agentur. V tomto případě pak právě sloupky vyjadřují individuální hlas a názor daného periodika. Na dalších stranách *Lidových novin* pokračují klasicky články ze strany první, následují menší zprávy, ale důležité je, že na druhé straně se většinou objevuje rozsáhlejší komentář, nejčastěji se týkající vnitro-politické situace

34 Milena Jesenská (1896-1944) byla jednou z nejvýraznějších novinářek meziválečného Československa. Část svého života strávila ve Vídni, kde se dostala i na dráhu novinářky, v níž pokračovala po svém návratu do Československa. Je známá především svým úzkým vztahem s Franzem Kafkou. Krátce sympatizovala s KSČ, nicméně na konci první republiky už o této straně psala velmi kriticky. Byla aktivní v československém odboji, za svou činnost byla zatčena nacisty a poslána do koncentračního tábora Ravensbrück, kde v roce 1944 zemřela. Za svou činnost z války byla posmrtně vyznamenána Řádem T.G.Masaryka a cenou Spravedlivý mezi národy.

35 Jaroslav Stránský (1884-1973) byl synem zakladatele *Lidových novin* Adolfa Stránského. Byl absolventem práv na Karlově univerzitě v Praze a na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Spoluzakládal Československou národní demokracii, s níž se dostal do parlamentu. Kandidoval i za ČSSD, za niž byl poslancem až do roku 1938. V letech 1940-1945 byl členem exilové vlády v Londýně a připravoval poválečné zákony. Po válce se vrátil do Československa, ale po Únoru 1948 byl nucen opustit právnickou fakultu a emigrovat. Do své smrti žil a působil ve Velké Británii.

druhé republiky. Nejčastějším autorem těchto komentářů je Jaroslav Stránský.

Přítomnost se netají faktem, že působí spíše jako polemický týdeník, který se o názorovou objektivitu nesnaží za každou cenu. Zásadním pro tento typ periodika je jednak jeho politická nezávislost, jednak jeho flexibilní formát. Ke stranické nezávislosti se *Přítomnost* hlásí vcelku nepokrytě, ačkoli neskrývá sympatie k hlavnímu proudu československé politiky první republiky. Formát je zcela zásadní pro rozsah daných článků. Ačkoli většina redaktorů *Přítomnosti* se drží rozsahu sloupku, jak je tomu například v případě Zdeňka Smetáčka, jenž jako osobnost v této práci zastoupen není, nicméně je jedním ze zásadních redaktorů *Přítomnosti*³⁶. Milena Jesenská většinou u svých článků pracuje s rozsahem dvou stránek, přičemž se jí daří se do tohoto rozsahu vejít, zatímco Peroutkovy články mnohdy přesahují i do dalších čísel, avšak spíše než o problém s neschopností přesně vyjádřit myšlenku, jde u Peroutky o neschopnost nevyjádřit myšlenku zcela a neopouštět prostor pro odlišné interpretace jeho názorů.

Ferdinand Peroutka v Lidových novinách a Přítomnosti

Ačkoli většina osobností, které cítily nutnost a povinnost projevit podporu nově vznikajícímu státnímu uskupení, se objevovala významně spíše v jiných médiích (nejsilnějším hlasem tohoto proudu byl zřejmě Rudolf Halík, šéfredaktor *Venkova*) i v liberálním tisku se našly takové osobnosti. S jistými odchylkami mezi ně rozhodně patří právě sám Ferdinand Peroutka, v jistých ohledech pak i Karel Čapek nebo Eduard Bass.

Vzhledem k tomu, že prvně zmíněný se stal díky svému rozsáhlému působení a své vytrvalosti jakýmsi symbolem liberálního tisku, pak se zdá jako logické předat mu slovo jako prvnímu. Peroutka se za celé své působení jak v *Lidových novinách*, tak v *Přítomnosti* nevzdal svých ideálů a názorů. Jeho působení je vskutku signifikantní svým dopadem na čtenáře, ale především jeho vytrvalostí a odhodlaností své názory a ideály donekonečna obhajovat, a především vysvětlovat. Nedělo se tomu tak často na stranách *Lidových novin*, především kvůli omezenému prostoru deníku. Avšak v *Přítomnosti* bylo zcela běžným jevem, že Peroutka zaměřil jeden ze svých článků na odpověď některému z domácích, ale i zahraničních čtenářů, kteří se rozhodli přistoupit k víceméně přímé konfrontaci Peroutkových názorů.

Jedním z článků, v nichž si Peroutka položil úkol vysvětlit směřování

³⁶ Zdeněk Smetáček není v této práci zharnut vzhledem k rozsahu, který zabral prostor dalších tří autorů nezávislého československého tisku. Pokud bych byla zahrnula ještě osobnost Smetáčka, byla by ohrožena vyváženost práce a její objektivita.

československé politiky, přičemž v tomto konkrétním případě se jedná spíše o směřování politiky zahraniční, je *Odpověď na vzkaz z ciziny*. Žádný konkrétní vzkaz zde Peroutka neuvádí, jedná se spíše o formulaci názorů na veškeré vzkazy přicházející od Čechoslováků žijících ve Velké Británii nebo ve Francii a na jejich vyjádření podpory. Ferdinand Peroutka se v tomto článku zaměřuje na rozdíl pohledů těchto dvou stran. Zatímco českoslovenští občané žijící v zahraničí vidí tuto situaci z pohledu svého života na druhé straně těchto událostí, obyvatelé zmenšeného Československa tuto situaci žijí, tudíž jejich pohled se zásadně liší. Mnoho z těchto hlasů mluví o velké opozici vůči Édouardovi Daladierovi a Nevillu Chamberlainovi, avšak tuto snahu o povzbuzení Peroutka odmítá jako naprosto irelevantní vzhledem k nedávným zkušenostem. „*Nebudeme sázet na opozici proti Chamberlainovi, nebo Daladierovi. Byla to chyba, když se to dělalo v minulosti a byla by to nyní chyba ještě větší a neodpuštělnější a s horšími následky. Budeme své přátele na Západě pokládat za hezké obrazy, rozvěšené v naší chudé domácnosti. Jednat musíme podle okolností větších.*“³⁷ Právě tento typ argumentace je pro Peroutku vcelku příznačný, ať už se jedná o jeho působení v *Přítomnosti* nebo *Lidových novinách*. Ačkoli jasně artikuluje své argumenty a staví je na racionálně zdůvodněných základech svého politického přesvědčení, vždy reaguje s určitou mírou shovívavosti a uctivosti. Je právě pro něj charakteristická tolerantnost vůči cizímu názoru, jakkoli odlišný či dokonce útočný může být.

Na konci roku 1938 byl Peroutka, jako jedna z nejviditelnějších a nejaktivnějších osobností spojená s padlým režimem první republiky, vystaven nejedné vlně přímé či nepřímé kritiky rozhořčené společnosti. Jedním z příkladů takové kritiky je čtenářský dopis, který byl otištěn spolu s Peroutkovou reakcí v *Přítomnosti* 21. prosince. Tento rozhořčený čtenář, podepsaný na konci iniciálou „V.“, osočuje Peroutku z nízkosti charakteru, a to kvůli Peroutkově kladnému postoji k sloučení politických stran a zjednodušení výkonného státního systému. Avšak tento dopis není jen příkladem toho, jak společnost pomnichovského Československa reagovala na dobové politické události. Právě novinářova reakce je zcela ojedinělou ukázkou toho, k čemu dobová média hojně vyzývala, avšak v mnoha případech nebyla sama schopna tento ideál naplnit – slušná, argumentačně asertivní, ale neagresivní, taktní odpověď. Právě v těchto případech se Peroutka ukazuje jako autor, jehož přesvědčení se zakládají na informovanosti, jasných argumentech a neoblomné víře v ně. „*Vy jste napsal: ‚Chápu změnu orientace z důvodů zjištěných, nechápu ji z důvodů zbytečných (třeba slabošských) a je nemožná z důvodů mravních.‘ Vyzkoušejme tuto Vaši thesei. Hlásal jsem spojenectví se západními velmocemi a už nehlásám; je nesporno, že jsem změnil orientaci.*

37 PEROUTKA, Ferdinand. *Odpověď na vzkaz z ciziny*. *Přítomnost*. 1938, roč. 15, č. 44, s. 689.

*Učinil jsem tak z důvodů zjištěných? Z Německa mám za to právě tak málo zisku jako dříve z Anglie a Francie. Z důvodů slabošských? Snad. Rozhodně se necítím dosti silným, přinutit k spojení s námi dvě velmoci, které to odmítají; má-li někdo jiný k tomu dost síly, ať prosím ihned nastoupí na mé místo a na místo nás všech. A důvody mravní? Která zvláštní mravnost zakazuje nevidět skutečnost, že Francie a Anglie spojení s námi odmítají? Zdá se tedy nesporným, že Vaše these potřebují doplnění a sice o možnost změny orientace z důvodu změny okolností.*³⁸ Peroutkův argument navíc zcela jedinečně vyjadřuje postoj, který zaujala většina osobností liberálního tisku. Ačkoli byly často osočovány pro své „převlékání kabátů“ a nestálost, právě na této reakci je zřejmé, že zůstat ve zcela nezměněné politické či názorové pozici nebylo po Mnichovské konferenci možné. Jaroslav Med tento fenomén zcela výstižně a stručně popisuje ve své monografii, když se vyjadřuje k postoji Ferdinanda Peroutky, přičemž právě vysvětluje jeho změnu názoru tím, že „*pod zorným úhlem oné zrady Západu musel rezignovat na mnohé z ideálů, jež dávaly smysl uplynulému dvacetiletí.*“³⁹

Ostatně Peroutka se přiklonil k novému směřování československé politiky – k politice nacionálního egoismu – prakticky hned po událostech v září 1938. Už ve svém prvním článku na toto téma, který vyšel 5. října, dává na srozuměnou, že vzhledem k nastalé situaci bude tento politický směr nadále jediným možným. Ovšem již od počátku této myšlenky bylo její součástí i zjednodušení politického systému stran v zájmu rychlého rozhodování a promptního vyřešení důsledků vzniklé situace. Nejpalčivějším důsledkem této situace pak byla především raketově stoupající nezaměstnanost, způsobená přílivem obyvatel odsunutých ze zabraných území. Vzhledem k tomu, že vina za události vedoucí k zářijové národní katastrofě byla nejčastěji házena na režim první republiky, zakládající se na stranické rozmanitosti a principu poměrnosti, pak i tento proces zjednodušení byl pouze logickým vyústěním nefunkčnosti předchozího systému, ať už reálné či domnělé. Nicméně Peroutka tento proces nepovažuje za bezchybný a „nejlepší“, ale pouze za bezpodmínečně nutný. Ve svém dalším článku na toto téma, krátkém, leč výstižném sloupku nazvaném *Vzniknou nové strany*, se vyjadřuje k silným stránkám demokracie vzrostlé za uplynulých dvacet let, ale stejně tak otevřeně mluví i o jejich nedostacích. A ani tento článek není posledním, v němž se Peroutka k problematice stran vyjadřuje. Po delší úvaze se zdá, že pro Peroutku se stal fenomén stran, jejich podíl viny na zářijových událostech a důsledky jejich počínání primárním problémem, který je potřeba vyřešit, o němž je potřeba mluvit a na němž je třeba

38 PEROUTKA, Ferdinand. Umění nemožného. *Přítomnost*. 1938, roč. 15, č. 52, s. 815.

39 MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia. 2010, s. 90. Novověk.

se shodnout. Zcela ve shodě s dobovým trendem ohlížení se za uplynulými dvaceti lety první republiky, Peroutka ve své dalším článku říká, že „naše dosavadní demokracie byla systémem pro doby klidu a blahobytu, kdy se bralo z plného a kdy chyby a otálení neměly osudných následků“⁴⁰. Naprosto zjevně se mu zde vede upozornit na základní nešvary demokracie (především neschopnost rychle reagovat vzhledem k pluralitě názorů ve vládních kruzích), aniž by se proti ní názorově vyhraňoval. Naopak, Peroutka se v tomto konkrétním textu, a nejen v něm, zastává myšlenek demokracie, jejích zásad a těmito vyjádřeními pouze přiznává, že demokracie nemůže nadále fungovat na stejných principech, jde-li o samotné zachování životaschopnosti státního útvaru. Proto i proti základním pilířům demokracie prohlašuje, že vše co „bude sloužit samotné potřebě vybudovat autoritativní vládu, musíme uznat za správné a nesmíme proti tomu polemizovat, I když by snad v tom byla zahrnuta potřeba vytvořit velkou stranu, která by měla zřetelnou převahu nad všemi ostatními“.⁴¹

Ačkoli se z uvedených citátů zdá, že většina Peroutkových názorů se mezi veřejnost dostávala především skrze stránky *Přítomnosti*, Peroutka samozřejmě působil i v *Lidových novinách*, a to neméně aktivně. Nicméně na stranách *Lidových novin* se zabýval mnohdy odlišnými tématy, jichž se v *Přítomnosti* ujímali jiní jeho kolegové. Avšak ani v *Lidových novinách* se nevyhnul tématu nové vlády a zjednodušení politického systému a i zde zaujal jasné stanovisko obhajující nově zavedený řád, který zabrání propuknutí absolutního chaosu. Základním rozdílem v prezentaci Peroutkových názorů v *Lidových novinách* je především fakt, že zde se jeho umírněné vystupování dostávalo do přímé konfrontace s úvodníky a články Jaroslava Stránského, který ve svých názorech a jejich prezentování nebral tolik ohledu na takt, jako právě Peroutka. Snad kvůli této přímé konfrontaci, kvůli tomuto přímému ovlivnění názorově vyhraněnou, politicky činnou osobou, se v *Lidových novinách* Peroutka projevuje agresivněji, ačkoli nikdy nepřekračuje jisté meze slušnosti a nikdy se neuchyluje k nepodloženému a zbytečnému útoku na konkrétní osoby. Jistou odchylkou od tohoto kurzu je snad jen článek příznačně nazvaný *Nekrolog*, který vyšel v *Lidových novinách* 23. října 1938. Ačkoli by název mohl zavádět k předpokladům, že se jednalo o úmrtí některé z významných osob, není tomu tak. Peroutka agresivně, oproti svým zvyklostem vcelku útočně napsal nekrolog komunistické straně, jejíž činnost vláda 20. října 1938 zastavila. Peroutka si v tomto úvodníku nebere servítky a otevřeně obviňuje celou komunistickou ideologii z napomáhání vzestupu nacismu a fašismu. „Nikde není vina komunismu na příchodu fašismu tak jasná, jako právě v Německu, odkud se snesla na svět celá ta vichřice.

40 PEROUTKA, Ferdinand. Úvaha o stranách. *Přítomnost*. 1938, roč. 15, č. 45, s. 706

41 PEROUTKA, Ferdinand. Úvaha o stranách. *Přítomnost*. 1938, roč. 15, č. 45, s. 706

*Také v Německu měl komunismus na vybranou: Bud' podporovati demokracii nebo ji rozvraceti. Navyklým způsobem uvažování zvolil to druhé a jistě by nyní rád vyhrabal špendlíčkem možnosti, kterými dřív tak zvysoka pohrdal.*⁴² Čtenář nemusí vidět autorův výraz ve tváři, aby z napsaných slov cítil až jedovatý sarkasmus upozorňující na zhoubnou a nepřizpůsobivou ideologii. Nicméně na konci úvodníku Peroutka, už mnohem umírněnějším jazykem, píše, že komunismus v československém prostředí už nepředstavoval jakoukoli hrozbu, ale zákaz komunistické strany je spíše symbolickým gestem odstraňování všech nepříznivých a nežádoucích ideologií, které by mohly přispět k dalšímu rozvratu už tak dost zničeného státu a národa.

Peroutkovy ohnivé úvodníky a názory nekončí u symbolického rozloučení se s komunistickou stranou. Se stejnou energií se na stránkách *Lidových novin* vyjadřoval i k dalším zásadním událostem a situacím, které ovlivňovaly druhou republiku. Zajímavé jsou například dva články týkající se slovenské otázky, které vyšly s rozestupem pěti měsíců, první 9. října 1938 (tedy těsně po Mnichovské dohodě, kdy mj. reflektuje Žilinskou dohodu⁴³), druhý vychází 12. března 1939, tedy několik dní před odtržením Slovenska a vznikem Protektorátu Čechy a Morava 15. března 1939. V prvním článku se Peroutka vyjadřuje především k otázce slovenského nacionalismu, který dle jeho slov začal vznikat až v době fungování Československa po 1. světové válce, jelikož ještě před jejím vypuknutím byl slovenský národ považován Maďary za fakticky neexistující. Peroutka sice tuto snahu o národní identifikaci podporuje, nicméně stejně tak na několika zvýrazněných řádcích úvodníku říká, že jedině „*stát, jenž toto národní obrození uskutečnil, může nejlépe zajistiti i další národní život*“⁴⁴. Je tedy z tohoto úryvku zjevné, že se s myšlenkou absolutní státní autonomie Slovenska zcela neztotožňuje, jelikož onen stát umožňující slovenské národní obrození nepovažuje Slovensko samo. A pokud Slovensko samo sobě nedá tuto možnost, pak ho Peroutka pokládá za dlouhodobě života neschopné. Především se pak neztotožňuje s důvody, které údajně Slováky k těmto krokům vedou – zejména pak pocit křivdy z české strany. Peroutka hledá příčinu těchto nálad přímo v krátké, ale intenzivní působnosti silného národního uvědomění pod patronátem Československa. „*Slovenský nacionalismus, který na počátku tohoto století slovenští vlastenci s námahou shledávali po vesnicích, tak se rozvinul,*

42 PEROUTKA, Ferdinand. Nekrolog. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 534, s. 1.

43 Žilinská dohoda byla dokumentem uzavřeným 6. října 1938 v Žilině; tento dokument fakticky ustavuje politickou autonomii Slovenska a předává výkonnou a zákonodárnou moc nad Slovenskem do rukou jeho nově ustavené vlády.

44 PEROUTKA, Ferdinand. Slovenský účet. *Lidové noviny*. 1938, r. 46, č. 508, s. 1.

že si někdy I uměle vyhledával nepřítele a spatřoval jej v Čěších.⁴⁵ Tento výrok působí jako relevantní, kritický názor především v době, kdy nacionalismus působí napříč Evropou a je charakteristickým hledáním viníků za danou národní situaci. V tomto ohledu se lze podívat do vedlejšího Německa, kde zásadními viníky situace byli nejen Židé, ale i státy podílející se na Versaillské smlouvě. Stejně tak český nacionalismus hledá viníky dané situace a nachází je v politických vůdcích předchozího dvacetiletí.

Nicméně, abych se vrátila zpět k daným článkům, onen další, který se týká otázky slovenské autonomie a který těsně předchází době vzniku samostatného slovenského státu, se k těmto separatistickým snahám už zdaleka nevyjadřuje tak chápavě. Peroutka mluví celkem pohrdlivě o jakémisi slovenském „filosofování“ o větší národní svobodě, ačkoli veškerá faktická rozhodující moc byla od uzavření Žilinské dohody v rukou slovenských vůdců, nikoli českých. Peroutka už nevztahuje tento problém pouze k vztahům českého a slovenského národa, nýbrž k tomuto konfliktu nepřímo zve i německou stranu, když říká, že „*Slováci často se dovolávali potřeby žít v harmonii s naším největším sousedem. Nuže, pokud jest známo, vyslovoval tento největší soused vždy očekávání, že na našem území zavládne pořádek a že republika nebude ohniskem neklidu, který by mohl přesahovat přes hranice.*“⁴⁶ Můžeme se jen domnívat, zda toto měl být poslední pokus zachránit stát, který se svíjel v agonii. Rétorika ostatních médií, týkající se této problematiky je velmi podobná a všechna vesměs mluví o potřebě zachovat Československo alespoň ve formě, v níž fungovalo v době od Mnichovské dohody. Nicméně jak je zjevné z historických prací zabývajících se touto dobou, rozpad Československa v roce 1939 nebyl ani tolik vyústěním slovenských nacionalisticko-separatistických snah, ale spíše reakce na stupňovaný tlak ze strany Německa na rozdělení česko-slovenského území⁴⁷. Peroutka ke konci úvodníku zvyšuje svůj morální tlak tím, že trvá na předpokladu, že pouze ten, kdo podporuje „*trvalé soužití Čechů a Slováků v jednom státě, může bezpečně kráčet ku předu*“⁴⁸.

Ne pouze slovenská otázka se stala součástí Peroutkova zájmu. Peroutka se stal jedním z nehlasitějších podporovatelů nové vlády a nového režimu, ovšem za předpokladu ponechání alespoň dvou vzniklých stran – Strany národní jednoty a Národní strany práce. Zatímco jiná periodika, v čele s *Venkovem*, který se ustavil jakožto mluvčí SNJ, se stavěla proti nutnosti vytvořit další stranu, jelikož v tomto činu shledávali podobně pokřivený model,

45 Tamtéž.

46 PEROUTKA, Ferdinand. Slovenské události. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, č. 130, s. 1.

47 Viz GEBHART a KUKLÍK. *Druhá republika 1938-1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*.

48 PEROUTKA, Ferdinand. Slovenské události. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, č. 130, s. 1.

jaký fungoval za první republiky, Peroutka „varoval před zánikem druhé formální strany, neboť by tím zanikla demokracie a její stoupenci by získali politické téma k opozici vůči stávajícímu systému.“⁴⁹ Na toto téma v *Lidových novinách* vyšlo během oněch šesti měsíců několik článků, přičemž za nejzásadnější z nich považuji článek z 8. ledna 1939 nazvaný *Druhá strana*, v němž se vrhá do obhajoby existence Národní strany práce ve smyslu předchozího úryvku. Peroutka obhajuje svůj názor především tím, že nejde o dvě strany opoziční, tedy stojící na dvou protichůdných frontách, ale především se jedná o snahu zachovat demokracii, o zachování možnosti se rozhodnout. Peroutka jmenuje několik zásadních překážek ve fungování NSP jakožto faktické opozice: „Může se snažit, ale ne příliš; může bojovat, ale zatím ne o vítězství; studená pravda jest, že by vůbec nemělo smyslu, aby usilovala o stržení většiny voličstva na sebe.“⁵⁰ Ačkoli se z tohoto citátu může zdát, že druhá strana je tedy pouze zbytečným produktem nevole jedné sekce politického spektra se přizpůsobit době, jak už v této práci bylo řečeno, NSP zaujímala legitimní postavení tzv. loajální státotvorné opozice. V dalších článcích se Peroutka vyjadřuje především k nutnosti, která vede vládu k utvoření jediné strany, která bude zaujímat vedoucí pozici ve státě. Ačkoli dává zjevně najevo svůj nesouhlas s mnohým, co se objevilo ve vládním programu této strany a přiznává, že SNJ není stranou, již by za normálních zahraničně i vnitro-politických událostí vyjádřil podporu, „je vhodným nástrojem státu pro tuto dobu“⁵¹. Právě z této pozice vyzývá k jednoznačnému národnímu aktivismu a odsuzuje vyjadřování negativních nálad, které samo o sobě není ničím produktivním, ale pouze stěžuje situaci už natolik dostatečně těžkou.

Pro Peroutku byla cesta druhou republikou nelehkým úkolem, kdy se musel potýkat s vlastním stínem a minulostí přívržence Hradu. A ačkoli ho nelze považovat za novináře, který by zcela jednoznačně zachoval své staré postoje, nebyl novinářem, který by se zcela otočil svým starým hodnotám zády. Peroutka si zachoval mravní stálost, ačkoli se především poválečný tisk snažil tento fakt zmanipulovat a Peroutkova osobnost byla nejednou použita k názorové manipulaci.

Mluvčí doby Milena Jesenská

Tato význačná autorka je v mé práci zastoupena především proto, že se jednalo o jeden z mála silných ženských hlasů dobové žurnalistiky, který se nelimitoval na problematiku postavení

49 RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 213.

50 PEROUTKA, Ferdinand. *Druhá strana*. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, č. 13, s. 1.

51 PEROUTKA, Ferdinand. *Polemika s přáteli*. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 598, s. 1.

a funkci ženy v nové době, ale vyjadřoval se ke všem důležitým aspektům politického a společenského života. Milena Jesenská se v daném kontextu zdá jako nad všechny ostatní vyčnívající příklad relevantního individuálního názoru. Nicméně právě její specifický pohled na nastalou situaci vytváří její charakteristický novinářský styl.

Stejně jako zbytek jejích blízkých kolegů se pohybovala i na stranách *Lidových novin*, ale v *Přítomnosti* se jí dostalo mnohem více prostoru. Z jejích článků se dá snadno vysledovat opravdu pečlivá snaha propojit zdánlivě nespojitelné střípky skutečnosti s nesnesitelným údělem doby. Zatímco většina jejích kolegů polemizuje o možných důsledcích politiky dříveji vedené nebo nově nastolené, Jesenská se snaží prostě jen ukázat dobu takovou, jaká je. Z velkých politických dějin, které je potřeba vyřešit, přezkoumat, zkritizovat, utváří malé, téměř bezvýznamné příběhy jednotlivců, v nichž ovšem zcela jedinečně zaznamenává drtivou každodennost obyvatel Československa, kteří se stali pouhými oběťmi politických machinací. Všimá si detailů běžného života, který nehledí tak přísně a kriticky na příčiny a důsledky předchozích politických událostí a tyto fenomény zpracovává do konzistentních celků. Z běžných fenoménů doby vyvozuje důsledky pro další směřování národa a republiky a pokládá zásadní, leč opomíjené otázky. Jako příklad za všechny lze uvést článek, který byl otištěn v *Přítomnosti* 2. listopadu 1938. V tomto článku se Jesenská zabývá otázkou řešení nezaměstnanosti vzniklé v důsledku ztráty území a přesídlení mnoha Čechů do vnitrozemí budováním pracovních táborů.

Její pohled na tuto problematiku je specifický především individualizací. Zatímco vládní složky jsou nuceny tyto problémy řešit odosobněně, všeobecně a snažit se vyřešit problém plošně, nikoli individuálně pro každého jednotlivce, Jesenská začíná pokládat otázky týkající se osobních problémů a dilemat lidí, kteří by měli být nasazeni v pracovních táborech. Jesenská ohledně této problematiky vytváří mnoho nových otázek. Řeší věkovou hranici, řeší, zda je výhodnější poslat do táborů mladé, kteří by měli aspoň šanci získat nějaké reálné pracovní zkušenosti, nebo starší, kteří dostávají podporu, tudíž by stát ušetřil na vyplácení dávek. Avšak i odpověď na tyto otázky otevírá otázky další, na něž je mnohem složitější odpověď, než se na první pohled může zdát. Jesenská se nezastavuje u těchto otazníků ohledně praktičnosti zařazení těch či oněch do státem podporované pracovní činnosti. Dokonalým příkladem schopnosti individualizovat jakýkoli rozsáhlý, resp. plošný společenský problém je fakt, že z možnosti zaměstnat takto starší, již usazenou generaci, která má rodiny, vytváří problém rodinného života. „*Jsou však i otázky, které se budou řešit obtížněji: co si počne na příklad spousta žen u svých vyhaslých krbů? Neznamená to přespříliš spoléhat na jejich samostatnost, soběstačnost a pevnost charakteru? Společný život*

se vytváří jednou věcí: společným životem. Právě každodenní usedání za společný stůl, každodenní společné ulehání k spánku, společné dělení se o společný život tvoří mezi lidmi něco, co je víc než láska: solidaritu, kamarádství, soudružství. Samotnému člověku je těžko. Stačí návštěva týdně k rodinnému svazku, který má tvořit ovzduší domova pro muže, ženu a dítě? Většina dělníků, zařazených do pracovních táborů, má právě tyto obavy. Opouštěli své rodiny s těžkým srdcem, protože nevěděli, jak se jejich soukromý život vyvine. Zdá se, že nezaměstnanost letošní zimy bude těžší zkouškou pro ženy než pro muže.“⁵²

Tento konkrétní článek měl posloužit jako příklad uvažování a stylu Mileny Jesenské. Ostatně zřizování pracovních táborů bylo jedním z nejzásadnějších témat, přičemž z dnešního hlediska se zdá jako kontroverzní krok především proto, že mnoho těchto táborů se posléze přizpůsobilo obrazu svých německých předchůdců⁵³. Nicméně v tomto konkrétním období se toto řešení zdálo jako jediné možné fungující. Avšak Jesenská se neomezovala pouze na ona ožehavá témata která hýbala půdou politickou a novinářskou. Její sondy do obyčejného života řadových obyvatel Československa se ubírají i jiným směrem. Jednak se Milena Jesenská ve svém psaní zaměřovala na mnohem jednodušší problémy, které nemusí zdaleka vypadat tak palčivě, avšak realita je mnohdy velmi odlišná a mnohem bolestnější. Jesenské pozorovací a syntetické myšlení a uvažování dává vzniknout mnohem zajímavějším reflexím doby, než je tomu v mnoha člancích jejích pragmaticky smýšlejících a vyjadřujících se kolegů.

Naprosto ojedinělým v tehdejší mediální prostor je článek, který vyšel 19. října 1938. Jesenská zde zcela jedinečným způsobem reflektuje dobu z pohledu inzerátů na posledních stránkách novin. Zcela relevantně obhájí svoji snahu o tento nový pohled na situaci tím, že noviny, ačkoli pečlivě a kontinuálně vydávané, redukuje svůj jazyk a svá vyjádření na naprosto nutné minimum, a to z několika různých důvodů, mezi něž zařazuje i nechuť samotných novinářů se k nastalé situaci vyjadřovat. Jesenská se tudíž uchyluje k nacházení realistického obrazu doby v jiných formátech než v sloupcích a komentářích. Sama tuto činnost uvozuje následujícími slovy: „*Chci vám dokázat, že noviny mluví o své době I tenkrát, když o ní převážně mlčí – a to řečí velmi výraznou. Na příklad na posledních stránkách. Na posledních stránkách jsou inseráty. Inseráty jsou hospodářskou a společenskou pomůckou lidí, kteří něco chtějí. Seřadíme-li si, co lidé chtějí a hledají, vystane nám před očima jasně, živě a stručně celá naše doba.*“⁵⁴ Zde je naprosto patrné, že Jesenská funguje

52 JESENSKÁ, Milena. Nezaměstnanost za prahem domácnosti. *Přítomnost*. 1938, r. 15, č. 44, s. 697.

53 V této době například fungující Dachau, Breitenau nebo Buchenwald.

54 JESENSKÁ, Milena. Denní zprávy na posledních stranách. *Přítomnost*. 1938, r. 15, č. 42, s. 671.

jako zcela jiný typ novináře, v čemž se nachází její nejsilnější stránka. Právě tyto jedinečné pohledy na dobu a situaci, které se varují jejího zhodnocování, kritizování, revidování, vydělují Milenu Jesenskou ze zástupu dalších novinářských hlasů, které měly potřebu a povinnost se vyjádřit. Jesenská se snaží dobu opravdu reflektovat, zachovat v této reflexi aspoň určitou míru objektivitu, a to právě tím, že vychází ze zdrojů a informací, které jsou zdánlivě považovány za sekundární, či dokonce irelevantní vzhledem ke svému druhotně informativnímu charakteru. Pokládáním opomíjených otázek pak vyplňuje mezeru intermediální polemiky, která čile probíhala před ustavením druhé republiky, ale po září 1938 ustala v naléhavosti potřeby většiny novinářů vyjádřit svoji podporu vzniku a budování nového státu.

Milena Jesenská samozřejmě toto téma neopomíjela, ostatně šlo o téma, kterému se v dané době vsutku nešlo vyhnout, nicméně je to právě pojetí tohoto tématu, které je natolik odlišné. Jesenská nemá potřebu vyjadřovat svou podporu nové vládě, nově vzniklému establishmentu. V její percepci dané situace je zřejmé, že si je vědoma toho, že nový stát vznikne, nové zřízení se vybuduje a způsob či forma pro ni v danou chvíli nebyly stěžejní. Jako osamocená stojí s jasným vyjádřením svého znechucení nad všudypřítomným patosem článků vyjadřujících podporu či odpor. Velmi výstižně mluví o její motivaci začátek jednoho z článků, který v *Přítomnosti* vyšel 8. března 1939. Ačkoli se tento článek v důsledku zabývá českým vztahem k SSSR či vztahem opačným, pro styl Mileny Jesenské jsou vcelku příznačné dlouhé úvody, které k tématu vedou oklikou. „*Po mnichovských událostech se u nás mnoho změnilo. Tohle je pravda zřejmá a pomalu už začíná být nudná. Skoro se těším na dobu, kdy bude možno nezačínat každý článek tímto samozřejmým předpokladem a kdy nám všem bude jasna skutečnost: nepřáli jsme si to, a přesto se to stalo, a máme to.*“⁵⁵

Jak jsem již zmínila, Jesenská se v pokračování článku věnuje vztahu Sovětského svazu k novému řádu v Československu, a nejen k němu, ale i ke stoupencům komunismu v celé Evropě. Jesenská především kritizuje jásavý sovětský aktivismus, který ještě v době před zákazem komunistické strany hlásal ze stránek Rudého práva, že Sovětský svaz nedopustí, aby se Československo dostalo do situace, v níž se nakonec ocitlo. Tento aktivismus se ovšem po zákazu komunistické strany změnil v protistátní komunistickou propagandu, která byla šířena především z Moskvy, přičemž se předpokládá, že tato propaganda se neopírala o objektivní skutečnosti, ale byla generována štábem kominterních úředníků. Z tohoto článku je vcelku zřejmé, jaký postoj Jesenská zaujímá vůči sovětské propagandě, avšak toto není jediná zmínka v jejím portfoliu na stranách *Přítomnosti* o KSČ.

55 JESENSKÁ, Milena. Dobrá rada nad zlato. *Přítomnost*. 1939, roč. 16, č. 10, s. 151.

Ačkoli její kolega Ferdinand Peroutka se k zániku této strany vyjádřil na stranách *Lidových novin*, Jesenská byla jedním z mála (avšak ne jediná), kdo se rozhodl dlouze vyjádřit k tomuto tématu v *Přítomnosti*. Jesenské přístup k fungování KSČ před uzavřením Mnichovské dohody se může zdát dosti demagogický, je zcela jistě ovlivněn osobní antipatií vůči této straně, avšak stejně tak i kopíruje všeobecné přesvědčení a nálady. Ostatně ve stejném duchu se k zániku KSČ vyjadřuje i Peroutka ve svém *Nekrologu v Lidových novinách*. Jesenská taktéž sepsala jakýsi nekrolog strany, kde krok za krokem popisuje postup jejího zániku. Avšak zajímavější je až závěr dvou stránkového článku, v němž se zmiňuje o té příznačné slepé víře, díky níž se „Sovětský Svaz stal některým vrstvám pracujícího lidu legendou, podobající se legendě o Blaníku. Až bude českému lidu nejhůře, přijede rudá armáda a český lid spasí.“⁵⁶ Jak je ostatně historickým faktem, v době, o níž zde mluvíme, se tento akt neodehrál. Jesenská se tedy znovu obrací k lidskému aspektu této problematiky, a to k životní situaci těch, kteří byli členy KSČ. Jak trefně podotýká, stát se členem strany bylo pro mnohého jedince těžkým rozhodnutím, za něž mnohdy platili nezaměstnaností nebo vězením, a jediným důvodem pro toto riziko byla vyhlídka na zlepšení životní situace, kterou strana slibovala. Nicméně do roku 1945 neměla KSČ žádný přímý vliv na sociální otázky Československa. Z toho vyplývá, že ani jeden ze závazků strana vůči svým členům nesplnila, zejména onen slib, že Moskva nikdy nedopustí takovou zničující událost, jakou se stala Mnichovská dohoda.

Zmíněné dva články jsou další v řadě, které odkrývají onen tolik charakteristický lidský přístup Mileny Jesenské k palčivým tématům druhé republiky. Za poslední příklad budiž článek z prvního čísla *Přítomnosti* roku 1939. V tomto článku se autorka znovu zaměřila na bídnou situaci obyvatel nového státu. Tentokrát tuto situaci sledovala u pražských zastaváren, kde se lidé snažili sehnat peníze. Jednak je tento článek specifický celkem rozsáhlou ekonomickou analýzou strategie půjček zastaváren a jakým způsobem tyto půjčky kolísají, jak se rychle mění hodnota jednotlivých komodit, které lidé zastavují. Ale důležitější je v tomto případě oddíl, který této analýze předchází, kde se Jesenská zaměřuje spíše na motivaci, která vede k zastavování majetku a k rutině, která se kolem tohoto obchodu točí. Jde především o chudou část obyvatelstva, která nemá jinou možnost, jak získat peníze a stále dokola zastavuje stejné zboží, jež „někdy odhadce obrací proti světlu, nahoru, dolů a nemůže z toho žádnou hodnotu vytřepat. Někdy to prostě vrátí. Na to už nelze vůbec nic půjčit. To je chatrné, paní, rozsype se vám to, vemte si to. A strašně zahanbený člověk odchází od okénka, zatím co následující strká blahobytně persiánový kožich k prohlídce.“⁵⁷ Jesenská si všimá

56 JESENSKÁ, Milena. Co zbývá z KSČ? *Přítomnost*. 1938, roč. 15, č. 4, s. 681.

57 JESENSKÁ, Milena. Nouze na běžícím pásu. *Přítomnost*. 1939, roč. 16, č. 1, s. 13.

právě onoho sebezapření a ponížení, k němuž jsou především ženy nuceny ekonomickou situací své rodiny poté, co byly zbaveny práva na zaměstnání, jsou-li vdané. Ačkoli se může zdát, že Jesenská k praxi zastaváren zaujímá ne příliš smířlivý postoj, je tomu právě naopak. Zastavárny dle jejího názoru hrají zcela zásadní roli v udržování životní a sociální úrovně obyvatelstva. V souvislosti se zavedením nových půjček tzv. definitivním státním zaměstnancům, kteří mají do budoucna jistou penzi, která se dá obstarat na umoření půjčky, říká o zastavárnách následující: „Zastavárna by tím jen prohloubila svůj sociální úkol, pomáhajíc lidem, kteří pomoci skutečně potřebují a které může zachránit. Myslím, že státní zaměstnanci nemají mnoho dobrého v prvních dnech roku 1939.“⁵⁸

Milena Jesenská je zcela zřejmě velmi ojedinělým a jedinečným zjevem v dobové žurnalistice druhé republiky. Jako jediná se zaměřovala na opravdu lidské otázky, na osudy obyvatelstva v jejich každodennosti. Ačkoli se může zdát, že i mnoho dalších dobových novinářů mělo osudy lidí na srdci, v mnoha (neříkám však že ve všech) případech byla tato rétorika pouze snahou k prosazení vlastních názorů. Je ovšem zcela zřejmé, že Jesenská nepotřebovala prosazovat své názory pomocí lidských příběhů, jelikož ona své názory na jejich základě utvářela.

Politik Jaroslav Stránský

Osobnost Jaroslava Stránského do značné míry určovala názorové směřování *Lidových novin*. Nejen že byl synem samotného zakladatele *Lidových novin* Adolfa Stránského, tudíž byl přímým dědicem základních myšlenkových a názorových pilířů československého liberálního tisku, ale i svou politickou činností značně profiloval politické vyhranění deníku, který se jinak prohlašoval za stranicky nezávislý. Jeho bohatá předválečná politická aktivita ze Stránského činí osobnost, jejíž hlas v inkriminované době po září 1938 nelze ignorovat a vzhledem k četnosti článků objevujících se na stranách *Lidových novin*, nebylo to zcela možné ani v této době samotné.

Většina sloupků Jaroslava Stránského vycházela s železnou pravidelností v nedělním vydání novin, a to buď „samostatně“, nebo za doprovodu Peroutkova úvodníku, přičemž Stránského článek pak byl uveden až na další straně. Stránský se v *Lidových novinách* vyjadřoval k téměř všem palčivým otázkám druhé republiky, tedy až na jednu – židovská otázka byla v tomto deníku tabuizována, a to především proto, že rodina Stránských, která deník vlastnila, byla židovského původu. Jak trefně poukazuje Pavel Večeřa ve své stati:

58 JESENSKÁ, Milena. Nouze na běžícím pásu. *Přítomnost*. 1939, roč. 16, č. 1, s. 15.

„Jejich zájmem bylo přirozeně zachránit list za změněných politických poměrů, a proto I ve vztahu k tzv. židovské otázce psal deník co nejopatrněji. List se na rozdíl od Práva lidu neodvážil vystoupit ani na obranu proskribovaných, třebaže asimilovaných, „domácích Židů“, a tak jeho obranná strategie zůstala jen v rovině ekonomické utility.“⁵⁹ Je tedy zřejmé, z jakého důvodu nelze v tomto periodiku nalézt jakékoli zmínky o situaci židovského obyvatelstva druhé republiky. Nicméně kromě tohoto velmi kontroverzního tématu se Stránský neobával vyjadřovat k mnohým dalším aspektům Československého uspořádání po Mnichovské dohodě.

Hned v počátcích fungování nové republiky Stránský začal upozorňovat na politické aspekty nových státních hranic a národního seskupení, s nimiž jsem se jinde nesešla. Označuje jednání vlády na počátku října 1938 za protiústavní, jelikož v ústavě Československé republiky je jasně zakotveno, že územní hranice smí měnit pouze Národní shromáždění s ústavním povolením. Sice záhy přiznává, že tyto formalities je už dávno zbytečné řešit, jelikož s nimi vláda již nic nenadělá, ale spíše se tím snaží upozornit na fakt, že veškeré státní právo, které do dané doby fungovalo, se stalo počátkem října zcela irelevantním. V stejném článku se taktéž vyznává ze své podpory nové provizorní vládě sestavené z vojáků a politicky nečinných osob. Stejně tak předjímá, jako ostatně většina jeho kolegů-novinářů, zjednodušení politického systému, které považuje za zcela nezbytné, avšak na rozdíl od svých kolegů v jiných periodikách, věří, že „nebylo pokusů vařit si na národním požáru osobní nebo stranickou krmí“⁶⁰, ale že strany samy v dané chvíli pochopily, že jejich fungování se v nových poměrech musí zcela radikálně změnit.

Stránský se neprofiloval jako novinář velkých slov či gest, ani nevynikal nějakým specifickým autorským stylem, který by ho odlišoval od zbytku redakce Lidových novin. Přece jen v této redakci fungovalo mnoho dobových spisovatelů, kteří dostatečně saturovali poptávku po vytríbeném stylu. Stránský je zajímavý především svou politickou kariérou, kterou střízlivě a do jisté míry objektivně aplikuje na svou novinářskou praxi, tudíž se z jeho článků dozvídáme mnoho jinde neslyšeného, nové názory na dané situace z pohledu zkušeného politika. O tom svědčí i další článek bezprostředně navazující na mnichovské události, v němž Stránský vyjadřuje znovu obavu o československou ústavu, a tím i celý soupis zákonů. Mnohé z toho, co bylo zakotveno v ústavě Československé republiky z 6. března 1920, přestalo platit změnou státních hranic, přičemž základní problém po abdikaci

59 VEČEŘA, Pavel. Tři deníky v období pomnichovské a druhé republiky. In: *Sociální studia 4. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 149.

60 STRÁNSKÝ, Jaroslav. Starý a nový kurs. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 508, s. 2.

prezidenta vznikl v otázce občanství některých poslanců. A ačkoli se může zdát, že toto je snadno řešitelný problém, Stránský hned na dalších řádkách dokazuje, že „*tak vznikají z jedné trhliny v ústavní budově trhliny další*“⁶¹. Poukazuje na fakt, že vzhledem k provizornímu řešení všech těchto problémů, se vláda v danou chvíli stala absolutním držitelem státní moci, „*je populární, má souvislost se starým režimem, ale není z něho odpovědná, je složena z nových lidí, nespoutaných starými šablonami, a přece ne cizích politické veřejnosti, má možnost sama se podle potřeby rekonstruovat a doplňovat*“⁶². Z tohoto úryvku celkem jasně vyplývá, že vláda se v dané chvíli stala zcela svébytným a samostatným státotvorným orgánem bez jakékoli vnější regulace a připravila tak půdu pro vzrůst autoritativního režimu, který posléze vznikl. Avšak tento postup byl logicky jediným možným, a stejně tak se k němu stavěly i osobnosti dobové žurnalistiky, Stránského nevyjímaje. Poetické zakončení tohoto článku ostatně celkem výstižně shrnuje postoj, který k tomuto problému zaujal: „*Ve shonu a zmatku událostí musí tato vláda fungovat jako spolehlivé kormidlo na porouchané lodi a vésti ji do tišších vod. Ústava ještě chvíli počká – co chvátá, jsou hodiny a dny.*“⁶³

Těmito dvěma články však Stránský otázku autoritativního režimu neopouští. Vrací se k ní zejména v článku nazvaném příznačně *O naší totalitě* z ledna 1939, kde obhajuje fungování dvou vládních stran, které sice nejsou vzájemnými konkurenty, ale ani tím nevytváří totalitní stát. Jak v článku několikrát zdůrazňuje, totalita nepřipouští diskuzi, která se ovšem v českých politických kruzích běžně odehrává. Z dnešního hlediska sporný moment tohoto článku nastává ve chvíli, kdy Stránský analyzuje totalitní režimy Itálie a Německa, přičemž tvrdí, že Německo po Čechách nechce totalitu, jelikož je českému národu zcela nepřírozená a pro Německo by tento požadavek byl zcela kontraproduktivní, protože by na českém území mohly vzniknout nepokoje. Tento argument sám o sobě není nutně mylný, spíše se v dnešním pohledu může zdát naivním. Problematická je pak především Stránského teze, že „*když v nás dnes jeho [německá] vláda respektuje národ, který svým přátelstvím nakládá svobodně, jest to záruka, že by si nás nechtěla vázat politikou kabinetní, ale národní, to jest opravdovým přiblížením se k naší duši a revisi dějinného společenství českých a německých starostí i – radostí.*“⁶⁴ Zdá se, že v tomto momentě Stránský propadá iluzorní představě Německa jako do budoucna rovnocenného partnera Československa, který bude usilovat o neutralitu a autonomii československého území a nový stát bude přijímat jako svého spojence. Z dnešního pohledu se tento názor může vskutku zdát jako velmi naivní

61 STRÁNSKÝ, Jaroslav. Neskutečná ústava. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 534, s. 2.

62 Tamtéž.

63 Tamtéž.

64 STRÁNSKÝ, Jaroslav. O naší totalitě. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, č. 52, s. 2.

s nedostatkem prozřetelnosti, avšak k dané situaci, kdy se Slovensko snažilo osamostatnit, nelze říci, že by nebyl ospravedlnitelný.

Tento moment mě však přivádí zpět do října 1938, kdy Stránský napsal úvodník s názvem *Loyalnost k Německu*, v němž se zmiňuje o návštěvě dr. Chvalkovského v Berlíně a cituje německý tisk, který píše o ujištění české strany, že ona zaujme k Německu postoj loajální. Především v dnešní době považuji za zcela nezbytné vysvětlit, co Stránský (a jiní jeho kolegové) touto loajalností k největšímu sousedovi druhé republiky měl na mysli. Stránský v tomto článku vychází z okleštěné svobody tisku, která funguje zcela v souladu s vnějšími a vnitřními zájmy státu. Není tedy složité pochopit, že v tuto chvíli si stát nemohl dovolit ponechat jakémukoli pisálkovi, kterému by se zachtělo, prostor pro popichování Německa. V této chvíli ona loajalnost k Německu začíná, nicméně není svým počátkem nijak definována. Stránský ji v článku vysvětluje takto: „*Směrnice, která jest dána mnichovským ujištěním dr. Chvalkovského, určuje zřetelně naši politiku zahraniční. Její úprava musí si vždy hleděti toho, aby nebyla v Německu chápána jako nepříznivá německým zájmům.*”⁶⁵ Zejména poslední tři slova tohoto citátu jsou dle mého názoru dostatečně výmluvná. Jsem si ovšem vědoma, že tato snaha o definování by mohla nejednou interpretací vyústit v závěry o alibismu či patolízalství. Nicméně Stránský na několika dalších řádkách vysvětluje, čím je stát k Německu připoután natolik, aby se jeho loajalnost k většímu sousedovi stala zásadní otázkou směřování vnitřní a zahraniční politiky. „*Na našem úctu s Německem zůstávají ovšem jako naše pohledávka naše hory. [...] Snad se tam jednoho dne uzná – nevyklučíme nic! -, že národ, zkomolením své vlasti sám zmrzačený, byl by po odčinění své katastrofy německému národu platnějším sousedem a společníkem na cestě, než v dnešní své podobě-nepodobě. A tak i touto svou bolestí, svými horami a milionem českých duší, zůstáváme, ať chceme nebo nechceme, k Německu připoutáni.*”⁶⁶ Celý problém české loajalnosti k Německu tedy spočíval především v tom, aby české území nepřišlo ještě o další državy a práva, která mu prozatím byla garantována. Stránský, a nejen on, si byl vědom, že neuvážená provokace by mohla vyústit v další represe vůči československému území nebo československým občanům a jejich právům.

Než přejdu k dalšímu tématu, kterému se Stránský na stranách *Lidových novin* věnoval, považuji za nutné ještě v návaznosti na předchozí úryvek uvést na pravou míru Stránského postoj k tiskové cenzuře, která byla zavedena s druhou republikou. Výše jsem již naznačila, že v pomnichovském období byla jistá novinářská obezřetnost zcela nezbytná,

65 STRÁNSKÝ, Jaroslav. *Loyalnost k Německu*. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 521, s. 1.

66 Tamtéž.

avšak ne příliš často se můžeme setkat s podporou takové praxe, zvláště pak od člověka, jež sám poznal cenzurní praxi Rakouska-Uherska. Stránský se ve svém článku pokouší seznámit čtenáře s praktickou stránkou cenzury a upozorňuje na fakt, že cenzurní zásahy od jisté doby nemusí být v tisku patrné, tudíž čtenář si nemusí být vědom toho, že některá informace z původního článku byla vypuštěna. Reaguje tak na časté výtky čtenářů (a tento problém se netýkal pouze *Lidových novin*) na neúplné informace a vyjadřuje této praxi nepřímou podporu zastáváním názoru, že kdyby čtenáři znali i ony vypuštěné pasáže „*nahlédli by, že vláda dnes tiskovou censurou opravdu svobodu zachraňuje, než potlačuje. I sevrění touto censurou musíme dosvědčit, že vláda v žádné vážné věci neuzavřela a ani neomezila novinám zpravodajské zdroje. [...] Ne zprávy o skutečnostech, ale diskuze o skutečnostech jsou zpravidla omezeny, ne svoboda zpravodajská, jen svoboda kritiky, ale to má důvody, kterých nemůže neuznat, kdo přemýšlí o naší zahraniční a vnitřní situaci.*“⁶⁷ Ačkoli i okleštění zmíněné svobody kritiky může mít nedozírné následky, jak bylo již několikrát v této práci řečeno přímo či nepřímo, ona zoufalá doba, v níž se v rámci této práce pohybujeme, si v mnohém ohledu opravdu žádala zoufalých činů.

Poslední část tohoto oddílu o Jaroslavu Stránském bych chtěla věnovat jednomu článku, v němž reagoval na probíhající přípravy školské reformy, která vešla v účinnost až v únoru následujícího roku. Již na konci roku 1938 byla zdrojem vcelku bohaté diskuze, a to především kvůli návrhu na vrácení křížů do škol. V praxi to mělo znamenat, že tam, kde po celou první republiku visela fotografie prezidenta republiky, by nyní měl viset křesťanský symbol víry. Reakce na tento návrh byly opravdu různé, od nadšení z pravého politického spektra až po tiché, leč stále odmítavé názory na levém křídle. V *Lidových novinách* lze najít jen několik málo zmínek o tomto tématu před faktickým zavedením školské reformy a jednou z těchto zmínek je právě Stránského článek nazvaný *Ukřížovaný ve školách*. Jednak se Stránský pozastavuje nad potřebou nového státního útvaru a okleštěného národa upnout se ke křesťanské víře, jednak rozebírá i to, zda vůbec může mít toto symbolické gesto nějaký reálný dopad na morálku a výchovu mládeže. Zvláště pak když se nepočítalo s umístěním křížů do vysokoškolských poslucháren. Zásadní otázku si Stránský pokládá hned na úvod článku: „*Neběží o to, co znamená kříž ve škole pro politiku. Co to znamená pro křesťanství – mnoho nebo málo nebo nic?*“⁶⁸ K tomu poznamenává, že kříž na stěně se může stát pro děti v lavicích pouze dalším kusem školního inventáře bez hlubšího duchovního smyslu, pokud mu nebude onen smysl dodán třetí osobou, v tomto případě tedy učitelem nebo rodičem.

67 STRÁNSKÝ, Jaroslav. O tiskové censuře. *Lidové noviny*. 1939, roč. 47, č. 39, s. 2

68 STRÁNSKÝ, Jaroslav. Ukřížovaný v našich školách. *Lidové noviny*. 1938, roč. 46, č. 636, s. 1

Avšak v kříži umístěném ve škole vidí mnohem více výchovný smysl, „protože blízkost tohoto symbolu ukládá způsoby, kterým se dítě ve škamnách nepřizpůsobí tak snadno jako v kostele“⁶⁹. Nehledě na to, že v křesťanství nachází logicky i základ společné kultury a vzdělanosti, která by v dané době měla být jakýmsi odrazovým můstkem pro rozkvět nové generace vzdělavců. Sám Stránský nakonec zaujímá postoj vcelku lakonický, jelikož předpokládá, že kříž ve škole nevštíjí dětem křesťanskou víru ani morálku, nebude-li dále jakýmkoli způsobem zprostředkována, ne-li vnucována. Tento problém je zcela specifický pro dobu druhé republiky, avšak v mnoha periodikách přehlížen. Druhá republika se významně hlásila k české křesťanské tradici, tudíž diskuze o zavedení křížů zpět do škol, kde byly za Rakouska-Uherska, měla být významným prvkem této doby, leč kvůli všeobecnému zaneprázdnění s řešením dané situace a jejích následku se tento problém ve veřejné diskuzi opomenul.

69 Tamtéž.

3. *Národní politika* – pohled do zahraničí

„Po dvaceti letech politického tápání můžeme konečně radostně vydechnouti a říci si všichni navzájem s největším uspokojením: už není politických stran. To je v dnešní naší nejistotě jediná velká jistota, a to je také velký příslib do budoucnosti.“⁷⁰

Tato citace vyjadřuje více či méně politickou a veřejnou náladu období druhé republiky. Nicméně vcelku výstižně odráží i naladění nejčtenějšího českého deníku – *Národní politiky*. Zatímco za nejlivnější deník druhé republiky je považován *Venkov* se základem v agrární straně, která se vesměs stala jednou z nejsilnějších frakcí v nově vzniklé Straně národní jednoty, *Národní politika* byla deníkem nejčtenějším, s největším prodaným nákladem, a tudíž tento hlas nelze v analýze dané doby přehlédnout. Úvodní citát uvádím z toho důvodu, že celkem přesně vyjadřuje umírněný postoj *Národní politiky*, která (až na některé výjimky) se po značnou dobu formálního trvání druhé republiky držela názorově v pozadí a víceméně přinášela spíše zpravodajství, než-li by se snažila glosovat či kritizovat dobové fenomény.

Před Mnichovskou konferencí byla *Národní politika* zaměřená především na československou zahraniční politiku a celkové světové dění té doby. Ne zřídka se na jejích stránkách objevovaly obsáhlé analýzy vznikající evropské krize, předjímalý se její příčiny, možná vyústění a jejich dopady. Předním politickým analytikem předmnichovského období byl Lev Borský⁷¹, který vynikal svými články na téma změny rozložení mocenských sil v Evropě, nejednou předvídal tahy evropských mocností, jako by se na mapě Evropy hrála velká partie šachu. Pravdu ovšem zůstává, že to, jak se situace nakonec vyvinula, nedokázal předpovědět ani on. Stále zde ovšem zůstává i možnost, že jako mnoho dalších, ani Borský nechtěl na tento možný scénář ani pomyslet. Nicméně osobnost Lva Borského se v této práci dále neobjevuje. Po uzavření Mnichovské dohody se Borský na stránkách *Národní politiky* odmlčel, a tudíž bylo nutno pro tuto práci nalézt jinou výraznou osobnost tohoto listu.

Jednou z významných osobností *Národní politiky* byl Stanislav Nikolau⁷², jehož názory a myšlenky jsou téměř bez výjimky v souladu s dobovým oficiálním diskurzem.

70 ROČEK, Antonín. Cesta k obrodě národa. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 320, s.1.

71 Lev Borský, vlastním jménem Lev Bondy (1883-1944), byl univerzitní profesor, působil na Svobodné škole politických nauk v Praze. Krátkodobě působil v Římě jako diplomatický zástupce ČSR. Do *Národní politiky* začal přispívat v roce 1921, po Mnichovské dohodě jeho hlas utíchl. Během Protektorátu byl deportován do koncentračního tábora v Osvětimi, kde v roce 1944 zemřel.

72 Stanislav Nikolau (1878-1950) byl geograf a novinář. V mládí procestoval velkou část Evropy a jeho práce v *Národní politice* je spojena se značným územním rozpětím. Byl předsedou antisemitského a radikálně nacionalistického hnutí Vlajka, z něhož vystoupil v roce 1940 poté, co Vlajka začala přebírat nacistickou ideologii. Jeho antisemitská aktivita vyvrcholila v březnu 1939, kdy několikrát veřejně vystoupil proti přijímání židovských uprchlíků z Německa.

V mnoha ohledech se dá Nikolau považovat za víceméně fašistického autora, který svým ražením zapadá spíše do kontextu časopisu *Znova* než do umírněné a názorově relativně nezávislé *Národní politiky*. V jeho osobě je možné vysledovat cestu, která vedla *Národní politiku* směrem kolaborování s Němci v době Protektorátu, z čehož je také často osočována. Ačkoli hlavní příčinou této pozdější kolaborace bylo ustanovení Václava Crhy šéfredaktorem, tyto tendence lze najít už v době tomuto aktu předcházející, kdy Nikolau na stranách *Národní politiky* zcela otevřeně a radikálně započíná řešení židovské otázky v českém kontextu. Ačkoli toto téma nebylo pouze československým specifikem, právě Nikolau byl jednou ze zásadních osobností masového tisku, která toto téma otevřela a nebála se vyjadřovat k němu, ani k případným veřejným reakcím a polemikám.

Protilehlým pólem vůči radikálnímu Nikolauovi je umírněný historik František Bauer⁷³, který působil v periodiku jako expert na německo-české vztahy. Avšak toto zaměření ho v mnohém neomezovalo a v období druhé republiky se vyjadřuje k ostatní mezinárodní politice, i vnitropolitickým vztahům československým. V mnoha článcích v sobě Bauer neskryje historika, jelikož nezřídka srovnává soudobý stav Evropy či evropské politiky s událostmi prvních třiceti let 20. století.

Radikální Stanislav Nikolau

Stanislav Nikolau byl v meziválečném Československu učitelem zeměpisu, tedy až do roku 1933, kdy byl zvolen předsedou krajně nacionalistického hnutí *Vlajka*⁷⁴, které vynikalo svými značně rasistickými, a zejména antisemitskými výroky. Nikolau se na stranách *Národní politiky* už od počátku projevoval velmi radikálně, jeho texty jsou úderné a rozhodně jejich účelem není pouze informovat veřejnost o vývoji státní situace, ale spíše se snaží čtenáře „burcovat k akci“. Ovšem že Nikolau nepsal pouze podobné agitační texty, v jeho novinářské praxi se projevila i jeho původní profese, jelikož aktivně informoval o zahraniční politice, a to nejen o událostech odehrávajících se na území Evropy, ale vyjádřil se i k situaci na Dálném východě.

Avšak moje analýza Nikolauových textů začíná u jeho antisemitské a anti-imigrační

73 František Bauer (1897-1967) byl českým novinářem, historikem a redaktorem. Za Protektorátu stál v čele ilegální odbojové organizace českých novinářů. Byl docentem politických dějin a působil na Vysoké škole politické a sociální v Praze i po roce 1948.

74 „*Toto hnutí bylo 11. listopadu 1938 úředně zakázáno, ovšem „jeho členové nadále působili v ilegalitě, pořádali tajné schůze a počátkem roku 1939 uskutečnili několik pumových útoků, zejména proti židovským objektům“*. GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality*. Praha: Paseka. 2004, s. 141.

aktivity, která korespondovala s jeho působením ve Vlajce. Hned na začátku vytváření nové, druhé republiky se Nikolau začíná zajímat o postavení německé a židovské emigrace ve zmenšeném státě a o to zda jejich postavení není výhodnější než postavení „opravdových Čechů“. Ve svém článku, který je příznačně nazván *Braňme se včas!* se zaměřuje především na tuto problematiku, a ačkoli se snaží navodit zdání, že nejde o produkci a podněcování nenávisti, už jen z titulku je zřejmé, že článek má za úkol vyvolat akci, která povede k obraně ohroženého českého národa. Nikolau se v tomto článku tendenčně zaměřuje na problém zaměstnání židovských emigrantů a na benevolenci prvorepublikových úřadů, které jim poskytly československé občanství. Zmiňuje zde dvě nejrozšířenější povolání mezi Židy, kteří jsou lékaři nebo advokáty. Stejně jako další kritici židovského obyvatelstva na českém území se i Nikolau uchyluje k osočování Židů ze zabírání životních a pracovních míst českým občanům. Nehledě ovšem na to, zda tito Židé mají či nemají udělené české občanství. A právě ve snaze o uvolnění místa pro původní, pravé Čechy Nikolau vyzývá národ těmito slovy k obezřetnosti: „*Tíseň, do níž nás vehnala národní katastrofa ukládá přímo každému československému občanu, aby pamatoval především na své národní zájmy!*“⁷⁵ Rétorika, která v dané době nebyla ojedinělá, je poté doplněná o lehce smířlivě znějící dodatek, v němž Nikolau poznamenává, že „*není potřebí nenávisti či nepřátelství k cizím tělesům v národním státě, [avšak] není potřebí jim dávat přednost před vlastními spoluobčany. Bližší košile než-li kabát!*“⁷⁶ Avšak Nikolau v tomto článku neotevírá pouze problematiku židovské emigrace, která k nám přicházela především ze sousedního Polska, ale dostává se i k otázce Němců, žijících na českém území, kteří netouží po připojení k Třetí říši. Ačkoli tito Němci nepředstavují pro republiku konkrétní a aktuální problém, Nikolau je přesvědčen, že jsou zárodkem vytvoření stejných sporů, na které republika doplatila, v budoucnu. V této rétorice je Nikolau velice blízký k periodiku *Znova*, které je také součástí této analýzy.

Nikolau ostatně ve stejném duchu pokračuje i v několika dalších úvodních publikovaných do konce roku 1938. V jednom z dalších z 16. října nazvaném „*Národ sobě*“ apeluje na národ, který ve své humanitě přijímal uprchlíky z jiných zemí, aby se uzavřel a stal se sobeckým. Nevyhýbá se zde osočování předchozího zřízení z viny za situaci, v níž se stát ocitl, avšak především vykresluje tvrdou dobu, v níž i Češi musí přitvrdit, aby co národ byli schopni vedle svých sousedů přežít. Tato rétorika samozřejmě není v ničem ojedinělá v době těsně navazující na mnichovské události. Avšak Nikolau byl, stejně jako Rudolf Halík, jedním z oněch novinářů, kteří postupem času přitvrzovali ve svých názorech a mírnější formu jejich

75 NIKOLAU, Stanislav. *Braňme se včas! Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 281, s. 1.

76 Tamtéž.

vyjadřování je nutno tedy uvést především proto, aby byl zřetelný vývoj, kterým diskurz druhé republiky procházel. Nikolauova radikalizace je vidět již v listopadu 1938, kdy *Národní politika* otiskuje jeho článek *Židovská otázka*, v němž se vyjadřuje k problematice židovského obyvatelstva na celém světě a v kontextu území druhé republiky. Na tak rozsáhlou analýzu si však Nikolau vyhradil pouze necelou půl stránku a článek je plný polopravd a nepodložených tvrzení, které ovšem v dobovém diskurzu byly jistě velmi produktivní. Jako příklad za všechny uvádím tento úryvek: „*Náš list nedávno připomněl, že je třeba poárijštití celou řadu bank, závodů, kde jsou naši lidé jen hlídači, zbytek je židovský. Z 60 zaměstnanců podniků jsou dva árijci, z 81 soudních znalců textilních je 80 neárijců. Počet lékařů a advokátů u nás je neúměrný.*“⁷⁷ Daný podnik Nikolau neuvádí, v jakém smyslu neúměrný je počet lékařů a advokátů ve státě neuvádí stejně tak. Lze se tedy domnívat, že tyto výroky slouží autorovi jako nástroj vykonstruování umělého pocitu ohrožení a převahy židovského obyvatelstva nad českým. Nikolau se v úvodu článku zaměřuje na postoj Spojených států k životní situaci Židů v Německu po ustavení Norimberských zákonů. Nikolau tvrdí, že napjaté vztahy Německa a Spojených států vycházejí z toho, že Státy jsou z velké části ovládnány Židy, a nepřipouští ani nejmenší možnost toho, že by německý přístup k Židům byl v něčem špatný, že by nakládání s nimi nebylo oním dokonalým vyřešením židovské otázky v evropském kontextu, ale pouze aktem barbarství. I v dalším článku se Nikolau vyjadřuje k této problematice, poskytuje zde výčet všech států světa, které už zavřely svoje hranice a nepřijímají více přistěhovalců židovské původu, zatímco připomíná, že české hranice jsou stále otevřené. Zajímavým ovšem je spíše závěr tohoto článku, kde Nikolau na okamžik vystupuje smířlivěji a na malý moment se zdá, že v jeho slovech probleskuje trocha humanity a svědomí, ovšem poslední věta tuto Nikolauovu lidskou tvář zcela rozmazává. „*Nehubujme jen Židy, mluvm o vlastní slabosti! Proč na př. Vysoké nad J. nemá žádného Žida? Jen uvědoměním, že se žádné styky nebudou s ním udržovat. Každý hned zmizel. Ostatně, Židé nemají jen nectnosti, mají vlastnosti, které by mohly býti spíše nám vzorem jako lásku k svému rodu, obětavosti k spoluvěrci, účinné pomoci k pronásledovanému atd., tak mnohé, jež by i nám slušely, prospěly i třeba proti Židům, a to právě v dnešní době.*“⁷⁸ Rétorika tohoto příspěvku je očividně samoučelná. Stigmatizace Židů zde probíhá na vcelku nové rovině, kdy autor článku staví do kontrastu nectnosti a vlastnosti. Autor sám v článku nepřiznává židům žádné ctnosti, nýbrž jen vlastnosti. Tím je považuje za neutrální, přirozené, nic co by mohlo být považováno za něco více než za pouhou rodovou či genetickou dědičnost. Nehledě na to, že kdyby se tyto

77 NIKOLAU, Stanislav. Židovská otázka. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 320, s. 2

78 NIKOLAU, Stanislav. Naléhavé řešení emigrace. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 325, s. 2.

vlastnosti připisovaly člověku v běžné situaci, obětavost a schopnost pomoci by jistě mezi ctnosti patřily.

Avšak Nikolau se na stránkách *Národní politiky* nevěnoval pouze otázce židovského národa a snaze vyhnat jeho příslušníky za hranice státu. Nikolau se často vyjadřoval především k zahraniční politice, která v českém tisku, až na výjimky, nebyla příliš zastoupená. Pokud nešlo o jednostranně zaměřené dopisovatele jako byl Gustav Winter v *Právu lidu*, zprávy z venčí se ve všeobecné vřavě často ztratily. Tak tomu ovšem nebylo v *Národní politice*, která byla díky tomu jedinečná. Nikolau se vyjadřuje nejen k politice evropské, ale sděluje názory na situace v Tichomoří, která místním čtenářům byla téměř neznámá. V evropské otázce se vyjadřuje především ke španělské občanské válce. Stejně tak se vyjadřuje i k problémům Dálného východu, především k čínsko-japonské válce a k jejím dopadům na evropskou a americkou ekonomiku. Z dnešního hlediska se tehdejší rozložení hospodářských sil může zdát nesrozumitelné, nicméně v dané době nebyl Západ odbytíštěm pro čínské výrobky, ale bylo tomu naopak. Proto ochromená Čína znamenala pro západní svět obrovský hospodářský problém, zvláště pak v době, kdy se tento svět ocitl na hraně krize a v nelítostném závodě ve zbrojení. Nikolau sám upozorňuje na to, že události na druhém konci světa se dobového člověka zdánlivě nemusí týkat, ale ve svém článku, kterým předjímá setkání Mussoliniho a Chamberlaina v Itálii v lednu 1939, vcelku výstižně popisuje, jaký dopad může mít další ekonomická nestabilita a nezadržitelné zbrojení na evropský prostor. „*Kdyby dnešní šílené zbrojení na celém světě nebylo tak vážným zjevem, mohlo by se srovnati s hazardní hrou. Jakmile jeden hráč-stát vyhodí novou kartu [...], hned přihodí druzí hráči, někdy s prudkým úhazem, nové karty. Ale srovnání to přece kulhá, vzpomeneme-li si, že hazardní hra se přece jednou dohraje, kdežto šílení ve zbrojení nemá konce, protože se hraje až do úplného finančního vyčerpání státu. Na konci stojí pak nejhazardnější hod – válka.*“⁷⁹

Jako jeden z mála autorů byl Nikolau schopen bez skrupulí napsat slovo *válka*, aniž by jej v dalším odstavci musel bagatelizovat. Nikolau se podle všeho nebál šokovat a kontroverze mu nebyla cizí, ovšem jeho projevy na adresu židovské emigrace a jeho nekritické sympatie, které choval k zřízení Třetí říše a její diplomacii a politice, jej staví na tu část novinářského spektra, která je nyní z historického hlediska přijímána s despektem. Abych nebyla osočena z vlastní vykonstruované interpretace některých Nikolauových prohlášení, na závěr kapitoly o tomto novináři, uvádím úryvek z jedné jeho zahraničně-politické analýzy, kterým tento článek otevírá: V tomto úryvku Nikolau projevuje svůj obdiv schopnosti německého kancléře přemoci své nepřátele, ačkoli jim již předtím dal myšlenkovou mapu

79 NIKOLAU, Stanislav. V těžkém soumraku. *Národní politika*. 1939, roč. 57, č. 12, s. 1.

svých záměrů. „Zásadou diplomatů vždy bylo a dosud je neodpověděti jasně a určitě na otázku, co podniknou, spíše obráceně. To německý kancléř je docela jiný typ. Napsal před lety v žaláři knihu s programem pro „Třetí říši“, místy málo lichotivou sousedům, a jede podle ní. Bod za bodem, na posměch staré diplomacii, která, ač z jeho knihy ví, co bude dále, nedokázala mu čelit. Nyní je na radě Gdaňsk, Klajpeda a otázky související s Polskem.“⁸⁰ V dalším bodě tohoto článku se ovšem Nikolau zmiňuje i o schopnosti Adolfa Hitlera řešit otázku židovskou. A právě v tomto momentě se z Nikolaua obdivujícího diplomatické schopnosti na důsledky nehledě, stává znovu novinář s radikálně antisemitským přesvědčením.

Konzervativní historik František Bauer

Jak jsem již naznačila v úvodu ke kapitole o *Národní politice*, jednou z nejvýraznějších osobností tohoto listu byl František Bauer. Jeho spíše konzervativní a smířlivý pohled na dobovou situaci byl značně odlišný od úhlu pohledu, který zaujímal jeho kolega Stanislav Nikolau. Jeho práce pro *Národní politiku* je nezřídka zatížena tím, že Bauer působil i jako historik a učitel dějepisu, nicméně právě tento historický vhled a schopnost komparace situace Evropy s jejími dějinami je ojedinělá a specifická právě pro tuto osobnost.

František Bauer je v této práci zařazený nejen pro svou umírněnost a konzervativnost názor i projev, ale především proto, že po celou dobu druhé republiky se četnost jeho příspěvků a jejich tón prakticky nezměnil. Oproti ostatním svým kolegům nemusel psát apologické články, kterými by se snažil ospravedlnit svá předešlá rozhodnutí, ani neměl potřebu hanit či vychvalovat předchozí či nadcházející systém vlády ve státě. František Bauer se ve svém projevu zdá až neuvěřitelně jednoznačný a neotřesitelný, což při delší úvaze je zcela v rozporu s trendem tehdejší doby. Už jeho článek z 15. října 1938⁸¹, v němž se vyjadřuje k právě padlému režimu první republiky dává znát, že Bauer nebude typickým zjevem dobové žurnalistiky. Ačkoli vyjevuje své antipatie vůči politickému systému a stranickosti první republiky, zároveň se hned od počátku republiky druhé přiklání k přestavbě státu, která ovšem zachová demokratický ráz, který shledává především v pluralitně rozdělené státní moci. „*Politické strany mohou zůstat. Existence politických stran je přece předpokladem demokratického zřízení státního: i k výkonu politických stran nutno se organisovati a politické strany jsou prostředkem, kterým se státní občané uplatňují*

80 NIKOLAU, Stanislav. Klajpeda. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 351, s. 2.

81 BAUER, František. Nutnost politické přestavby státu. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 284, s. 1.

*v životě veřejném. Ale politické strany musejí zůstat jen tímto prostředkem, nikdy se nesmějí státi samy sobě účelem, jako tomu bylo dosud.”*⁸²

Bauer se, stejně jako ostatní jeho kolegové, díval na události konce září 1938 jako na tragédii a pokoření svobodného národa, avšak nenacházel na rozdíl od jiných stejné uspokojení v odmítání a zavrhování první republiky, jejích osobností, či dokonce způsobu, jakým český národ v roce 1918 získal nezávislost na Rakousko-Uhersku. Jako mnoho dalších se vyjádřil k této problematice 18. října, právě po dvaceti letech od oněch událostí. Samo o sobě toto datum fungovalo vcelku magicky vzhledem k událostem, které provázely konec října roku 1938. Nicméně Bauer toto datum nepotřebuje dehonestovat jen kvůli nastalé situaci. Naopak, připomíná, co všechno k tomuto dni vedlo a jaká síla nacionalismu v té době hýbala českým národem. Bauer dává tento den za příklad masám, které se v pomnichovské době nechávaly strhnout nenávisťnými náladami. V oné zdánlivě bezvýchodné situaci, Bauer připomíná, že „*ani přítomnost, ani budoucnost nejsou ztraceny a že zejména by bylo omylem šmahem mávnouti rukou nade vším tím, co se stalo před dvaceti lety.*“⁸³ V konzervativním pravicovém tisku, který běžně vystupoval proti Hradu, je toto prohlášení až do očí bijící, především srovnáme-li ho s odsuzujícími prohlášeními Stanislava Nikolaua.

Ačkoli se Bauer vyjadřoval i k událostem na česko-slovenské politické scéně, jeho specializace na česko-německé vztahy se v době druhé republiky dala jen stěží zapřít. I ve chvílích, kdy se snaží mluvit pouze o českých záležitostech, nevyhne se aspoň krátkému vhledu do toho, jak se na danou věc dívá Německo, kancléř nebo alespoň německá diplomacie. Na pozadí tohoto řeší otázku slovenské nezávislosti na českých zemích, problém nastupující české generace, která se ocitla v uzavřeném světě bez reálných pracovních příležitostí i skrytý národní život, o němž je přesvědčen, že by měl nadále vzkvétat, i když bude národ ovládán živlem německým. Ačkoli se mezi osobnostmi tematizovanými v této práci našly takové, které do značné míry přijímaly závislost českého státu na Německu, žádná z nich neviděla tyto vztahy natolik sepjaté jako právě František Bauer. Bauer byl sice ve svých člancích bezprostředně následujících Mnichovskou dohodu spíše zastáncem demokratického řešení soudobé krize, na přelomu let 1938 a 1939 si ale začal uvědomovat, že zde existuje určitá pravděpodobnost, že daná situace demokratické východisko nemá. Zvláště když se v evropském tisku objevovaly zprávy, že do nového roku nejjistější nohou vykročily právě státy, jež ovládala diktatura vůdcovského typu. Vcelku jasně Bauerův postoj vyjadřuje krátký úryvek z jeho článku *Zákon činu*, který byl vytištěn krátce po začátku roku 1939:

82 Tamtéž.

83 BAUER, František. Po dvaceti letech. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 297, s. 1

„Chceme se učit a v této své vůli budeme pokračovat zdravým výběrem: co je hodnotného na demokracii, rádi podržíme, poněvadž by bylo těžko i u nás vládnout jinak. To ovšem neznamená, abychom nešli do učebny, kde diktatury učí pohotovosti, rozhodnosti a vůli převzít risiko, zodpovědnost.“⁸⁴ V určitém pohledu zde připomíná postoj Ferdinanda Peroutky, který se na počátku února 1939 v *Přítomnosti* zastává vkořeněnosti demokratického zřízení do českého národa a jeho ducha. Tyto myšlenky pak předkládá jako odpověď na dopis, který dostal od německého studenta, studujícího v Praze. „U nás nikdo nešel touto cestou, pravděpodobně pro přirozenou demokratičnost českého prostředí; u nás se každý od začátku vychovával k způsobu demokratické spolupráce, a kdyby teď měl počít něco jiného, připadal by si trochu jako na divadle.“⁸⁵ Ačkoli Bauer uznává možnost se od evropských diktátorských režimů něco „přiučit“, víra v demokratický základ českého politického a společenského prostředí je jim společná, a jak je vidno v dalších oddílech této práce, je v soudobém prostředí i vcelku výjimečná. Avšak jen kvůli jednomu podobnému názoru nelze tyto dva autory spojovat. Na rozdíl od Peroutky se Bauer nezastával oněch tolik dehonestovaných humanitních zásad první republiky (shovívavost k přistěhovalcům, liberalismus, zahraniční politika spoléhající se na spojence) a jeden z jeho článků je dokonce pojmenován *Neobětujme vlast úkolům humanity*⁸⁶, zatímco Peroutka ve výše citované *Odpovědi německému studentu* zastává pozici českého humanisty a obhájuje ji jako základ české moderní společnosti.

Značná část Bauerovy tvorby pro *Národní politiku* nicméně pokrývá témata mezinárodní politiky. Bauer se zaměřoval, jak už bylo řečeno, především na česko-německé vztahy, ovšem ani problematika postavení Anglie a Francie v nově ustavené Evropě mu nebyla cizí. K evropským a zahraničním událostem se Bauer vyjadřuje spíše informativně, než že by předkládal své vlastní vize či předjímal události. Jedním zásadním tématem, jímž se Bauer zabývá a kterým se liší od soudobých kolegů, je otázka nespravedlnosti rozdělení světa po první světové válce. Okrajově se tímto problémem zabýval i Stanislav Nikolau, Bauerova práce na toto téma je však obsáhlejší. Z historického kontextu je ale zřejmé, že nespravedlivě rozdělený svět neviděla Francie či Velká Británie, ale právě Německo, kterému byly dosavadní německé kolonie v Africe a Tichomoří⁸⁷ odebrány jako součást Versaillského míru a přerozděleny mezi spojence. Tyto kolonie chtělo Německo zpět a výrazně o tomto tématu začalo mluvit především v roce 1939, kdy jeho pozice v Evropě byla prakticky

84 BAUER, František. Zákon činu. *Národní politika*. 1939, roč. 57, č. 3, s. 1.

85 PEROUTKA, Ferdinand. Odpověď německému studentu. *Přítomnost*. 1939, roč. 16, č. 5, s. 76.

86 BAUER, František. Neobětujme vlast úkolům humanity. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 235, s. 2.

87 Německá Nová Guinea, Tanzanie, Rwanda, Burundi, Namibie, Keňa, někteřá území v Číně, Kamerun, a další.

bezkonkurenční. „Rozdělení světa je podle německého názoru nespravedlivé. Vedle nasycených velmocí živoří tři velmoci, které se dostaly osudem pozdě na velmocenská prkna dějinného jeviště, kde se hodně rozdávalo z cizího. Německo, Itálie a Japonsko musí něco dostat. Jde o to, aby ostatní velmoci dospěly včas k rozumnému řešení.“⁸⁸ Z tomto článku⁸⁹ se objevuje jistá míra ironie, která není v Bauerových člancích příliš častá, zde ovšem odlehčuje téma, které předjímá odhodlanost Osy zmocnit se území i přes velmocenský odpor. Ostatně i v dalších svých člancích Bauer odkazuje na snahu Německa vytvořit si větší životní prostor, především v jihovýchodní a východní Evropě, kterou Německo těsně před válkou ovládalo víceméně celou. Bauerovy poznámky o snaze o rozšiřování německého životního prostoru za hranice nejen Německa, ale i Evropy nejsou z historického hlediska ovšem tak překvapivé. Co může být více překvapující, je zaměření dvou posledních Bauerových článků před vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava, v nichž se velice podrobně zabývá britským zbrojením a veřejným míněním obyvatel Velké Británie, které se s během roku 1939 začalo drasticky proměňovat a dřívější pacifismus nahradila podpora zbrojení. Ovšem co je na sledování této proměny to nejzásadnější, je postoj, který Velká Británie zaujala vůči OSN, které předjímá události, jež Evropu ovládly na dalších 6 let. „[...] v Anglii zcela zmizela důvěra v zázračné a spásnosné poslání Společnosti národů. Britská vláda oznámila ve čtvrtek generálnímu sekretáři Společnosti národů Avenolovi, že vypovídá generálnímu aktu z r. 1928, která zakazuje válečné řešení a navrhuje pro všechny případy řízení rozhodčí. Od té chvíle tedy Anglie počítá s možností války.“⁹⁰ Tento článek je jedním z mála, které se zabývaly otázkou neúčinnosti OSN, do níž po první světové válce vložila většina světa naději. .

Jak jsem předeslala již dříve, František Bauer byl z velké části historik a toto povolání v sobě jen těžko zapíral. Ráda bych uzavřela kapitolu o jeho působení na stranách *Národní politiky* dvěma články, které se právě díky hledání příčin mnoha dobově aktuálních situací liší zásadně od produkce kolegů. Jedním z těchto článků je obsáhlá sonda do rodiny Chamberlainů, v níž se Bauer vyjadřuje k osobnosti Nevilla Chamberlaina a předkládá lehce úsměvnou hypotézu základu jeho nynější zahraniční politiky. Srovnává jej s jeho otcem Josefem Chamberlainem a bratrem Austenem, přičemž oba dva byli taktéž vysokými britskými státními úředníky a jeho postoj je čitelný hned od počátku: „*Mladý Neville ani za*

88 BAUER, František. Řetěz projevů. *Národní politika*. 1939, roč. 57, č. 34, s. 1.

89 Článek *Řetěz projevů* reagoval na několik na sebe navazujících projevů evropských státníků v čele s Adolfem Hitlerem. Tyto projevy reagovaly na změněné poměry v Evropě po vítězství Franciska Franca ve Španělsku. Zajímavé na těchto projevech je, že Hitlerův projev byl považován za ten z umírněnějších a byl dokonce nazýván mírotvorným.

90 BAUER, František. Miliardy na zbrojení a víra v mír. *Národní politika*. 1939, roč. 57, č. 36, s. 2.

svého mládí, ani za svých universitních studií nevystoupil nikdy nad průměr.“⁹¹ Chamberlainova rodina však byla v první řadě obchodnická, a stejně tak podnikal i Neville Chamberlain, avšak jeho podnik skončil absolutním fiaskem a sedmi promarněnými lety pěstování plodin ve špatných podmínkách. Co je však na této informaci důležité, je přírůstek, který Bauer dále uvádí: „Kritikové dnešní Chamberlainovy politiky ukazují právě na Chamberlainovo podnikání na Bahamských ostrovech, aby vysvětlili jeho houževnatost usmířit Německo a Itálii. [...] Také v Anglii namítají vůči Chamberlainově politice, zda by neměl si raději dříve ověřit možnosti své politiky...“⁹²

Druhým z těchto článků je pohled na listopadový kongres konající se ve Vídni⁹³, kde Německo a Itálie jednaly o budoucích pevných hranicích českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Ačkoli toto setkání mělo pro český stát zásadní význam, Bauer neztrácí čas předjímáním důsledků všech možností, jimiž kongres může skončit. Naopak se zamýšlí nad paradoxem, když srovnává Vídeňský kongres z let 1814 až 1815, kde se rozhodovalo o francouzských hranicích. Bauer zde vyzdvihuje prozíravost tehdejších státníků v čele s francouzským ministrem zahraničí Talleyrandem, kteří zajistili Francii důstojný životní prostor a budoucí spojení. A proč se Bauer obrací tak daleko do minulosti ve spojení s rozhodováním o Československých hranicích? „Proto, že by bylo naším přáním, aby táž prozíravost zvítězila při dnešním jednání ve Vídni, jež se snad bude konat přímo v Kongresovém sále.“⁹⁴

František Bauer byl v dobovém diskurzu velmi jedinečná osobnost, která se snažila o umírněnost a objektivnost (do jisté míry) v době, která ani jednomu nepřála. Jeho konzervativní historický pohled vyčnívá nad všechny jeho dobové kolegy, především ho pak staví do kontrastu k Stanislavu Nikolauovi a dalším radikálním kolegům, kteří aktivně podněcovaly radikalizaci obyvatelstva.

Národní politika je zásadním periodikem této doby právě pro své aktivní zaměření na zahraniční události, které byly jiným tiskem opomíjeny. Převážně díky *Národní politice* se dobový občan mohl dočíst, co se děje na druhé straně světa, aniž by onen článek byl kontaminován národním uvědoměním a vztahnut k Mnichovské dohodě a událostem, které je bezprostředně následovaly. Je zcela zřejmé z této kapitoly, že se *Národní politika* nevyhýbala

91 BAUER, František. Chamberlainové. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 358, s. 3.

92 Tamtéž.

93 Jednalo se o tzv. Vídeňskou arbitráž, která měla za úkol upravit vztahy mezi Maďarskem a Slovenskem a Podkarpatskou Rusí, na jejichž území si Maďarsko činilo nárok.

94 BAUER, František. Den opravdu historický. *Národní politika*. 1938, roč. 56, č. 302, s. 1.

kontroverzním tématům a oproti svému prvorepublikovému působení byla silně ovlivněna krajně pravicovými a nacionalistickými tendencemi. Právě v Protektorátu tyto tendence vyústily až do kolaborace s Němci. Nicméně v analyzované době je zásadní právě její přínost coby zpravodaje o dění v globálním měřítku. O dění, které se nevztahovalo výlučně na české země a jejich sousední státy, ale i na situaci v Asii, která měla na vývoj událostí v Evropě stejně zásadní vliv jako jednání Anglie a Francie s Německem.

4. Agrární *Venkov* – nejvlivnější deník druhé republiky

Deník *Venkov* se v pomnichovské éře stal nejvlivnějším periodikem československého mediálního prostoru. Stalo se tak především proto, že během první republiky fungoval *Venkov* jako stranické periodikum Agrární strany, jejíž předseda Rudolf Beran se posléze stal předsedou vládní Strany národní jednoty. Velmi výstižně popsal fungování *Venkova* v druhé republice Pavel Večeřa v úvodu ke své dizertační práci na téma mediální praxe v období Protektorátu Čechy a Morava: „*Pomnichovské období je tak pro Venkov ambivalentně zároveň „tragickým časem” i nadějí k prosazení svých představ, národní katastrofou i bránou k realizaci přeměny československého státu v duchu ideologie autoritativní demokracie.*“⁹⁵ Oproti jiným periodikům stejného období je *Venkov* výrazně méně reflexivní a pracuje s danou situací zcela jiným způsobem. Nejen že je jedním z iniciátorů hledání viníků za tragédii, která se českému národu udála, ale i bouřlivě a energicky velí k přestavbě státu – jak už zmínil výše uvedený úryvek z Večeřovy práce – především v duchu utváření autoritativního státu, v němž by vládla pouze jedna strana. *Venkov* byl jedním z periodik, která nekriticky, dokonce nadšeně přijímala nová vládní opatření, ať už se tato opatření týkala christianizace škol, nebo Židů a jiných nežádoucích živlů, kteří ohrožovali schopnost státu a národa postavit se znovu na vlastní nohy.

Vývoj Rudolfa Halíka

V tomto smyslu na stranách *Venkova* vynikal především Rudolf Halík⁹⁶, jehož energická provolání k národu se postupem času, jak se prohluboval proces oklešťování svobody a vytváření autoritativního státu, změnila na nenávistná prohlášení o likvidaci „záškodníků“. Ke konci druhé republiky nebyla tato rétorika v jeho člancích výjimkou. Nejednou se uchýlil i k návrhu, aby se zakázal tisk, jenž se shovívavě nebo ne dosti kriticky vyjadřuje k zahraniční činnosti Benešovy exilové vlády.

Avšak Halík nebyl hned od počátku tak hlasitým propagátorem hledání obětí

95 VEČEŘA, Pavel. Tři deníky v období pomnichovské a druhé republiky. In: *Sociální studia 4. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 133.

96 Rudolf Halík (1881-1960) byl politik a novinář. Kromě *Venkova*, který vedl spolu s Ferdinandem Kahánkem, byl vlastníkem a šéfredaktorem listu Havlíčkův kraj, který vycházel v Německém Brodě. V letech 1938-1941 byl šéfem agrárnických listů vycházejících v nakladatelství Novina. Po odchodu Kahánka se stal do roku 1944 šéfredaktorem *Venkova*. V květnu 1945 na něj byla uvalena žaloba za jeho činnost v Protektorátu a byl odsouzen na 18 měsíců do vězení, z něhož byl po dané době propuštěn, nicméně poté byl znovu zatčen a odsouzen na 10 let. V roce 1952 byl z vězení propuštěn ze zdravotních důvodů a do své smrti pracoval jako státní úředník.

beráneků a viníků současné situace. Naopak, právě v prvních dnech po mnichovských událostech zaujímá celkem překvapivý postoj (především vzhledem k jeho pozdější tvorbě), když apeluje na tisk, aby nehledal viníky, jelikož je v tomto momentě nejdůležitější myslet na budoucnost. Vcelku jasně vystihuje jeho tehdejší postoj věta, jíž zakončuje článek *Do nového života*, který jako úvodník vyšel 2. října 1938, v němž právě apeluje na potřebu zdržení se hledání viníků: „*Kdo jinak půjde, proklet bude národem!*“⁹⁷ Je ovšem úsměvným paradoxem, že už v listopadu téhož roku se Halík protíví svým vlastním slovům, když píše jeden článek za druhým, v nichž většinu textu tvoří nenávislná prohlášení o demokracii první republiky a Benešově vládě. Nicméně právě ony začátky jsou plné produktivních prohlášení, která jsou sice zcela v souladu s dobovým směřováním státu, tudíž nelze očekávat nic nového či originálního (v tom ovšem Halík ani Venkov nejsou výjimkou), ale Halíkův optimismus je v této době strhující a doslova nakažlivý. V každém článku lze nalézt nádech naděje a touhy po tvořivé práci a budování nového státu, který se sice bude lišit od první republiky a jejích ideálů, ale nebude mít potřebu předchozí režim špinit a zcela zavrhnout. Tak se Halík například v článku z 5. října 1938 uchyluje k reflexi, která v kontrastu jeho pozdějších prohlášení působí velmi umírněně. „*V politice zahraniční dlužno otevřeně konfrontovat fakta nedávné minulosti, přítomnosti a blízké budoucnosti. Nic nepomůže, budeme-li trpce žalovat na ty, kdož nás opustili, když jsme dělali jejich politiku a věřili závazkům.*“⁹⁸ V této době tedy Halík působil dojmem, že nemá zapotřebí hledat viníky a že na srdci mu leží pouze blaho v zmrzačeném státě znovu se rodícího národa.

Venkov se stal jedním z tiskových orgánů nově vznikající vlády. Nešlo o vládu Jana Syrového, která nastoupila těsně po Mnichovské dohodě, ale i této vládě *Venkov* vyjádřil podporu. Ani Halík nezůstal v tomto trendu pozadu a svou podporu a loajalitu vyjádřil v článku, který věnoval kauze odstoupení Eduarda Beneše. Tento bezejmenný úvodník obsahuje velmi obšírné a poetické Halíkovo provolání k novému, dočasnému představiteli československého státu. „*Jan Syrový, armáda a národ. Na ně přeneseme všechnu víru, úctu a lásku. Jest nejvyšší autoritou nám všem.*“⁹⁹ V této fázi se Halík především zabývá tím, co je potřeba v novém státě vytvořit, jakých vzorů se chytit a podle jakých hodnot a šablon vyřešit nejpalčivější důsledky zabírání území. Mezi tato témata patřilo např. zjednodušení stranického systému, k němuž Halík zaujímal vcelku jasný postoj, přičemž sám byl více nakloněn vizi jedné, soudržné politické strany, která by utvořila fakticky totalitní stát. Vcelku

97 HALÍK, Rudolf. Do nového života! *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 252, s. 1.

98 HALÍK, Rudolf. Lidu pravdu! *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 234, s. 1.

99 HALÍK, Rudolf. Beze jména. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 235, s. 1.

obsáhle se vyjádřil i k otázce Žilinské dohody, která částečně ustavovala Slovensko jako autonomní stát. Zároveň zde i reagoval na jednání probíhající s Maďarskem, které si nárokovalo některá slovenská a podkarpatoruská území. Održení Slovenska považoval za nesmyslné vzhledem k dané situaci, protože tento akt nemohl vést k prospěchu ani jednoho státu. Pro Halíka hrál hlavní roli úkol udržet hranice Česka, Slovenska a Podkarpatské Rusi nezměněné.

Velmi zajímavým vývojem prošel Halík v článcích týkajících se zjednodušování politického systému a fungování jedné politické strany. Prvním rozsáhlejším článkem, v němž se soustředil výhradně na toto téma, byl článek z 22. října 1938 nazvaný *Jdeme k zjednodušení politických poměrů*¹⁰⁰. Halík zde vyjadřuje nutnost nacházet vzory k vytvoření nového systému u jiných, větších evropských demokracií, které fungují zcela bezpečně na principu dvou stran. V tomto momentě se Halík odvolává na politický systém Velké Británie, a ačkoli je tato snaha zcela pragmatická, tento postoj v Halíkově rétorice působí velice ojediněle a výjimečně. Nicméně v tomto článku se také zmiňuje, že základem této dipartity by měla být především ideová a náboženská shoda. Už zde se tedy začíná rodit představa loajální opozice, která se později zrealizovala. Halík má také jasno v tom, o koho by se tento nový politický systém měl opírat: „*Základem tu musí býti střední vrstvy, skupiny představující zemědělníky, živnostníky, obchodníky, průmysl a inteligenci, i ony dělnické živly, které jsou upřímně nacionální a zavrhnou třídní boje.*“ Halík nebyl stoupencem socialismu, tudíž zmínka o zavržení třídních bojů pro něj byla nezbytná, aby hned v počátcích oddělil „správné“ a „špatné“ dělníky. Zásadním poselstvím tohoto článku je, že nový systém má vznikat na zachování základních občanských svobod, a to především svobody vyznání. Přesuneme-li se na přelom let 1938 a 1939 najdeme zcela odlišnou rétoriku. Už zde nenacházíme Halíka, který věří v jakousi světlou budoucnost, budou-li všichni pospolu pracovat a budovat nový stát z vlastní, svobodné vůle, z vlastního přičinění. Halík zde už zapomíná na svá slova o potřebě pohnout se dál a neobracet se zpět do minulosti, kterou nemohl v dané chvíli nikdo změnit. Z Halíka se zde naopak stává autor, který se jako první ujímá biče a na všechny, kdo se protiví hlavnímu proudu, posílá všeobecný lynč. Už úvodník, který vyšel hned 1. ledna 1939, nás stručně, ale výstižně přibližuje k Halíkovi, s nímž se budeme setkávat v následujících měsících. Ačkoli v tomto článku Halík mluví o „autoritativní demokracii“¹⁰¹, hlásící se

100 HALÍK, Rudolf. Jdeme k zjednodušení politických poměrů. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 249, s. 1.

101. „*Autoritativní demokracie byla vyústěním oligarchických deformací čs. parlamentní demokracie. Představovala vlastně úpadkový konec čs. parlamentní demokracie. Zároveň vyjadřovala i neochotu klasické konzervativní pravice akceptovat mocenské ambice českého fašismu, jeho radikální destruktivní metody, které nebyly konzervativcům vlastní. Beranův autoritářský okruh se bránil modernizací podle fašistických a nacistických vzorů. Chtěl čerpat z tradicních zdrojů českého antidemokratismu.*“ RATAJ,

k osobní odpovědnosti“, Halík během celého úvodníku dokazuje, že jeho cílem je především cesta, která k realizaci této myšlenky povede. „*S tak zvanou humanitní demokracií ať se její vyznavači a obhájci rozloučí. Národní jednota vytyčí směrnice pro budování starého a nového života; kdo nebude mít dosti dobré vůle se podrobiti, necht' je si vědom, že ponese důsledky.*“¹⁰² Není potřeba dlouze tento úryvek analyzovat. Použitá slova, úderné věty a vcelku fatalistické obrazy jako „rozloučení se s humanitní demokracií“ jsou samy o sobě dost výmluvné na to, aby nastínily, jakým směrem se Rudolf Halík v roce 1939 vydal.

Nyní se však chci ještě krátce vrátit k závěru roku 1938, kdy Halík napsal vcelku rozsáhlý článek o tehdy tolik skloňovaném tématu školské reformy, jejímž nejzásadnějším bodem byl předpoklad, že se škola – aspoň na základní a střední úrovni – stane křesťanskou. Halík se zde už pomalu uchyluje k nepřilíš nápadné, ale otevřené kritice minulého režimu, který měl napomoci zapomenutí křesťanských hodnot, a to především tím, že vykořenil náboženství ze školních osnov a kříže nahradil fotografií prezidenta republiky. „*Učitelstvo bylo vychovááno svým stavovským a politickým tiskem k negaci, lhostejnosti neb odporu k náboženství. [...] Necht' si je učitel vyznavačem kteréhokoli světového a politického názoru, škola o tom nesmí vědět, škola a dítě to nesmí poznat.*“¹⁰³ Ačkoli ve stejném článku mluví o záměně kultu osobností první republiky za znovu oživený kultu boha, nezdá se tento článek tak radikálním (aspoň ne v dobovém měřítku) jako tomu je u onoho úvodníku z Nového roku 1939. Přece jen v tomto článku Halík stále předpokládá jistou míru názorové svobody jedince. Nutně nevyžaduje, aby se každý zařadil do určitého myšlenkového spektra a pokud možno z něj nevybočoval. Avšak o čtrnáct dní později se z něj stává nelitostný hlasatel jedné jediné pravdy, s níž se setkáváme až do konce trvání druhé republiky.

Nelze říci, ačkoli by to bylo snadné, že by se Rudolf Halík v roce 1939 vyjadřoval pouze nenávistně. Některé z jeho příspěvků mají i své světlé momenty, jako tomu je například v článcích, které věnuje velmi palčivé otázce mladé generace, které byl v dané situaci upřen realizační prostor. Nebyl jediným, kdo se k tomuto tématu vyjadřoval – na stránkách dalších periodik můžeme najít mnoho polemik a názorů na tuto tematiku. Halíkovi se ale povedlo tento problém shrnout vcelku výstižnými několika větami, přičemž zachovává svou agresivní rétoriku, ale na chvíli se znovu vrací do nadějnějšího roku 1938, kdy neviděl vše tak černobíle: „*Zrušili jsme vládu politických klíčů; nebudeme zavádět klíč mládí a stáří. Bylo by špatnou*

Jan. Krize českého politického myšlení za druhé republiky. In: RATAJ, Jan, Antonín KLÍMEK a Zaltica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ. *Z druhé republiky*. Praha: Historický ústav Armády České republiky – Památník odboje, 1993, s. 19.

102 HALÍK, Rudolf. Nový politický život. *Venkov*. 1939, roč. 34, č. 1, s. 1.

103 HALÍK, Rudolf. Škola věřící. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 298, s. 1.

devisou: Neschopný, protože mladý, stejně jako: Schopný a nepostradatelný, protože starý. ¹⁰⁴

Tímto krátkým příspěvkem se mu daří velice stručně rozrušit rovnici, která zřejmě do té doby ve společnosti fungovala. Nekončí však u této premisi, Halík dále pokračuje ve vyjasňování svých názorů, když dále vysvětluje, co myslí tím, že je potřeba zapojit mladé lidi do práce. Mluví o vzájemném respektu obou generací, který je tak těžké vybudovat a udržet. Starší generace musí mít dostatečnou soudnost a pokoru, aby byla schopna rozeznat a uznat nový talent, kterým lze přispět. Stejně tak ale mladá generace musí respektovat a ctít, čeho dosáhli ti, kteří jí mají uvolnit svá místa. Podíváme-li se na tento problém z dnešního pohledu, může se zdát, že se mnoho nezměnilo a že tento problém a jeho případná řešení mohou být aktuální i pro naši dobu, avšak je potřeba si uvědomit, že v dané době se na malém území vyskytl obrovský počet lidí a zásadní otázkou bylo řešení nezaměstnanosti nejen lidí odsunutých z pohraničí, ale především mladých, kterým se nedostalo žádných praktických zkušeností.

Avšak vraťme se zpět k typičtějšimu Rudolfu Halíkovi roku 1939. Jak jsem již naznačila, jeho agresivní rétorika se v tomto roce začala točit především kolem starých problémů, které sám doporučoval vynechat a soustředit se na produktivní řešení problémů. Těm ovšem doba zřejmě příliš nenahrávala, tudíž v tomto frustrujícím období nebylo snazšího tématu než režimu první republiky, který se nemohl bránit. Největší symboly této doby byly buď po smrti (Karel Čapek zemřel 25. prosince 1938), v emigraci nebo se k tomuto tématu z jakýchkoli důvodů rozhodli nadále nevěnovat. Nejen pro Halíka se tedy první republika a demokracie stala polem pro vybíjení vzteku a frustrace. „*Humanitní demokracie se zvrhla v kult levičáctví, byla stranicko-politickou doktrínou a se svým levým cejchem, levými bohy a bůžky, a zastíráním pravdy a nedbáním reality zavinila národní neštěstí.*“ ¹⁰⁵ O jaké realitě, již se nedbalo zde Halík mluví nám bohužel nesděljuje. Toto závisí jen na naší interpretaci, přičemž ta nejsnazší a nejvíce se nabízející je ta, kde onou pravdou je ta, již zastává Rudolf Halík a případně zastávala Agrární strana. O realitě, na kterou se mělo více dbát, můžeme jen spekulovat, ale na základě dalších podobných článků lze vydedukovat, že měl na mysli zejména předem odhadnutelné chování západních spojenců, kteří nechali Československo osamocené.

Jedním z posledních, a zároveň nejagresivnějším, Halíkovým článkem, který spadá do období druhé republiky, je nazvaný *Tvrdi k záškodníkům*. Na tento článek jsem nepřímo upozornila již na začátku kapitoly o Rudolfu Halíkovi, a to zejména kvůli míře agrese, která může dnešního čtenáře šokovat. Halík se zde pouští do charakteristiky inteligence, která má

104 HALÍK, Rudolf. Mladí. *Venkov*. 1939, roč. 34, č. 15, s. 1.

105 HALÍK, Rudolf. Nikoli hymny na demokracii, ale mužné činy pro lidi! *Venkov*. 1939, roč. 34, č. 31, s. 1.

údajně šířit zvěsti o návratu Edvarda Beneše do Čech. Halík zde neuvádí, zda se jedná o levicovou či jinou inteligenci. „[...] několik stovek ignorantů, individuí mravně úchylných a spekulujících na těžení z rozvratu, šíří víru v zahraniční práci expresidenta Beneše a návrat jeho a jeho režimu ...“¹⁰⁶ Z tohoto úryvku musí být zcela zřejmé, jaký postoj Halík před vyhlášením Protektorátu Čechy a Morava zaujímal k éře první republiky a jejím sympatizantům. Tento prudce negativní postoj je pak pozoruhodný zejména proto, že Halíkova rétorika na počátku druhé republiky přímo odrazovala od hledání a označování viníků – prvorepublikových státníků. I tato rychlá proměna tak svědčí o vyhocené době, jíž druhá republika nepochybně byla.

Smířlivý nesouhlas Ferdinanda Kahánka

Další významnou postavou deníku *Venkov* byl dr. Ferdinand Kahánek¹⁰⁷, který v tomto deníku začal fungovat v roce 1934, kdy ho přijal tehdy ještě žijící Antonín Švehla. Původně právník se v průběhu let stal politickým komentátorem, a to nejen na stránkách *Venkova*, ale působil i v *Poledním listu*, *Národních novinách*, *Českém slově* a mnohých dalších. V mnohém smyslu tento výčet specifikuje Kahánkovo názorové směřování v době druhé republiky, nicméně mám-li jeho působení srovnat s Rudolfem Halíkem, pak se Kahánek stává rozhodně mírnějším a smířlivějším nástrojem nesouhlasu vůči předchozímu režimu. Ani tento rys však není jediný, který tyto dvě významné a vlivné osobnosti dobového tisku od sebe odlišuje.

Kahánek se profiloval na stranách *Venkova* jako mírnější a nepřiliš radikální hlas. V porovnání s postupnou radikalizací Halíkových textů, Kahánkovi se daří udržet si ve svých textech aspoň jistou míru klidu a chladného rozumu, který byl v rétorice dané doby takovou vzácností. Kahánkova specifická v československém mediálním prostoru této doby spočívá především v tom, že se vehementně zabýval otázkou vztahu českých zemí se Slovenskem, Podkarpatskou Rusí a případně Německem a dalšími sousedy. Ihned po dokončení několika fází zabírání československých území se vyjádřil k žalostné hospodářské situaci Československa před nastávající zimou 1938 a vcelku ojediněle reagoval na některý z palčivých vnitřních problémů, jelikož jindy se téměř výhradně věnoval tématu českého prostoru v soudobé Evropě. Ovšem ani on se nevyhnul krátké lamentaci nad bolestným

106 HALÍK, Rudolf. Tvrdí k záškodníkům. *Venkov*. 1939, roč. 34, č. 52, s. 1.

107 Ferdinand Kahánek (1896-1940) byl jednou z klíčových osobností žurnalistiky druhé republiky. Působil nejen ve *Venkovu*, ale také v deníku *Večer*. Do roku 1939 působil jako šéfredaktor *Venkova*, kde publikoval v téměř každém čísle. Sympatizoval s Agrární stranou a v období druhé republiky se zastával redukce politického systému. Byl sympatizantem Strany národního sjednocení. Krátce po svém odchodu z *Venkova* v roce 1940 zemřel.

československým údělem, avšak nechal si ji až k příležitosti oslav dne vzniku Československa v roce 1918. Na rozdíl od většiny vyjádření k tomuto dni, které byly plné smutných kalkulací a hořekování nad národní tragédií, Kahánek v tomto bodu národní historie hledá a nachází místo, v němž se zrodil souběh událostí vedoucí až k danému dni. „*Když jsme sami o sobě tvrdili, že nám byla svoboda dána, že jsme se neosvobodili, že bychom svobodu bez spojenců neměli, že jsme si svobodu nevydobyli, kterak jsme mohli čekat od dárců naší svobody, že si nepřisvojí oprávněně nás také dělit.*“¹⁰⁸ V tomto momentě se Kahánek přiklání k dobovému trendu hledání viníků a snaze svalit na někoho odpovědnost, avšak – až na ojedinělé výjimky – Kahánek se neuchyluje k jmenování, či slovnímu napadání. V tomto článku pouze nabízí další možnost, jak se lze na tuto problematiku dívat. Ve zkratce zde tvrdí, že vzhledem k tomu, že v daném roce neproběhla žádná krvavá revoluce, kde by Češi vykoupili svobodu potoky krve hrnoucími se přes barikády, nemá tento den dostatečný historický význam. Zastával názor, že pokud Čechům a Slovákům dali svobodu spojenci, pak měli i plné právo ji vzít.

Kahánek se otázkou odpovědnosti zabýval i nadále. Vzhledem k tomu, že za základ celého sletu událostí, které vedly k této národní katastrofě, považoval předešlý režim, je vcelku logické, že přišel i s hypotézou, že za danou situaci je odpovědný i sám tisk. A to především kvůli tomu, že v první republice tisk fungoval téměř výlučně na základě strany, jejímž mluvčím – tiskovým orgánem – se příslušné periodikum stalo. Ve stejném článku se také zamýšlí nad odpovědností novináře, nad jeho úkolem vůči straně a vůči národu, případně i vůči svému vlastnímu povolání – zamýšlí se tedy i okrajově nad jakousi verzí novinářské etiky, jak ji známe dnes. „*Jsou vinni novináři stavem, do kterého se dostala republika? Jen pokud, pokud jsou vinní jiné strany. [...] Je u nás vůbec svoboda novinářiny a neplní-li již novináři službu, která byla tlumočením a nikoli tvůrčí činností?*“¹⁰⁹ Z hlediska systému, na jakém tehdejší žurnalistika pracovala, zní tyto položené otázky velmi zásadně a hluboce, nicméně Kahánek nepřináší žádnou odpověď, která by situaci mohla vysvětlit. Článek nakonec trochu vyznívá jako úvaha s množstvím otázek, na něž ovšem autor nenabízí odpověď ani nepřichází s řešením, tudíž tato snaha o otevření nového, vcelku nečekaného, ale důležitého tématu vychází naprázdno. Mnohem závažněji působí ovšem článek, který vyšel o několik dní dříve a který reaguje na úvodník Rudolfa Halíka *Úklid v národní domácnosti*, v němž Halík žádá, aby ti, kteří jsou vinni národní pohromou byli – mírně řečeno – uklizeni. Do popředí tohoto zástupu nejmenovaných samozřejmě staví Edvarda Beneše jakožto strůjce

108 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Velký pátek Čechů a Slováků. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 254, s. 1.

109 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Druhá republika a tisk. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 291, s. 1.

a iniciátora událostí a jednání, která vedla k situaci, v níž se národ ocitl. V tomto článku Kahánek víceméně vyjadřuje souhlas se slovy svého šéfredaktora, ale důležité je, že pro tento souhlas stále ještě vyhledává neurážlivá, a přesto vcelku přesně mířená slova: „*V politice je třeba žádati odpovědnost a odstraňování chybujících, mýlících se a neodpovědných. Souhlasíme všichni s tím, co napsal šéfredaktor Halík, že vina má být zjištěna.*“¹¹⁰ Kahánek tedy má co říct i k tomuto problému, ale i přes vynesení souhlas se tato „nedůležitá“ problematika nestává primárním tématem jeho článků.

Jak jsem již předeslala, primárním zdrojem Kahánkovy tvůrčí práce na stránkách *Venkova* jsou především československé vztahy vnitřní a vnější. Pokud se bavíme o vnitřních vztazích, pak mám na mysli především otázku osamostatnění Slovenska a zejména vliv změny hranic na současnou situaci všech tří národů, které spadaly pod souhrnný název Československá republika. Zdůrazňuji tuto skutečnost zejména kvůli tomu, že se často opomíjí fakt, že součástí Československa byla i Podkarpatská Rus, která v době, kdy se rozhodovalo o stálých hranicích ČSR, sehrála zásadní roli. Ačkoli se tedy může zdát tato východní část státu nedůležitá a nezajímavá, její zásadní úloha – oddělení Polska a Maďarska – jí stála nejdůležitější a největší města a území, stejně jako Slovensko. „*Slovensko ztratilo bohaté jižní kraje. Nebude zemědělsky soběstačné a bude mít co dělat, aby se uživilo. Ještě vážnější je otázka Podkarpatské Rusi. Zůstaly chudé hory, které byly vždycky hospodářsky pasivní, a k tomu zůstaly bez spojení a s těžkou možností spojení v budoucnosti.*“¹¹¹ Není třeba číst příliš dlouze a snažit se v tomto úryvku najít nějaký význam skrytý mezi řádky. Na rozdíl od mnoha jiných dobových vyjádření, která byla podrobena cenzuře a tudíž bylo nutno je číst opatrně, toto jedno vyznívá zcela jednoznačně – situace, v níž se Podkarpatská Rus ocitla, se zdála Kahánkovi jako bezvýchodná a pouze s malými vyhlídkami na lepší vývoj v budoucnu. I přes tuto zjevnou skepsi Kahánek vyjadřuje určitou naději. Je pravda, že ji vyjádřil dva dny předtím, než se rozhodlo o velikosti odtržených území a o tom, kam až budou zasahovat nové maďarské hranice, ale i přesto je název článku *Tři pluky Svatoplukovy* příznačný. Kahánek zde pouze vyzývá k tomu, aby se nepřerušily vazby se Slovenskem a ještě vzdálenějším podkarpatoruským územím jen proto, že doprava byla zkomplikovaná odthnutým územím. Nutnost vzájemné podpory a pomoci pro něj hrála klíčovou roli.

Situace se postupně vyvíjela jinak a odlišně ji posléze viděli i Slováci. Tato situace ostatně přispěla i k jejich konečnému odtržení z dosud federativního státu a jejich celkovému osamostatnění, které vedlo k vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Tomuto aktu ovšem

110 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Generální pardon. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 288, s. 1.

111 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. „Vyhrnout rukávy a jít do práce“. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 260, s. 1.

předcházela dlouhá jednání obou autonomních vlád, především se pak objevilo několik vln nenávisti vůči Čechům přebývajícím na Slovensku. Jako následek se v mnoha příležitostech uplatňovala snaha Čechy ze Slovenska vystěhovat a zbavit se jich. Ke konci druhé republiky měli Češi na Slovensku podobné postavení jako Židé ve zbytku tehdejší Evropy. Není divu, že se otázka vztahů mezi Slovenskem a Čechy stala jednou z dobově nejskloňovanějších a Kahánek se postavil do řady s těmi, kteří se snažili na tuto otázku najít odpověď. Zda se mu to povedlo, můžeme jen stěží soudit, nicméně z následujícího úryvku to přinejmenším vypadá, že se mu povedla najít vcelku logická posloupnost událostí, která vedla k dobovému napětí: „*Přiznejme si, že po návratu vojáků, po demobilisaci, nastal vnitřní rozpor, který šel na kořen národní cti obou národů. [...] Psychologicky byl to zvrát, který musel mít ohlas v Čechách i na Moravě. Češi tvořili na Slovensku vládnoucí vrstvu, v administrativě i ve výkonné moci, a rázem přestali tou vrstvou býti.*“¹¹² Vybrala jsem pouze krátkou část tohoto článku jako nastínění toho, co Kahánek považoval za jeden z impulsů slovenské nevraživosti vůči Čechům. Celý článek nazvaný je velice komplexní práce, z níž vytáhnout část, která by autonomně dávala smysl, bylo nesnadné, nicméně důležité pro to, aby se dal pochopit Kahánkův postoj k této problematice. Právě postavení Čechů, které měli celé uplynulé dvacetiletí na Slovensku, bylo podle něj rozbuškou pro konflikt, který se naplno rozhořel v roce 1939.

Jedním z posledních témat, jimiž se Kahánek zabýval a u něhož bych se ráda pozastavila, jsou československé hranice a jejich důležitost pro vitalitu a nabytí pevné pozice ve středoevropském prostoru. K tomu samozřejmě patří i otázka vztahů s ostatními sousedy a v případě českých zemí pak zejména s Německem. Je vcelku zřejmé, že stát, který nemá pevné a uznané hranice, nemůže plně fungovat a postarat se o své vnitřní otázky. Toho si Kahánek byl vědom, proto hned z počátku začal upozorňovat nejen na tuto problematiku, ale zabýval se i vnitřní konzistencí vznikajícího federativního státu. „*Bez pevných hranic nedostaneme se tak rychle do normálních poměrů, které potřebujeme z dvojích příčin: jednak abychom nabyli klidu, jednak abychom před zimou mohli provést obnovu celého hospodářství co nejrozsáhlejší měrou.*“¹¹³ V tomto článku se Kahánek začíná zabývat nezpochybnitelností hranic, přičemž toto téma mu vydrželo až do konce druhé republiky. Ačkoli se tím zabýval velice pečlivě a zevrubně, nikdy nedošel k jinému závěru. Pokud se vyjádřil k zahraniční politice, pak především v souvislosti s nutností udržet nové hranice. Například vyjadřuje-li se k moskevsko-varšavskému paktu. „*Zajímá nás jen, neruší-li naši*

112 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Mezi Čechy a Slováky o Československu. *Venkov*. 1939, roč. 34, č. 41, s. 3.

113 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Základna státu: pevné hranice. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 245, s. 1.

politiku míru, hospodářské spolupráce a dobrých styků se sousedy, neruší-li naši československou linii.“¹¹⁴ A i když byl tento pasivní postoj k zahraniční politice vcelku běžný, toto vyjádření odevzdanosti se zdá až extrémně poráženecké, vezme-li se v úvahu vlna budovatelského entuziasmu, která následovala hned po vyhlášení Mnichovské dohody. Kahánek se k tomuto tématu vyjadřoval i v následujícím roce 1939, avšak repetitivně ve smyslu, že hranice jsou základem k budování jejich obsahu, neboli samostatného státu. Mnohem důležitější a zajímavější se mi zdá jeho pohled na vztah Československa a Německa, přičemž k němu se vyjadřuje zejména v roce 1939, v čemž je možné vysledovat jakousi tendenci k řešení vyhrocující se situace. Avšak i toto téma se odvíjí od předešlých událostí a prvním zásadním článkem, v němž se k němu Kahánek vyjadřuje, je úvodník z 5. listopadu, v němž řeší otázku (ne) závislosti Československa v jeho nové existenční situaci. Zahraniční tisk nejednou viděl tento stát jako součást Třetí říše, jelikož se objevovaly zprávy „o možnosti budování oderského kanálu,“ píše Kahánek, „vedle autostrád a železniční dopravy, což by znamenalo, že celá naše dopravní síť vklínjuje se do středoevropské oblasti německého programu.“¹¹⁵ To ovšem pro Kahánka neznamena ztrátu nezávislosti, ale právě rozvíjení a úpravu pochroumaných susedských vztahů s Německem. Z dnešního hlediska se toto vyjádření může zdát jako naivní, nicméně pozitivní pohled na státní a hospodářskou situaci byl v dané době více než žádaný. Je vcelku zřejmé, jakým způsobem se Kahánek díval na úkol Československa v evropském prostoru poté, co se Sudety staly součástí nejen Německa, ale částečně i Polska. V druhé republice se zahraniční politika příliš nepěstovala, jelikož zde zavládl názor, že diplomacie selhává, nehledě na to, že zprávy o pokračujících zahraničních jednáních mezi zbylými evropskými mocnostmi se nejevily příliš pozitivně. Avšak Kahánkovi se povedlo si i přes tyto vyhlídky a zprávy zachovat optimistický pohled na středoevropskou situaci. V článku jednoduše nazvaném *Středoevropský prostor* mluví o zápase o něj, který „jest zápasem o hospodářskou obnovu. Od řevnivosti velmocí dostáváme se ke spolupráci. Tam, kde je příliš mnoho odlišností, hledá se dnes spojitost.“¹¹⁶

Vzhledem k událostem, které následovaly a k postavení oněch „odlišných“ – tedy Židů – v tehdejší Evropě, nevyřešené otázce vztahu se Slovenskem a velice striktnímu postoji Německa k všemu odlišnému a neněmeckému lze jen stěží pokládat tento názor za více než zbožné přání a za neobratný pokus vzkřísit optimismus a pozitivní vidění situace v národě prostřednictvím nejlivnějšího deníku té doby.

114 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Jak se dívat na pakt moskevsko-varšavský? *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 282, s. 1.

115 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Závislost a nezávislost. *Venkov*. 1938, roč. 33, č. 261, s. 1.

116 Dr. KAHÁNEK, Ferdinand. Středoevropský prostor. *Venkov*. 1939, roč. 34, č. 26, s. 1.

Venkov byl v této době výrazným hlasem, který se vyjadřoval především k otázkám vnitřní politiky a národního uvědomění si celé pomnichovské situace. Ačkoli zpočátku se na jeho stranách objevovaly články plné optimismu s poselstvím naplnit národ silou k dalšímu budování, postupně se tato naděje ze stran *Venkova* vytrácela a nahrazovaly ji dobové tendence hledání viníků a hanění předchozího režimu. Ačkoli si dobová atmosféra žádala nadějně projevy, které by uchránily národ před dalším upadáním do deprese, *Venkov* nebyl po několika týdnech těchto projevů schopen. Sám zpočátku hlásal tuto potřebu, ale s houstnoucí atmosférou kolem střední Evropy a akcelerujícím zbrojením na obou stranách Lamanšského průlivu se z projevů zejména Rudolfa Halíka ono volání po optimismu vytratilo a *Venkov* přijal nenávistné tendence a zařadil se tak za *Národní politiku*. Stejným způsobem začal popírat své původní zaměření a podvoloval se majoritnímu přesvědčení.

5. Fašizují časopis *Znova*

Už 5. listopadu 1938 vychází na dvou stranách *Znova* obsáhlý článek nazvaný *Vznik a ideový základ Akce Národní Obrody*¹¹⁷ z pera pravidelného a hlasitého přispěvatele dr. Mimry. Hned zpočátku článku se neochvějně staví proti předešlému zřízení republiky, proti stranickosti a závislosti tisku na stranách. Tento establishment předchozích dvaceti let samostatné Československé republiky charakterizuje jako ty „kteří nám po dvacet let ukazovali a konečně i ukázali, jak to dovedou“¹¹⁸. Čtenář může v tomto článku zřetelně a bez větší námahy vyčíst notnou dávku sarkasmu, snad až cynismu, s nímž se autor staví proti politickému uspořádání první republiky. Tento článek však nemíří pouze na politiky zosobňující systém první republiky, ale i na ideje, na nichž byl systém a republika po dvacet let stavěna. Jednou z hlavních zásad ANO se tedy logicky stává „*boj proti těmto ideám, tj. proti internaciolismu a nezdravému humanitářství a boj proti dosavadnímu systému politických stran, zejména proti vázaným kandidátním listinám, mocným sekretariátům, stranickým reversům a stranickým hospodářským velkopodnikům*“¹¹⁹. Samozřejmě, tato kritika a výtky v ní obsažené jsou zcela v souladu s tehdejšími kurzem veřejného mínění, a zejména pak se snahou zjednodušit a zefektivnit politický systém rozhodování a vynášení rozhodnutí. Nicméně, jak je zjevné především z dalších kritických článků vycházejících na stránkách *Znova*, tento časopis založil svou rétoriku na fašistických a extrémně nacionalistických ideách „národně čistého“ zmrzačeného státu.

Ačkoli hned na úvod uvádím celkem výraznou osobnost tohoto periodika a mluvím o ní jako o „pravidelném přispěvateli“, tento časopis má, na rozdíl od zbytku periodik analyzovaných v této práci, jednu velkou specifičnost – většina zásadních vyjádření je odosobněná a publikovaná anonymně, tudíž pod hlavičkou celé redakce. Ve většině ostatních periodik jsou pod hlavičkou redakce vydávány především všeobecné zprávy, ne však názory či závažná prohlášení. I na stranách *Znova* je samozřejmě možné sledovat činnost několika konkrétních osobností a vytvořit tak jistou názorovou mapu, ať jde právě již jmenovaného, nebo JUDr. Oldřicha Čiháka či pro mě dosud tajemné osoby skrývající se za autorským podpisem „Ry“. Toto jsou autoři, jejichž jména se na stranách objevují častěji než jiná, avšak vzhledem k tomu, že *Znova* se zakládá především na oproti ostatnímu tisku zcela odlišných názorech a rétorice, jsem nucena touto okolností pozměnit způsob a směřování jeho analýzy. Ačkoli v předchozích případech jsem se zaměřila spíše na individuální a specifická vyjádření

117 DR. MIMRA. Vznik a ideový základ Akce Národní Obrody. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 4, s. 37.

118 Tamtéž.

119 DR. MIMRA. Vznik a ideový základ Akce Národní Obrody. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 4, s. 38.

autorů samotných, v tomto případě se zaměřím právě na ony extrémní názory a jejich propagaci v rámci časopisu. Činím tak i z toho důvodu, že *Znova* je dnes jednou z mála relevantních fašistických a extrémně pravicových tiskovin z období druhé republiky, kterou je možno dohledat v plném jejím rozsahu bez chybějících kousků či celých ročníků, jak je tomu např. v případě ikonického, leč povodněmi zničeného periodika *Brázda*.

Platforma pro vydávání tohoto periodika byla vytvořena v roce 1938, kdy bylo založeno *Evropské nakladatelstvo*, jehož majitelem se stal Josef „Harry“ Jelínek, spolu se svou manželkou Lídou Jelínkovou-Bačkovskou. První číslo časopisu *Znova* vyšlo krátce před Mnichovskou konferencí v září 1938 a šéfredaktorem se stal právě Jelínek, vystupující na jeho stránkách jako H.J. Jelínek. Právě touto osobou primárně bylo od samého začátku dáno ideové směřování časopisu. Jelínek se v následujících letech stal nechvalně známým svou kolaborací s Němci a aktivní spoluprací s gestapem a oddíly SS. Nelze se proto divit, že primárními tématy časopisu se vedle kritiky establishmentu stala emigrace a snaha o „kreativní“ vyřešení židovské otázky v rámci zmenšeného území Československa, které mělo být zdánlivě odlišné od toho německého. Vlna antisemitismu, která se v době po Mnichovské konferenci šířila československou společností, se na stránkách *Znova* projevila velice silně a dostala zde dostatečný prostor k ventilaci.

Židovská otázka na stránkách Znova

„Československo se stalo útočištěm mnoha židovských emigrantů z Německa a Rakouska. Republika byla v zahraničí vnímána jako země, v níž vzhledem k osobě Tomáše Garrigue Masaryka není antisemitismus výrazněji zakořeněn. Události roku 1938 ale ukázaly, že situace s antisemitismem je v Československu složitější.“¹²⁰ Tento stručný citát vystihuje příčiny antisemitských nálad na počátku a v průběhu druhé republiky, které se staly jedním z nosných témat magazínu *Znova*. Zcela v souladu se směřováním vnitřní a zahraniční politiky druhé republiky bylo toto téma na stránkách *Znova* zastoupeno především v druhé polovině trvání tohoto státního útvaru, tedy v době od ledna do března 1939. Nicméně tendence k antisemitskému smýšlení se časopis nesnažil zakrývat ani v roce 1938. Rozdíl zde panoval jen v tom, že až do vydání článku stručně nazvaného *Židovská otázka* v druhé polovině listopadu 1938, se tyto tendence zakrývaly spíše otázkami menšin a řešení emigrace. Tyto vágní eufemismy ukončil právě v listopadu Oldřich Čihák, advokát a člen ANO, který se

120 BEDNAŘÍK, Petr: Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky. In HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. (eds.): *Židé v Čechách*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 32.

začal aktivně zabývat řešením životního prostoru a podmínek jedné konkrétní „menšiny“, té židovské.

Při svém návrhu řešení otázky Židů v novém státním uspořádání vychází Čihák z častého argumentu (odkazují zde i na redaktora *Národní politiky* Stanislava Nikolaua a jeho článek taktéž se nazývající *Židovská otázka*), že Židé v státní správě Československé republiky zaujímali přední, úřednické posty s rozsáhlou hospodářskou mocí a vlivem. Jak Čihák tvrdí „*nenacházíme židů mezi dělnictvem továrním nebo zemědělským, služebními, drobnými živnostníky, výrobci a pod. Nacházíme je však ve vedoucích místech hospodářských a finančních*“¹²¹. Čihák neváhá podložit své argumenty tvrzením, že tato situace vyplývá z naprosto typického židovského povahového rysu – lenosti. „*Jest také zajímavé, že jest jen mizivé procento drobných řezníků a uzenářů židovských, poněvadž tito živnostníci musí v časných hodinách ranních vstávati, opatřiti a připraviti si maso ku prodeji a vykonávati těžkou práci*“¹²².

Avšak kromě těchto vykonstruovaných, nicméně v této době obecně přijímaných dogmat týkajících se židovského obyvatelstva Evropy (nejen ČSR), Čihák staví i na dodnes živé představě židů jako samozvaného vyvoleného národa, který má na základě učení svých vůdců „vládnout světu“. Toto ovládnutí je zcela logicky možné pouze skrze politickou a hospodářskou moc, která se, jak píše Čihák, v případě Československa projevila rozložením politického ústředí na strany, jež v určitém momentě ztratily schopnost efektivně rozhodovat a řídit stát, což mělo vést k situaci, v níž se stát ocitl ke konci roku 1938. V této části Čihákova článku se skrývá i kritika politických stran a apel na zjednodušení politického systému, o jehož dysfunkci nelze v tomto období pochybovat, nicméně právě kontextuální zakotvení této kritiky je dosti zavádějící a zcela jistě i vede k dezinterpretaci této problematiky. Nicméně autor se skrze tyto argumenty dostává k bodu, k němuž směřuje od počátku této obsáhlé analýzy židovské otázky v československém kontextu – téměř na konci článku apeluje na veřejnost velmi výmluvným tvrzením, že „*dozrála-li židovská otázka v téměř celé Evropě ke svému řešení, musí býti řešena i u nás*“¹²³. Ač auto balí svou výzvu do hávu šlechetné myšlenky zachování národa, tlumočí již jen německou rasovou politiku, která se má podle jeho názoru má začít uplatňovat i na našem území.

Jak jsem již naznačila v úvodu této části, Čihákův článek byl teprve prvním z řady útoků cílených na židovské obyvatelstvo sídlící na území Československa. Mnoho z dalších

121 ČIHÁK, Oldřich. Židovská otázka. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 6, s. 62.

122 Tamtéž.

123 ČIHÁK, Oldřich. Židovská otázka. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 6, s. 63.

jeho článků se zabývá tématem příjmení. Tyto články se zakládají především na předpokladu, že židé si v průběhu první republiky počestili svá jména kvůli vyšším finančním výdělkům. A stejně tak se předpokládá, že Česi-arijci¹²⁴ s německy znějícími jmény jsou v této době značně hospodářsky znevýhodněni. Stát jim pak, jak Čihák předpokládá, v daném případě nevyhází vstříc, jelikož změna jména je zpoplatněna vysokými částkami, tudíž na ni dosáhnout pouze movití Židé. Tento nepřímý, avšak velmi účinný, útok na Židy žijící na československém území se stejně jako v případě řešení židovské otázky doktorem Čihákem skrývá za šlechetný úmysl. Pro ilustraci tohoto úmyslu uvedu úryvek z článku z 5. ledna 1939, který je výmluvným příkladem postupné eskalace důrazu kladeného na vyřešení této otázky a zviditelnění židovského obyvatelstva a jeho prozatím vizuální segregaci. „*To přece není útisk, chce-li český spotřebitel vědět, jde-li do obchodu označeného automat Koruna, či restaurace Černý pivovar, Lyonský dům hedvábím a pod., že jde podle svého dobrého úmyslu do českého neb křesťanského závodu, dává-li si šití u krejčího Říhy, že nešije u p.Porgese, kupuje-li uhlí od Václava Procházky, že nekupuje od pana Weinamanna. To je vědomé klamání!*“¹²⁵ Tento článek není jediný, který se zabývá problematikou změny jmen. Dalším takovým je článek *Vydejte zákon*, v němž se jeho autor E.K.Vít rozčiluje nad praxí úřadů, „*kdy židům jest měniti, či lépe řečeno počešťovati, či ještě lépe řečeno kupovati počešťování jich neárijských jmen tak blahovolně, až to zaráží, zatím co árijcům činí se nepřekonatelné potíže v případech, kdy jejich žádosti na změnu nešťastných jmen jsou soustavně zamítány*“¹²⁶. Zda tato praxe opravdu fungovala způsobem, o němž autor článku hovoří, lze samozřejmě jen těžko zjistit. Především předpokládáme-li, že mnoho článků a názorů objevujících se v tomto periodiku je vykonstruovaných pro potřeby doby. Nicméně faktem zůstává, že v této době bylo Československo zasaženo vlnou jazykového purismu, který zákonem ukládal počešťování nejen osobních jmen, ale i jmen objevujících se ve veřejném prostoru.

Tyto články není jediným příkladem snahy zdiskreditovat židovské obyvatelstvo a pohnat ho k zodpovědnosti za jeho činy se zřetelně ekonomickým podtextem a ve snaze zlikvidovat schopnou a fungující, ale židovskou hospodářskou konkurenci. Proto také *Znova* na konci března 1939, tedy už v podmínkách Protektorátu Čechy a Morava, začala vydávat pravidelný seznam takových prodejních míst, v nichž měli zákazníci jistotu, že nenakupují od Židů. Ačkoli se již jedná o dobu Protektorátu, uvádím tuto praxi jako vyústění snah o řešení židovské otázky na území Československa.

124 Velice často používaný výraz, nejen na stranách *Znova*, ale objevivší se např. i v *Národní politice*. Jedná se o způsob, jak odlišit Čechy, kteří se k národu hlásí kvůli politickému azylu (apod.) a „pravé“ Čechy.

125 Kdo se za své jméno stydí, hoden potupy všech lidí. *Znova*. 1939, roč. 2, č. 1, s. 8.

126 VÍT, E.K. *Vydejte zákon!* *Znova*. 1939, roč. 2, č. 2, s. 20.

Nicméně, vraťme se zpět do období druhé republiky, kde tyto snahy byly pořád ještě v kolébce a k jejich důsledkům se teprve směřovalo. Jak lze poznat již z předchozích odstavců, jedním z nejzapálenějších antisemitů na stranách časopisu *Znova* byl JUDr. Oldřich Čihák. Byl jedním z frakce advokátů a lékařů, kteří se zasloužili o založení Akce národní obrody, jež se v únoru 1939 propojila s radikálně fašistickým hnutím Vlajka. Právě články Oldřicha Čiháka jsou jedněmi z nejprovokativnějších v tomto občasníku, nebereme-li momentálně v úvahu články nesignované. Jedním z takových je i článek z poloviny ledna 1939 s názvem *Definice žida*¹²⁷, v němž se autor navzdory titulku nesnaží definovat židovství či jeho příslušníky, ale apeluje na československou vládu, aby tuto definici ustavila zákonem, právě v zájmu rychlého a efektivního vyřešení židovské otázky. V článku je zřejmé autorovi povolání a jeho schopnost manipulovat slovy tak, aby vyzněla jako oprávněné námitky: „*Není třeba, abychom v našem státě kopírovali německý vzor zákonů norimberských, neboť poměry v našem státě vyžadují individuálního řešení*“¹²⁸, ovšem ono individuální řešení spočívalo pouze v tom, že za Žida nebyl pokládán člověk mající židovské prarodiče (jak tomu víceméně bylo v případě německých rasových zákonů), ale jednoho nebo oba židovské rodiče. Tato osoba posléze sice nebyla zbavena veškerých svých občanských a lidských práv, jak tomu bylo v Německu, ale na základě principu poměrnosti, byla odstraněna ze své práce, aby ji mohl nahradit Čech-árijec. A jak Čihák pokračuje, zjišťujeme, že tento požadavek na definování židovství jde tak dále, že vznáší další žádost, a tou je, aby Židé na své pozici mohli setrvat pouze v případě, že „*již v roce 1910 hlásili obcovací řeč českou a tedy již za Rakouska měli kladný poměr k našemu národu*“¹²⁹. Je zcela bez pochyby, že tento apel je o mnoho mírnější než znění norimberských zákonů a jejich uvedení do praxe, nicméně v případě, že bychom neměli k dispozici toto odstrašující srovnání, pak i tuto činnost bychom považovali za zcela výjimečný příklad persekuce osob. Čihák se však nezastavuje pouze u zákonem dané definice toho, kdo ještě je a kdo už není Žid. Židy definuje především ve vztahu k povolání, která vykonávají. Je vcelku běžná rétorika celého *Znova*, že židovský problém je zejména problémem svobodných povolání, přičemž nejvíce se to týkalo advokátní a lékařské praxe. Ostatně Čihák tento problém shrnuje vcelku výmluvně, tudíž není potřeba ho vysvětlovat, použijí-li přímý citát: „*Nebylo by u nás židovského problému, kdyby Židé nebyli přeplnili tato povolání a kdyby se věnovali poměrně všem oborům práce duševní a manuální, stejně jako naši lidé.*“¹³⁰ K tomuto úryvku není potřeba dalších slov, jelikož jasně vystihuje, jaké bylo

127 ČIHÁK, Oldřich. Definice Žida. *Znova*. 1939, roč. 2, č. 2, s. 15.

128 Tamtéž.

129 Tamtéž.

130 Tamtéž.

postavení židů v druhé republice a jakým způsobem na ně nahlížela radikální část obyvatelstva.

Jen pro uzavření tohoto oddílu, v němž jsem se snažila naznačit postoj redakce *Znova* k židovské otázce a jejímu řešení, uvedu ještě krátkou analýzu článku *Jehova se mračí*¹³¹. Ten vyšel už v protektorátním prostředí, tudíž i daná rétorika odpovídá společenské atmosféře tohoto nového zřízení. Právě ona rétorika je vyústěním předchozí praxe. Celý článek se zakládá pouze na obviňování Židů z krádeží nejen majetku, ale především žen a rodin. Žid je zde vykreslen jako kukačka, která nenápadně naklade vajíčko do árijské rodiny, čímž uplatňuje svou nadvládu, nebo lépe řečeno nadřazenost. V tomto článku lze najít mnoho absurdních obvinění, která do značné míry stojí na zcela vykonstruovaných základech a slouží pouze jako nástroj antisemitské propagandy. Právě proto považuji za zcela zásadní tento článek uvést, ačkoli časově stojí již mimo rozsah této práce. Dalším důvodem je i to, že v ostatních, neradikálních periodikách se židovská otázka přímo neřešila, nebo nebyla aspoň zásadním tématem. Není potřeba k tomuto článku říkat více, jelikož tvoří vcelku komplexní příběh toho, jak funguje uplatňování hegemonie v židovském pojetí. Výmluvnější bude uvést na závěr této kapitoly rozsáhlejší úryvek, který dokreslí problematiku židovské otázky v tomto periodiku: „Žid má odvěkou vůli nezaniknout, opakem vyvýšit se, vládnout, všude a do všeho vniknout. Gojské prostředí je požehnaných polem pro jeho kořistnictví. Není nenávistné zchytralé ani opatrné a poskytuje mu příležitost, za úplatu mravní či jinou, nasadit své kukaččí vajíčko do jeho hnízda. Žid touto cestou vidí uplatněno své velkopanské gesto: využil Gojův předmět zbožňování a pustil Goje až po sobě, event. vpletl se v jeho rodinný kruh a rozmnožil jej svým přídělem. Jaká rozkoš pro Žida, viděti Gojovu rodinu, obohacenou jeho umocninou. Arijec to ví a brání se ze všech sil i podvědomě a nemaje jiné možnosti, povstává k revoltě, vytvářeje pogrom na Žida.“¹³²

Pohled časopisu *Znova* na politiku národního egoismu

Charakterizovat druhou republiku, její mediální prostor a polemiku, která v tomto prostoru probíhala, dost dobře nejde bez uvážení několika stěžejních témat, která touto dobou hýbala. Jedním z těchto témat je neodmyslitelně i stranickost první republiky a její dopad na zahraniční a vnitřní politiku tohoto státního útvaru. V období od září 1938 do poloviny března 1939 neexistuje v českém mediálním prostoru periodikum, tiskovina, která by se k tomuto

131 *Jehova se mračí. Znova. 1939, roč. 2, č. 6, s. 72.*

132 *Jehova se mračí. Znova. 1939, roč. 2, č. 6, s. 72.*

tématu nesnažila vyjádřit. Objevovala se taková vyjádření, která si byla vědoma nutnosti změny politického systému, nicméně vůči tomu předchozímu se vyjadřovala konstruktivně kriticky a s aspoň minimální dávkou úcty. Za příklad takového postoje můžeme uvést liberální tisk v čele s *Lidovými novinami a Přítomností*. Ovšem na opačném konci politického a názorového spektra fungovala zcela jiná praxe, která si za svůj úkol stanovila zdiskreditování celého předešlého dvacetiletí ve svůj prospěch. Nicméně na politické půdě se tyto snahy neselektovaly s velkými úspěchy a zanikaly v činnosti nově vznikajících dvou stran: SNJ a NSP.

Prvorepubliková mediální tradice, především v tom ohledu, že každá politická strana či frakce měla vždy svůj tiskový orgán, který tlumočil její program a názory, jakkoli diskutabilní, fungovala i v období následujícím. Stejně tak tomu bylo v případě časopisu *Znova* a ANO, jejíž část se v roce 1939 stala součástí SNJ, což bylo důsledkem dlouhého a usilovného volání po vzniku nového politického systému založeného na jedné efektivně fungující straně.

Ačkoli revize parlamentaristické první republiky byla celkem běžným tématem, právě autoři přispívající do *Znova* se na tento systém dívali z extrémně kritické pozice a vinili jej (a jeho politické elity) z celé národní tragédie září 1938. V nesignovaném článku otištěném 29. října 1938 se mluví o jakýchsi nevyslyšených prorocích, kteří již po delší dobu předpovídali selhání československé politiky, nicméně „*proti demokratické diktatuře, jež ve svých rukách držela spoutaného ducha národa a proti její neživotní, zvrácené ideologii nebylo možno bojovat*“¹³³. Autor (či autoři) přímo neuvádí, kdo by měl být považován za tyto proroky budoucích katastrof, lze zcela jistě předpokládat, že za skromným generalizováním se skrývá snaha upozornit na svou vlastní předchozí činnost. Už z předešlých kapitol, ale i z tohoto úvodu, mělo by být vcelku zjevné, že nelze problém a tematiku stranickosti a zjednodušení politického systému oddělit od tématu nového směřování zahraniční a vnitřní politiky státu – politiky národního egoismu.

Tento pojem se stal v daném období jakousi mantrou především krajně pravicových frakcí. Jednak se zcela ztotožňoval s mýtem neschopného prvorepublikového establishmentu, který na základě své západně orientované zahraniční politiky přivedl národ na pokraj zkázy. Jednak dodával dostatečný prostor pro kritiku politických stran a jejich neschopnosti. Velice výmluvným příkladem je prohlášení *Národe!*¹³⁴ otištěné v *Znova* 5. listopadu 1938, které na několika řádkách shrnuje obě tato specifika a vytváří dokonalou iluzi démonické první

133 Politické sjednocování. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 3, s. 31.

134 *Národe!*. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 4, s. 33.

republiky, z jejíhož směřování je nutné se poučit, avšak v něm za žádnou cenu nepokračovat. „*V čele státu a jeho vedení musí býti lidé čistí, bezvadného charakteru a minulosti, nezatíženi stranictvím, přísně odpovědní za své činy. Nelze kráčet cestami dosavadních politických stran. V našem národním životě není místa pro mezinárodní myšlenkové proudy a hesla, cizí národnímu duchu.*“¹³⁵ Po kritickém zvážení těchto hesel zůstává v prostoru viset několik otázek včetně té nejpálčivější „jaké je měřítko na člověka čistého, bezvadného charakteru?“ a nejen tento úryvek, ale i zbytek prohlášení zní velmi populisticky. Týdeník ovšem jistou formu odpovědi nabízí v průběhu celých šesti měsíců druhé republiky, jelikož v mnoha článcích se řeší právě onen problém bývalého establishmentu, nebo cizích a židovských živlů, které nejsou v novém státě žádané. Lze tedy říci, že lidé čistí, bezvadného charakteru a minulosti jsou ti, kteří nemají kontakty s vládnoucím režimem první republiky a v novém zřízení prosazují monokulturní stát, v němž žijí pouze Češi, Slováci a Rusíni.

A právě od této definice mravně a charakterově čistého člověka, který jediný může postavit zmrzačený národ zpět na vlastní nohy, se dostáváme přímo ke smýšlení, které bylo v druhé republice nazýváno „politikou národního egoismu“. *Znova* není jediným periodikem, v němž se o tomto novém směřování mluví, ostatně jsme se s tímto termínem setkali i v *Lidových novinách* a dalších, tudíž ho nelze považovat za propagandistický výmysl. Spíše jeho užívání v tomto týdeníku je často kontaminováno radikálními a xenofobními názory samotných autorů. Právě tato kontaminace jinak zcela logického kroku, nutného pro fungování a přežití státu v napjaté evropské atmosféře, je viditelná v *Znova* již od počátku snah o tomto fenoménu mluvit. Například Dr. Emil Schulz ve svém článku *Pro filosofii národního egoismu* mluví velice věcně k potřebě probudit v národu jakýsi pud sebezáchovy, tudíž není jiná cesta, kterou by se dalo jít. Avšak ke konci znovu zaznívají xenofobní názory, když se Schulz otevřeně staví proti emigraci a menšinám: „*Požadavkem zdravého národního egoismu jest, aby na místa všech přistěhovalců od r. 1914 nastoupili příslušníci nového národa, aby menšiny byly zatlačeny do rozsahu, který odpovídá poměrně jejich početnosti, aby tak řízení práce v celém státě dostala se do rukou příslušníků naší národní pospolitosti.*“¹³⁶

Jak je patrné, rétorika obrození, očištění státu a zúctování s minulostí šla ruku v ruce s politikou národního egoismu. V časopise *Znova* se často pod tuto vznešenou myšlenku schovávala snaha pospinit bývalou garnituru co nejvíce a nejúčinněji. Je přirozené, že největší útoky směřovaly přímo na osobu Edvarda Beneše, a to nejen na jeho působení v úřadu

135 Tamtéž.

136 SCHULZ, Emil. Pro filosofii národního egoismu. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 5, s. 44.

prezidenta republiky, ale i na jeho předchozí pozici ministra zahraničí, v níž se snažil o propagaci Československa v Evropě. V článku, který komentuje Benešovu emigraci, není sice označen za jediného viníka této situace, ale do jisté míry je za něj pokládán právě kvůli těmto dvěma postům. Článek nazvaný *S Bohem, pane profesore* není typickým zástupcem, který by na stranách *Znova* hájil a usměrňoval politiku národního egoismu, spíše polemizuje s Benešovým fungováním v politice a vyzývá ho k reakci a obhajobě svých kroků. Avšak patří sem z toho důvodu, že se zde naznačují příčiny, které posléze vedly k vytvoření tak silné nenávisti vůči cizímu vlivu v Československu. Je zde zcela jasně okomentována problematika podpory imigrace v průběhu první republiky, která byla financována na úkor původního obyvatelstva. „*Podporoval jste politiku benevolence vůči emigraci. Snad proto, že jste kdysi byl také emigrantem. Snad proto, že jste tušil, že jím v budoucnu zase budete. Nepochopil jste, že malý národ potřebuje každého místečka pro sebe? Že politika benevolence vůči emigraci je hospodářskou katastrofou národa?*“¹³⁷ Z tohoto úryvku lze předpokládat, že nenávist vůči cizincům a snaha se jich zbavit tedy pramení z praktik zahraniční politiky první republiky, kdy se předpokládalo, že zahraniční emigrace bude po návratu do svého domovského státu dělat Československu reklamu. Možná se tomu tak stalo, ale neodvrátilo to situaci, v níž se stát nakonec ocitl. V tomto článku se nám tedy nepřímo nabízí jedinečná, rozsáhlá analýza toho, na jakých základech stojí politika národního egoismu a z jakých příčin vzniká.

Rétorika *Znova* se v tomto ohledu příliš nelišila – dále se setkáváme s verbalizovanou potřebou, nutností a snad i chutí a touhou zúčtovat a skoncovat s minulostí a začít zcela novou éru Československa, která povede cestou jedné politické strany. Avšak vytvoření této jediné strany, jež je v týdeníku *Znova* je označována zpočátku jako strana všenárodní, nemůže vycházet pouze ze sjednocení dosud fungujících stran, ale musí být vytvořena zcela nově. Nová, jednotná strana nesmí mít kontakt s vládní minulostí první republiky, jelikož „*pak by toto dítě, z dědičně zatížených rodičů vzešlo bylo i samo jejich dědičnými chybami zatíženo a i kdyby se snad proti očekávání stejně zrodilo, brzy by na tyto dědičné chyby zašlo. Má-li se zroditi něco zdravého a trvalého, je třeba, aby nejdříve celý systém padl, aby všechny strany byly rozpuštěny a přestala i jejich hospodářská existence.*“¹³⁸ Hospodářskou existencí je míněn jejich finanční vliv a dosah jejich tiskových orgánů, které ovlivňují veřejnost a tak s ní manipulují. Toto prohlášení je částečně založeno na faktu, že *Znova* fungovalo jako jakýsi tiskový orgán hnutí ANO, které ovšem nebylo politickou stranou. Ačkoli se to tedy může zdát jako pokrytecké vyjádření, lze pouze předpokládat, že se

137 RY. *S Bohem, pane profesore*. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 7, s. 69-70.

138 MIMRA. *Strany a osoby*. *Znova*. 1938, roč. 1, č. 5, s. 47.

tato provolání týkala jen stran vzniklých nebo fungujících v Československu první republiky. Hnutí ANO se nakonec samo včlenilo do vzniklé SNJ, jejíž součástí se staly všechny dosavadní strany, i přesto že v tomto prohlášení je jasně řečeno, že „*nepůjdeme s žádnou z dosavadních stran, bez rozdílu je-li to strana levá, pravá nebo strana středu*“¹³⁹. Ačkoli toto prohlášení zní velmi striktně a nekompromisně, situace se nakonec vyvinula velice odlišně a je očividné, že hnutí ANO nemělo jinou možnost, chtělo-li být v budoucnu politicky aktivní a vlivné. Dalším ze zásadních argumentů proti dosavadnímu fungování politických stran byla zejména finanční stránka jejich politiky. Předpokládalo se, že každý úřad nebo funkce s sebou nese kromě sociálního postavení, kontaktu a vlivů především nezanedbatelné finanční ohodnocení, které redaktoři *Znova* považovali za nemyslitelné. V novém zřízení měla být poskytnutá funkce odměněná „*již poctou, které se dostalo provedenou volbou, čili projevenou důvěrou lidu*“¹⁴⁰. Klade se zde důraz především na osobní odpovědnost člověka, který danou funkci zastává a který by tedy měl být zodpovědný za případné prohřešky či problémy, které v době jeho působení vzniknou. Za pouhých šest měsíců fungování druhé republiky nebylo možno vybudovat kontrolní aparát, který by tomuto požadavku vyhověl.

Součástí tohoto tažení proti stranickému aparátu na stranách týdeníku *Znova* bylo i vehementní démonizování stran, jejich působení. Nejčastěji se autoři uchýlovali k nejjednoduššímu kroku, kterým byla snaha přesvědčit čtenáře, že po celé období první republiky byl pouze nástrojem politických stran, které z něj doslova tahaly peníze všemi možnými způsoby. Tato démonizace je specifická především velmi barvitou a expresivní rétorikou, jejímž účelem je navození nepříjemných pocitů. Praxe politických stran je pak vykreslena jako opravdu nechutná a nemorální: „*Postupem času politické strany prolézaly a prožíraly celý národ, rozleptávaly jeho jednotu a při tom své stoupence svazovaly síti svých nitek tak, že konec konců člověk bez politické legitimace se nemohl nikde uplatnit, nemohl nalézt zaměstnání a stal se úplným otrokem politických praktiků, kteří bez ohledu na své politické programy a předvolební sliby zrazovali a prodávali své vlastní stoupence, platíce tak svým koaličním zpřežencům, přirozeně výlučně materiální výhody.*“¹⁴¹ Je evidentní, že právě používání těchto silných slov a znepokojivých obrazů, které navozují pocit bezradnosti a bezskrupulní manipulace, mají být tím správným nástrojem, jakým lze přesvědčit čtenáře, že politický systém, v němž dosud žil, v němž možná i věřil, byl zcela zkažený, a je proto nutno najít jiný, nový směr. Tímto správným směrem je přitom pouze a vytvoření jediné vládnoucí

139 Tamtéž.

140 Dr. KOČÍ, F. Proč zrušit politické strany? *Znova*. 1938, roč. 1, č. 5, s. 48.

141 VÍT, E.K. Ne! *Znova*. 1938, roč. 1, č. 6, s.

strany, která bude zajišťovat hladký chod celého státu. Zajímavým fenoménem ovšem zůstává, že i přes to že autoři týdeníku měli zcela jasno v otázce problémů první republiky, nikde se nezmiňují o tom, jakým způsobem tato jediná politická strana zajistí transparentnost a napraví zkažený režim. Zvláště pak vezmeme-li v úvahu, že tato strana nakonec stejně byla tvořena původními politickými stranami a jejich původními členy. Tato víra v morální bezúhonnost nově stvořené strany, založené na vůli lidu, se dá tedy pokládat za zcela nepodloženou a iracionální.

Závěr

Původním záměrem této práce bylo podat komplexní obraz mediální komunikace druhé republiky a její přístup k nově vzkříšeným otázkám nacionalismu a národního uvědomění po podepsání Mnichovské dohody. Nicméně od počátku snahy o sběr materiálů jsem se potýkala s jejich nedostupností, částečným poničením či kvantitou materiálu, která by odpovídala spíše rešerši pro disertační práci než-li pro práci diplomovou. Byla jsem nucena některé hlasy z této práce vypustit, abych zachovala aspoň přibližně rozsah a abych zachovala čtivost a přehlednost práce a nezahltla ji zbytečnými kapitolami, které by jen opakovaly dříve vyřčená fakta. Bohužel jsem i kvůli přírodním živlům byla nucena vynechat některé zásadní hlasy této doby, které nebyly v dané době dostupné a v druhé republice dle mého názoru nevycházelo periodikum, které by z dnešního hlediska mohlo tento hlas nahradit.

Mám-li shrnout, k čemu jsem v průběhu práce došla, pak je to především zjištění, že ačkoli se tato doba může z dnešního pohledu zdát bezvýhodná a beznadějná, už jen tím, že je jediným případem v českých dějinách, kdy byla nastolena pravicová diktatura, z dobového tisku tento tlak a zoufalství není cítit tolik, jak by se mohlo zdát. V prvních týdnech nového zřízení se dokonce stránky novin předhánějí (až na krajně radikální případy), kdo bude optimističtější a kdo nabídne dobovému člověku lepší perspektivu. Zoufalství se prohlubuje až s ubýhajícími týdny, kdy na celý stát a národ dopadají důsledky velmocenského tahu, které si zpočátku valná část společnosti neuvědomovala. Raketově rostoucí nezaměstnanost, přibývání uprchlíků z okolních států, které jsou již pod nadvládou fašistickou, politické tápání.

Pokud bychom měli vytvořit osu, která by naznačovala, kam jednotlivá periodika názorově spadala, rozdělí se nám těchto šest periodik na dvě skupiny po třech, přičemž Lidové noviny, Přítomnost a Právo lidu budou směřovat spíše na levou stranu této osy, a Venkov, Národní politika a Znova spíše na pravou stranu. Národní politika a Lidové noviny by stály poblíž středu této osy, jelikož obě tato periodika byla spíše konzervativnějšího rázu, ač se tomu tak v případě Národní politiky nemusí zdát kvůli radikálním názorům Stanislava Nikolaua. Ale právě osoba Františka Bauera je toho důkazem. Lidové noviny by se do této konzervativnějšího proudu zařadily především díky osobě Jaroslava Stránského, který ač byl velice shopným politickým analytikem, jeho články v dané době vyznívají spíše umírněně. Nehledě na to, že se celá redakce Lidových novin vyhýbala záměrně komentářům k vývoji řešení židovské otázky. Velmi blízko Lidovým novinám by se stavěla i Peroutkova

Přítomnost. Jako jedno z mála periodik druhé republiky si Přítomnost byla schopna zachovat velmi střízlivý pohled a snahu o nadhled. Byla zároveň schopna se zabývat téměř všemi tématy a žádnému se cíleně nevyhýbala. I téma židovské otázky se na stranách Přítomnosti objevilo, ať už osamoceně či v souvislosti s jiným článkem. Značný prostor dostávala i zahraniční situace (sledována především Zdeňkem Smetáčkem, který byl v práci zmíněn) a jako jediné periodikum publikovala Přítomnost reakce na dopisy čtenářů, kteří se vyjadřovali k době svým způsobem. Tím se zabýval téměř výlučně Ferdinand Peroutka.

Právo lidu bylo levicové už ze své podstaty. Už v první republice fungovalo jako tiskový orgán Československé strany sociálně demokratické a po zrušeném Rudém právu bylo jediným opravdovým zástupcem levicového tisku v Československu. Právo lidu se zaměřovalo především na otázky vztahů dvou nově se ustavujících vládnoucích stran, jelikož Národní strana práce měla být jakousi transformací sociálně demokratických stran z období první republiky. Co se týče židovské otázky, Právo lidu se jí přímo nikdy nevyhýbalo, ale nedávalo jí takový mediální prostor jako ostatní konkurenční, konzervativnější periodika.

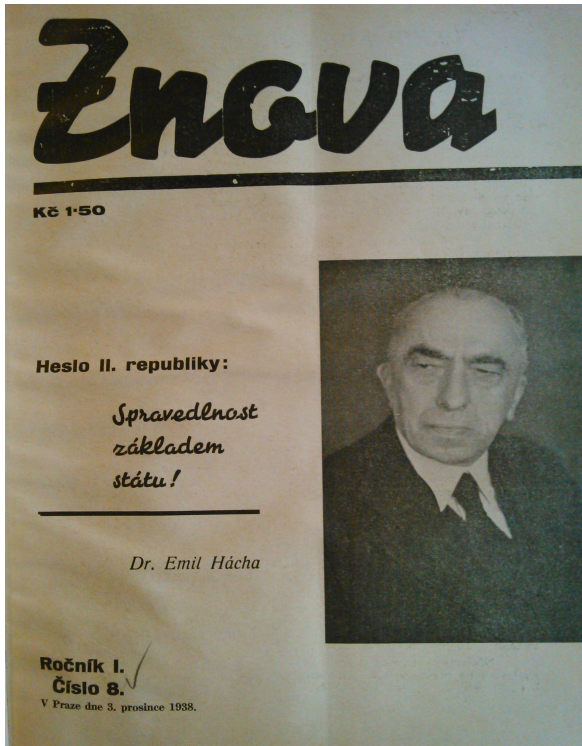
Pokud se podíváme na druhou stranu osy, pak nejbližší středu by se ocitla Národní politika, jak už bylo řečeno, a v jejím blízkém okolí by se objevil i Venkov, ačkoli by se pravděpodobně posouval více vpravo, jak druhá republika pokračovala. Venkov je zařazen na pravou stranu osy už ze své agrární podstaty. Ale v druhé republice se tento deník zradikalizoval a zejména díky pozdější nevybíravosti Rudolfa Halíka se z něj na konci období druhé republiky stal značně nacionalistický deník. Venkov byl zaměřen téměř výlučně na politiku vnitřní, za hranice Československa chodil Venkov víceméně jen pro důvody, proč pěstovat politiku národního egoismu. Venkov nebyl nikdy otevřeně antisemitský, ale i na jeho stranách bylo možné nalézt články, které hluboce nesouhlasily s přicházející imigrací, ať už se jednalo o židovskou nebo jinou národnost. Specifickým znakem pro tento deník byl především jeho propad z optimistických, budovatelských hesel do hluboké skepse a deprese během několika málo týdnů následujících Mnichovskou dohodu.

Poslední analyzované periodikum Znova se pak na této ose zařadí nejvíce vpravo. Jeho radikální, antisemitské postoje z tohoto týdeníku dělají extrémně radikální periodikum, které své názory stavělo na velice vratkých, vykonstruovaných argumentech. Znova se zcela vyhýbalo řešení zahraničních vztahů Československa, dokonce ani slovenská otázka v tomto týdeníku nenašla své místo. Zjevně nejbolestnějším tématem pro redaktory týdeníku Znova byla otázka imigrace a schopnost Čechů se na českém území důstojně uživit. Redakce dala sice prostor i článkům týkajícím se politiky národního egoismu, nicméně i tyto byly většinou psány s důrazem na potřebu egoismu především vůči příslušníkům jiné národnosti než české.

Avšak nejdůležitější částí této práce pro mě bylo uvědomění si, jak jednoduše lze zmanipulovat jakoukoli část všedního lidského života. Počínaje plošně známou svatováclavskou pověstí a tradicí k ní se vážící, přes tradici barokní, která byla zcela v rozporu s do té doby sekulárním českým státem, až k víře v to, že za situací, v níž jsme se ocitli, může úplně někdo jiný, jen ne my. Při četbě článků, které v krajních případech vyzývají k „honům na Židy“ nelze nevidět paralelu s dnešní situací v českém mediálním prostoru a s vyobrazováním oněch cizích nepřátel, kteří se snaží zničit naši kulturu. Na tuto situaci reagoval nacionalismus jako obranná strategie v případě ohrožení. Avšak tato obranná strategie nebrojí proti reálným nepřátelům a těm, kteří za danou situaci jsou odpovědní, ale především proti těm, kteří jsou nejsnazším terčem a kteří jsou v situaci, kdy se nemohou efektivně bránit. Tato strategie se od dob druhé republiky nezměnila. Stejně jako tehdy i dnes nacionalismus vyvěrá z pocitu ohrožení a hledá „spásu“ v náboženské tradici, která byla námi opuštěna před desetiletími. Stejně jako nebyly české země v druhé republice křesťanské, nejsou ani dnes o nic více.

Obrazová příloha

Titulní strana týdeníku *Znova* po zvolení Emila Háchy prezidentem (3.prosinec 1938)

Zdroj: fotografie titulu – Národní knihovna v Praze

Titulka *Lidových novin* s mapou zmenšeného území Československa (26.listopad 1938)

Zdroj: fotografie titulu – databáze Kramerius, Národní knihovna v Praze

Titulní strana Národní politiky z 14. října 1938 s úvodníkem Františka Bauera

Zdroj: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius>

Titulní strana prvního čísla Přítomnosti z 5. října 1938

Zdroj: http://www.pritomnost.cz/archiv/cz/1938/1938_5_10.pdf

Seznam použité literatury

Primární literatura:

Lidové noviny

Národní politika

Právo lidu

Přítomnost

Večerník Práva lidu

Venkov

Znova

Sekundární literatura:

ANDERSON, Benedict. *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN: 978-80-246-1490-8.

BEDNAŘÍK, Petr: Antisemitismus v českém tisku v období druhé republiky. In HAMÁČKOVÁ, V. – HANKOVÁ, M. – LHOTOVÁ, M. (eds.): *Židé v Čechách*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 32-45. ISBN: 978-80-86889-58-0.

GEBHART Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republiky 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém společenském a kulturním životě*. 1. vydání. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN: 80-7185-626-6.

GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993. ISBN: 80-901381-1-X.

JIRÁK, Jan a Petr BEDNAŘÍK a Barbora KÖPPLOVÁ. *Dějiny českých médií*. Praha: Grada, 2011. ISBN: 978-80-247-3028-8.

RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN: 80-718-451-67.

KLIMEK, Jan a Jan RATAJ a Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ. *Z druhé republiky*. Praha: Historický ústav Armády České republiky – Památník odboje, 1993.

KOPAL, Jan. *Dr. Ferdinand Kahánek jako politický novinář*. Pardubice, 2011. Diplomová práce. Univerzita Pardubice.

VEČEŘA, Pavel: Tři deníky v období pomnichovské a druhé republiky. In: *Sociální studia 4. sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Brno: Masarykova univerzita, 1999, s. 131-154.

VOPRAVIL, Jaroslav. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře*. Praha: Státní

pedagogické nakladatelství, 1973.